

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

ILKKA LUOTO
HANNU KATAJAMÄKI
NIKLAS LUNDSTRÖM
(Toim.)

Oppiva alue, menestyvä alue

Juhlakirja professori Seija Virkkalan
60-vuotispäiväksi

ACTA WASAENSIA 275
ALUETIEDE 12

Vaasan yliopisto – University of Vaasa
PL 700 – P.O. Box 700 (Wolffintie 34)
FI-65101 VAASA
Finland

www.uva.fi

ISBN 978-952-476-435-3 (nid.)

ISBN 978-952-476-436-0 (pdf)

ISSN 0355-2667 (= Acta Wasaensia 275, painettu)

ISSN 2323-9123 (= Acta Wasaensia 275, verkkojulkaisu)

ISSN 1458-7866 (= Acta Wasaensia. Aluetiede 12, painettu)

ISSN 2323-9131 (= Acta Wasaensia. Aluetiede 12, verkkojulkaisu)

© VAASAN YLIOPISTO

SEIJA VIRKKALA

Kirjoittajat

Peter Ehrström, post doc -tutkija, Åbo Akademi

Heikki Eskelinen, professori, Itä-Suomen yliopisto

Esa Hyyryläinen, professori, Vaasan yliopisto

Kari Ilmonen, professori, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius,
Jyväskylän yliopisto

Hannu Katajamäki, professori, Vaasan yliopisto

Riitta Koski, yliopistonlehtori, Vaasan yliopisto

Niklas Lundström, tohtorikoulutettava, Vaasan yliopisto

Ilkka Luoto, yliopistonlehtori, Vaasan yliopisto

Åge Mariussen, tutkimusjohtaja, Vaasan yliopisto

Pertti Mikkola, tohtorikoulutettava, Vaasan yliopisto

Toivo Muilu, professori, Oulun yliopisto ja Maa- ja elintarviketalouden
tutkimuskeskus MTT

Kristiina Niemi, projektipäällikkö, Centria ammattikorkeakoulu

Päivi Oinas, professori, Turun yliopisto, kauppakorkeakoulu

Esa Storhammar, erikoistutkija, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

Pirkko Vartiainen, professori, Vaasan yliopisto

ESIPUHE

Seija Virkkala 60 vuotta

Seija syntyi 16.2.1953 Helsingissä akateemiseen perheeseen. Isä oli Geologian tutkimuskeskuksen professori ja äiti filosofian maisteri. Lapsuuden ympäristö oli Lauttasaari, jossa merellisen huvilakulttuurin jälkimainingit huuhtoivat modernin kaupunkiasumisen sekä teollistuvan Vattuniemen rantoja. Seija aloitti maantieteen opinnot vuonna 1972 ja yhtenä sivuaineena oli geologia. Tässä näkyy isä Kallen vaikutus. Seija on pitkän saksan lukija. Tämän ansiosta hänellä oli mahdollisuus opiskella maisteritutkinnon jälkeen Saksassa Karlsruhen yliopistossa, jossa kielitaito syveni, tieteellinen osaaminen karttui ja elämänperspektiivit laajenivat. Tuntumaa Keski-Eurooppaan oli kertynyt jo interrail-matkoilla.

Seija väitteli Tampereen yliopistossa. Hänen vuonna 1987 valmistunut väitöskirjansa käsittelee monitoimipaikkaisten teollisuusyritysten vaikutusta alueiden välisessä työnjaossa Suomessa. Näkökulma oli tuore ja ennakkoluuloton; keskiössä oli yhteiskunnallisen kehityksen, yritysten päätöksenteon ja aluekehityksen moniulotteinen vuorovaikutus. Seijan väitöskirja on merkkiteos kehityskulussa, jonka lopputuloksena maantieteestä tuli vakavasti otettavaa yhteiskuntatiedettä. Seijan väitöskirja on paitsi talousmaantiedettä, myös mitä suurimmassa määrin yhteiskuntamaantiedettä.

Nuoren tutkijan vuosia leimasi vanhan teollisuuden kuoriutumisen Tampereelta. Esimerkiksi maineikas tekstiiliteollisuus menetettiin suurelta osin 1970-luvun alun ensimmäisestä öljykriisistä alkaneessa teollisten rakenteiden globaalissa murroksessa. Seija teki tutkimusta Tampereen vanhan teollisuuden kohtalon vuosisista. Vertailukaupunkina oli Manchester, Englannin Tampere. Ehkäpä jo tuolloin Seijaan iskostui vahva vakaumus: alueita systemaattisesti ja syvällisesti vertailemalla voidaan oppia tähdellisiä asioita tekijöistä, jotka vaikuttavat alueiden kilpailukykyyn.

Vaikka yhteiskunnan toiminnot alkoivat lähes 50 vuotta sitten eriytyä alueellisesti ja teollisuus hakeutui pois kaupunkien keskustoista, on ajan perinteen uurtamat jäljet yhä luettavissa kaupunkikuvassa ja -kehityksessä monilla paikkakunnilla. Näin on myös Seijan nykyisessä työpisteessä Vaasan yliopiston kampuksella sijaitsevassa *Fabriikki*-rakennuksessa, jossa puuvillateollisuudesta muistuttavat vain seinät – samat seinät, joiden sisällä harjoitetaan nyt tietotuotantoa.

Seijan akateeminen ura on ollut monipuolinen. Ennen nykyistä tehtäväänsä hän hoiti apulaisprofessoreja Tampereen ja Vaasan yliopistoissa. Merkittävä vaihe

oli vuonna 1995 alkanut noin kymmenen vuoden ajanjakso *Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa*, joka tunnettiin vuoteen 2004 saakka *Chydenius-Instituuttina*. Seija Virkkalan vastuulla oli yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kehittäminen. Hän käynnisti merkittäviä tutkimushankkeita. Erityisen tärkeitä ovat maaseudun todellisuutta monipuolisesti valottavat tutkimuskokonaisuudet sekä aluekehityksen politiikkavälineiden arvioinnit.

Rahoitusta tutkimukseen ja tutkijoille haettiin Kokkolan vuosina projektien kautta. Kilpailun tahdistama tutkimus- ja kehittämisrahoituksen toimintaympäristö on haasteellinen ja edellyttää määrätynlaista kovanahkaisuutta sekä epävarmuuden sietokykyä. Näiden vuosien aikana Seija ratsasti projektitutkimuksen aallonharjalla. Hän luotsasi tutkimusyksikköä eturivissä seisten esimerkkiä näyttämällä, kehitti projektihallinnon osaamistaan sekä solmi kansainvälisiä kumppanuuksia. Nämä ovat arvokkaita taitoja myös nykyisessä yliopistomaailmassa, jossa korostuvat verkostomaisen toiminnan ja ulkopuolisen rahoituksen merkitys.

Kokkolan vuosina Seija perehtyi syvällisesti oppivan alueen ideaan ja teki vertailevaa tutkimusta menestyneitä alueita yhdistävistä ja erottavista tekijöistä. Tieteellinen osaaminen karttui ja vuonna 2006 Seija nimitettiin Vaasan yliopiston aluetieteen professoriksi. Professori on yliopiston vanhimpia ja tärkeä osa vaasalaisen aluetutkimuksen ja koko Vaasan yliopiston suurta kertomusta. Sen ensimmäinen hoitaja oli Mauri Palomäki, oman ikäpolvensa johtava aluetutkija ja pitkäaikainen yliopistoa edeltäneen Vaasan korkeakoulun rehtori.

Seija on luontevasti ja vakuuttavasti rikastanut Mauri Palomäen ja hänen seuraajansa Kauko Mikkosen perintöä. Hän on uudistanut oivaltavasti aluetieteen opetusta. Nykyään aluetiede on tärkeä osa Vaasan yliopiston filosofisen tiedekunnan hallintotieteiden kokonaisuutta, mutta samalla se on säilyttänyt kiinteän yhteyden päätieteenalaansa maantieteeseen. Tätä yhteyttä vaalitaan muun muassa kuluvan vuoden 2013 aikana Vaasassa järjestettävien maantieteen päivien yhteydessä. Lokakuun lopulla järjestettävien päivien teemana on *Nykyajan alueelliset ilmiöt*.

Viime vuosina Seija on julkaissut merkittäviä tutkimuksia innovaatiojärjestelmistä. Tärkeä ja kehittyvä tutkimusaihe on ylikansallinen oppiminen. Tämän pyrkimyksen innoittamana on perustettu *Bothnia-Atlantica* -instituutti yhteistyössä ruotsalaisten ja norjalaisten kollegoiden kanssa. Instituutin tavoitteena on kehittää menetelmiä, joiden avulla eri valtioiden hallinto, kansalaiset ja yritykset voivat vaihtaa kokemuksia ja oppia toisiltaan.

Ylikansallisen vertailun metodiikan tuominen esimerkiksi suomalaisiin hallintouudistuksiin avaa uusia ja monipuolisia näkökulmia. Myös EU:n aluekehittämisen politiikat saavat uutta vaikuttavuutta Seijan kehittämien ylikansallisen oppimisen

menetelmien avulla. Vuoden 2013 keväällä ilmestyy Routledgen kustantama kirja ylikansallisesta oppimisesta, *Learning Transnational Learning*, jonka toinen toimittaja on Seija. Kirja on merkittävä avaus kansainväliseen tieteelliseen keskusteluun aihepiiristä, jonka edelläkävijä Seija on.

Seijalla on kolme veljeä, joista hän oli lapsena ylpeä, koska läheskään kaikilla pihan tytöillä ei ollut veljiä. Keskimäinen veli muistelee Seijan lapsuuden olleen vakaa ja turvallinen. Perheessä huolehdittiin toinen toisistaan. Tätä lapsuuden maailmaa Seija kantaa edelleen. Hän välittää läheisistään, työtovereistaan ja oppilaistaan. Hän on välittämisen kulttuurin ylittä aatelia. Lapsena Seija kuului näytelmäkerhoon. Tästä saattaa kummuta toinen aikuisen Seijan ominaisuus: rohkeus, itsensä likoon laittamisen taito.

Seijan poika Ville syntyi vuonna 1990. Seija on yksinhuoltajana kasvattanut Villestä hienon nuorukaisen. Tällä hetkellä hän opiskelee kolmatta vuotta Aaltoyliopiston kauppakorkeakoulussa. Suunnistus on äidin ja pojan yhteinen harrastus. Seijan ja Villen suhde on täynnä lämpöä ja välittämistä. Se on sykähdyttävä osoitus Seijan vahvuudesta äitinä ja ihmisenä.

Seija on ohimennen maininnut, että laskennallinen ikä on hänelle sumea käsite, joka ei asetu yksin henkilökohtaisen kokemuksen kanssa. Kun tarkasti katsoo, voi huomata, että hänessä on jotakin vaikeasti määriteltävää ajattomuutta. Aina-kin muisti pelaa erinomaisesti, eikä Seijan kanssa kannata lyöttäytyä juttusille valmistautumatta, mikäli tarkoituksena on keskustella menneeseen aikaan sijoituvista ihmisistä, tapahtumista, tieteellisistä teksteistä ja teoreettisista käsitteistä.

Seija on tarmoa täynnä ja työ professorina jatkuu vielä monta vuotta. Olemme ylpeitä Seijasta. Hänen läheisyydessään on hyvä olla. Onnea Sinulle Seija. Kiitämme ja kumarramme.

Haluamme kiittää myös kirjoittajia oivallisista teksteistä ja hienosta talkoohengestä.

Hannu

Ilkka

Niklas

Sisällys

Kirjoittajat.....	V
ESIPUHE.....	VII
CHYDENIUKSEN VIRTAPIIRISSÄ.....	1
<i>Kari Ilmonen & Kristiina Niemi</i>	
"SPATIAL DIVISIONS OF LABOUR" REVISITED.....	9
<i>Päivi Oinas</i>	
TUOTANNOLLISTEN ALUEIDEN MALLEJA.....	19
<i>Riitta Koski</i>	
KAUPUNKIEN VERKOSTOT JA KESKUSVIRTOJEN TEORIA.....	31
<i>Pertti Mikkola</i>	
YRITYSTEN UUDISTUMISKYKY JA MUUTTUVA TOIMINTAYMPÄRISTÖ.....	49
<i>Esa Storhammar</i>	
PAIKALLISUUDEN YTIMESSÄ: TARKASTELUSSA VAASAN PALOSAARI.....	61
<i>Peter Ehrström & Hannu Katajamäki</i>	
PAIKAN HENKI JA PAIKKAPERUSTAINEN AJATTELU.....	81
<i>Ilkka Luoto</i>	
ALUEKEHITTÄMISEN KOMPLEKSISUUDESTA.....	93
<i>Niklas Lundström</i>	
ALUEKEHITYSPOLITIIKAN EUROOPPALAISTUMINEN: ONKO SUOMI SIVURAITTEELLA?.....	103
<i>Heikki Eskelinen</i>	
MAASEUDUN VUOSIKYMMENET.....	115
<i>Toivo Muilu</i>	
KÄYTTÄJÄLÄHTÖINEN OSALLISTUMINEN JULKISEN SEKTORIN PÄÄTÖKSENTEKOON.....	123
<i>Esa Hyyryläinen & Pirkko Vartiainen</i>	
THE THIRD DEATH OF NAPOLEON BONAPARTE: LEARNING REGIONS IN A LEARNING WORLD SOCIETY?.....	135
<i>Åge Mariussen</i>	

CHYDENIUKSEN VIRTAPIIRISSÄ

Kari Ilmonen & Kristiina Niemi

Seija toimi tutkimusjohtajana ja omasta halustaan loppuaikoina erikoistutkijana Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa vuosina 1995-2006. Laitoksen nimi oli Seijan toiminta-aikana Jyväskylän yliopiston Chydenius-Instituutti, joka tarjosi jo tuolloin aikuiskoulutus- ja tutkimuspalveluja sangen monipuolisesti ja jolle myönnettiin lopulta yliopistokeskuksen status. Seijan johtamassa tutkimusosastossa, jonka itsenäinen alkumuoto syntyi Chydenius-Instituutin kannatusyhdistyksen toimesta ja tuella jo 1970-luvun lopulla, toimi kymmenkunta nuorta ja innokasta eri alojen tutkijaa, myös tämän muistelun kirjoittajat. Seija tuli Kokkolaan Vaasan yliopistosta ja hän palasi Chydenius-jakson jälkeen Levónin patsaan lähituntumaan, nyt aluetieteen professoriksi.

Kirjoituksessa Kari on huolehtinut muistelun alkuosasta, jossa Seija tulee esille lähinnä tutkimusjohtajan roolissa. Kristiina puolestaan on kirjoittanut Seijasta innovaatiotutkimushankkeiden, työtoveruuden ja ystävyysnäkökulmasta.

Seija tutkimusjohtajana

Seijalta pyydettiin heti tutkimusjohtajan pestin alkuvaiheessa artikkelia *Maakunta ja visio* -kirjaan, joka tuotettiin Jyväskylän yliopiston Chydenius-Instituutin 10-vuotisjuhlan tarpeisiin. Artikkelin *Chydenius-Instituutti ja aluetutkimuksen muuttuvat haasteet* toisena kirjoittajana oli tutkija Jouni Kaipainen. Kirjoituksessa he korostivat alue- ja yhteiskuntatutkimuksen tieteellisyyttä ja samalla alueellista käyttövoimaa: ”Aluetutkimus on monitieteinen ala, jota harjoitetaan lähinnä maantieteellisistä, sosiaalitieteellisistä ja taloustieteellisistä lähtökohdista. Siihen kuuluu sekä maaseutu- että kaupunkitutkimus. Tutkimusten on täytettävä kaikki tieteellisen perustutkimuksen kriteerit, mutta oltava myös yhteiskunnallisesti ja alueellisesti relevantteja.” Vaikka Seija ja Jouni toivat esille aluetutkimuksen instrumentaalisen hyödyntämisen mahdollisuuden esimerkiksi päätöksenteossa, he kuitenkin painottivat enemmän tarvetta niin sanottuun käsitteelliseen tutkimustietoon, joka tarjoaa aluetoimijoille nippelivastausten sijaan laajempia horisontteja – toivon mukaan syvällisemmän reflektoinnin tueksi. Tällä ohjenuoralla me tutkijat ponnistelimme eteenpäin, kukin tavallaan, oli kyse sitten aluetalouden, koulutuksen tai kulttuurin tutkimushankkeista.

Chydenius-Instituutissa tehtiin jo tuolloin juurevaa perustutkimusta, rakentavaa kehittämistutkimusta, mutta myös kriittistä yhteiskuntatutkimusta – riippuen pro-

jektien luonteesta ja rahoittajatahosta. Tutkimuksemme monikerroksisuutta ja monisakaraisuutta *Tieto ja alue* -julkaisun (1998) artikkelissaan Seija syvensi pohtimalla teemaa tutkimuksen tiedonintresseistä pienen aluetutkimuslaitoksen näkökulmasta – alueella, jossa ”rakenne ja kulttuuri perustuvat maatalouteen ja teollisuuteen”. Hän totesi, ettei yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen alueellisen legitimitetin osoittaminen ollut aina ongelmatonta. Oli vaikea saada laajemmin läpi ajatusta, että teoreettinen tieto ja uudet jäsennystavat eivät näy heti konkreettisesti, vaan ne säteilevät käytäntöihin välillisesti ja pitkällä aikajänteellä.

Myös niin sanottu emansipatorinen näkökulma oli tutkijoille sallittua vaikkapa kulttuuripolitiikkaa, yrittäjyyttä tai naisten asemaa koskevissa tutkimushankkeissa: ”Haluamme tutkimuksen keinoin antaa äänen heikoille toimijoille ja tuoda esiin myös marginaaliset diskurssit”, kirjoitti Seija *Tieto ja alue* -julkaisussa. Hän siis mahdollisti ”sivistysyliopistollisen” autonomian niille tutkijoille, jotka olivat kiinnostuneita myös intressiritiriidoista ja konflikteista esimerkiksi alueellisissa suunnittelukysymyksissä. Voisiko luovempaa kasvuympäristöä tarjoutua nuorille tutkijoille, jotka monenlaisissa haastavissa rahoitustilanteissa – joiden ratkaisemiseksi Seija teki paljon työtä – kirjoittivat tutkimusraportteja, artikkeleita ja lopulta väitöskirjojakin. Pikkuinen tutkimusyksikkö oli joiltakin osiltaan eräänlainen ”Frankfurtin koulukunta” keskellä Keski-Pohjanmaan metsiä ja lakeuksia. Tällaiseen hieman leikkiliseen ja tietysti retrospektiiviseen kuvakieleen ainakin toinen kirjoittajista horjahtaa nyt herkistymään.

Tutkijoiden metodiset viritykset olivat myös kirjavia. Sallittuja olivat sekä kvantitatiiviset että kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät, jopa saman tutkimuksen kehyksissä. Nykyään käytetään muodikkaasti *mixed methods* -käsitettä. Valtakunnallista kiinnostusta herätti varsinkin entisessä alahärmäläisessä kyläkaupassa toiminut kahvila nimeltä ”230V”. Kansanomaisemmin kutsutun ”Voltin baarin” perustajat Heikki Susiluoma ja Ilkka Luoto yhdistelivät rohkeasti maaseudun yritystoimintaa, luomuaatetta ja osallistuvaa toimintatutkimusta sekä – kuten pari kolme vuotta kestäneen jakson aikana osoittautui – tietynlaista muukalaisuutta melko perinteisessä eteläpohjalaisessa maalaisyhteisössä.

Myös tutkijoiden syvemmat metodologiset lähtökohdat vaihtelivat eli tutkimukset asemoituivat niin sanotun kielellisen käänteiden molemmille puolille. Suositussa kvalitatiivisessa tutkimuksessa tämä merkitsi joko ”faktanäkökulman” tai ”konstruktivistisen näkökulman” painottamista riippuen tutkijan intohimoista sekä tutkimuksen tarkoituksesta ja aiheesta. Tässäkin mielessä Seija oli tutkimusjohtajana moniarvoinen ja suvaitsevainen. Jokainen meistä tutkijoista sai vapaasti sukeltaa metodologisiin ja metodisiin työkalupakkeihin ja niiden kiehtoviin syvälokeroihin. Tutkijoille avautui kiintoisien metodologisten ja metodisten keskustelu-

jen ja väittelyjen intellektuaalinen tila, jossa kukin trimmasi ja koetteli omia tutkimuksellisia valintojaan ja polkujaan. Tänäkin päivänä tutkijamme antavat metodiohjausta ja pitävät luentoja sekä kvantitatiivisista että kvalitatiivisista tutkimusmetodeista, mistä hyötyy koko yliopistokeskus valmistuvien maistereiden ja tohtoreiden myötä.

Kuva 1. Pääosa Seijan johtaman tutkimusosaston henkilökunnasta 1990-luvulla. Seija edessä keskellä, vasemmalla Marita Mäki ja oikealla Eija-Mari Heikkilä; keskellä Kristiina Niemi, Kari Ilmonen ja Magnus Björkgren; takana Annikki Lampela, Olli Rosenqvist, Jouni Kaipainen ja Petri Ruuskanen.

Innovaatiotutkimushankkeita

Seijalle tärkeä tutkimusalue Kokkolan aikoina – ja toki sen jälkeenkin – on ollut innovaatiotutkimus, jossa aluenäkökulma on voimakkaasti mukana. Seija oli mukana useissa hankkeissa, joissa innovaatioprosessit, innovaatioverkostot ja innovaatioympäristöt sekä alueista erityisesti maaseutualueet ja suurten kasvukeskusten ulkopuoliset alueet olivat kiinnostuksen kohteina.

Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus – oppivan alueen näkökulma -hankkeessa sekä ProACT-tutkimusohjelman hankkeessa *Yritysten innovaatio-*

prosessit ja innovaatioverkostot maaseudulla ja pienissä keskuksissa Seijan työpari oli Esa Storhammar Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunnan tutkimuskeskuksesta. Heidän tapaustutkimuksessaan (Storhammar & Virkkala 2003) kohdealueina olivat Keski-Suomen, Pohjois-Pohjanmaan ja Etelä-Suomen maaseutualueet ja toimialoina puutuoteteollisuus, elektroniikkateollisuus ja ohjelmistotuotanto. Aktiiviset yrittäjät, asiakkaat sekä tuki- ja asiantuntijaorganisaatioiden kannustava toiminta osoittautuivat oleellisimmiksi tekijöiksi innovaatiotoimintaa maaseudulla edistävän vuorovaikutuksen osalta (Virkkala & Storhammar 2004).

Innovaatioteema jatkui kahdella pohjoismaisella tutkimushankkeella, joissa sain työskennellä yhdessä Seijan kanssa. Nordisk Innovations Centerin rahoittamista hankkeista ensimmäisessä *Innovation Systems and the Periphery* (ISP) Suomen kolme tapaustutkimusta (Niemi & Virkkala 2005) olivat elintarvike- ja matkailualat Keski-Pohjanmaalla sekä elektroniikkateollisuus Oulun Eteläisessä. Hankkeessa tutkimme, miten yritysten innovaatiokykyä kasvukeskusten ulkopuolisilla alueilla voidaan parantaa innovaatio- ja aluepolitiikan keinoin. Empiirinen aineisto koostui mittavasta haastatteluaineistosta. Keski-Pohjanmaan elintarvike- ja matkailualojen osalta totesimme muun muassa, että alueen omissa resursseissa on suuri potentiaali ja että hyvien käytäntöjen esille nostamista ja arvostusta tarvitaan. Oulun Eteläisen elektroniikka-alan yrittäjyyttä taas oli edistänyt toimialakeskittymän muodostuminen, kasvavan toimialan mahdollisuuksiin oli tartuttu aktiivisesti ja tältä toimialalta löytyikin eniten alueellisen innovaatiostysteemin elementtejä. Yhteistä kolmelle tapaustutkimukselle oli yritysten tyytyväisyys yritystoiminnan tukipalveluihin, toimialarajoihin lukkiutumattomuus ja alueiden koulutusorganisaatioiden merkitys osaamisen kehittämässä. Elintarvikealan yritysten innovaatiokykyä voitaisiin aineistomme perusteella edelleen parantaa kehittämällä tiedon ja osaamisen siirtomekanismeja sekä edistämällä verkostoitumista ja kehittämishankkeita. Keski-Pohjanmaan matkailualan osalta taas olennainen tuntui olevan kysymys, miten maakunnan matkailulliset elementit voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla yhdistää – innovaatioympäristöä parantaisi koordinoijana, markkinoijana, tiedon ja osaamisen siirtäjänä sekä alan toimijoiden välisen vuorovaikutuksen foorumina toimiva organisaatio.

Ehkä erityisen kiinnostavaa on Seijan sanoma Oulun Eteläisen elektroniikkalasta huomioon ottaen ISP-tutkimuksen jälkeiset tapahtumat alalla. Suurimmalla osalla kyseisistä yrityksistä ei ollut omia tuotteita, vaan tuotanto liittyi langattoman tietoliikenneteollisuuden johonkin vaiheeseen, ja suurin osa yrityksistä kuului ainakin osaksi Nokian toimittajaverkkoon. ”Nokian ulkoistamisprosessi tuo yrityksille toimintamahdollisuuksia, mutta riippuvuus yhdestä suuresta asiakkaasta tekee yritykset haavoittuviksi globaalin kysynnän vaihteluille. Yritykset ovat pyrkineet vähentämään tätä riippuvuutta ja laajentaneet asiakaskuntaansa, sillä

samalla tuotantokapasiteetilla voi tuottaa monen toimialan yrityksille. Tuotantokapasiteetin monipuolinen käyttö voi olla myös innovaatioprosessien perimmäisenä kannustuksena. Kehittäjien tulisikin tukea suuntausta asiakaskunnan laajentamiseen. Lisäksi tulisi tukea yritysten mahdollisuuksia edetä arvoketjussa ja kehittää omia tuotteita.” Seija totesi tähän tarvittavan sekä kehittäjien ponnistuksia että tutkimus-, kehittämis- ja suunnittelutoimintoja harjoittavia yrityksiä. Soveltavan tutkimuksen lisääminen alueen koulutus-, tutkimus- ja kehittämisorganisaatioissa vahvistaisi alan kehitystä. ICT-klusterin sisällä voisi vahvemmin tuoda esiin pienten keskusten ja maaseudun etuja elämisen ja asumisen paikkoina ja tarjota sekä naisille että miehille vaihtoehtoisia työ- ja asuinpaikkoja. (Niemi & Virkkala 2005.)

Edellä mainittujen kolmen innovaatiotutkimuksen tulosten perusteella Seija (Virkkala 2008) toteaa maaseutualueiden vahvuuksia innovaatioympäristöinä olevan sellaiset tekijät, joihin perustuen voidaan luoda uniikkia hiljaista tietoa ja osaamista innovaatioiden perustaksi. Käytännöllinen tieto ja osaaminen, erityisesti tuotannollinen osaaminen, ovat tärkeitä innovaatiotoiminnan resursseja. Lisäksi paikallisten työmarkkinoiden piirteet, kuten työvoiman sitoutuneisuus ja vähäinen vaihtuvuus, voivat edistää innovaatioprosesseja. Seija tuo esille myös liian vähälle huomiolle jääneen mahdollisuuden: verkostoitumisen ja monipuolisuuden ajallisen vuorottelun rauhan ja yksinäisyyden kanssa. Menestyvä innovaatiotoiminta on usein paikallisten tekijöiden yhdistelmä, johon liittyy se, että osa toimialakohtaisesta tiedosta ja muista resursseista tulee ei-paikallisista verkostoista. Innovaatioympäristöä voi kehittää tarjoamalla yrityksille tukipalveluja ja koulutusta sekä tuottamalla ja välittämällä toimialakohtaista tietoa. Paitsi tukijoina, paikalliset ja alueelliset toimijat voivat toimia myös innovaatiotoiminnan vetureina. Tällöin kehitysvoimana toimivat pitkän tähtäimen tavoitteet ja visiot.

Toisessa pohjoismaisessa hankkeessa *Peripheral Localities and Innovation Policies* (PLIP) (Virkkala & Niemi 2006) tarkasteltiin innovaatioprosesseja tukevaa paikallista kehittämiss politiikkaa kasvukeskusten ulkopuolisilla alueilla Pohjoismaissa. Paikalliset hyvät käytännöt ja niistä oppiminen olivat hankkeen keskeinen sisältö. Hankkeessa tarkastellut hyvät käytännöt olivat paikallisesti kiinnittyneitä, mutta niissä oli elementtejä, joista oletettiin jonkin toisen alueen toimijoiden voivan oppia. Paikalliset ja alueelliset kehittäjät arvioivat hankkeessa analysoituja hyviä käytäntöjä tapaustutkimusalueilla järjestetyissä workshoppeissa. Näissä tilaisuuksissa pohdittiin erityisesti sitä, löytyykö esitellystä hyvästä käytännöstä elementtejä, joita oman alueen innovaatioympäristön kehittämisessä voitaisiin hyödyntää. Yksi hankkeessa mukana olleista hyvistä käytännöistä oli Centria Ylivieskan ja Oulun Eteläisen pk-yritysten välinen innovaatioyhteistyö, jota esiteltiin Ruotsin ja Tanskan tapaustutkimusalueilla. Suomessa pidettiin kaksi

alueellista workshopia: Oulun Eteläisessä esiteltiin tanskalaista käytäntöä huonekaluteollisuuden osaamisen kehittämässä, ja Keski-Pohjanmaalla norjalaista alueellisen matkailuyhteistyön käytäntöä. Hankkeen perusteella päädyttiin suosittamaan hyvien käytäntöjen verkoston perustamista. Verkostot koostuisivat vastaanottavista partnereista, jotka haluavat oppia tietystä hyvästä käytännöstä, partnereista, jotka jo toteuttavat kyseistä hyvää käytäntöä, sekä tutkijoista.

Kansainvälisyttä

Seija toi jo Chydenius-Instituutin tutkimusyksikköön tullessaan mukanaan kansainvälisiä kontakteja ja näkökulmaa, ja kansainvälinen ulottuvuus yksikössä vahvistui merkittävästi Seijan toiminta-aikana. Kansainvälisyys tutkimustoiminnassa oli Seijalle hyvin luontevaa, samoin kuin asiaan liittyvät yhteydenpito, projektit, julkaisut, matkat ja konferenssit papereineen. Myös Kokkolaan saatiin Seijan järjestämänä kansainvälinen konferenssi – *Local Development and Innovation in Rural Areas* vuonna 2005.

PLIP-hankkeessa koordinaattorina toimi Chydenius-Instituutti, ja projektipäällikkönä Seija. Kumppanit Ruotsista, Norjasta, Tanskasta ja Islannista olivat pääosin jo ISP-hankkeesta tuttuja. Kansainvälisen yhteishankkeen sisällön, talouden, workshopien, kokousten, analyysin, johtopäätösten, raporttien ja tiedotuksen koordinointi sekä julkaisun toimittaminen toi luonnollisesti mukanaan monenlaisia haasteita, joista kaikista kuitenkin hienosti selvittiin. Joitakin pieniä käytännön sattumuksia ISP- ja PLIP hankkeisiin matkoineen sisältyi. Esimerkiksi paluumatkalla Akureyrasta Suomeen olimme jäädä yöksi ilman hotellia. Tilanteen pelasti ystävällinen reykjavikilainen taksinkuljettaja, jonka avulla löysimme katon päämme päälle ja jolle sitten lähti Suomesta kiitokset suklaarasian kera.

Seija työtoverina ja ystävänä

Seijan kanssa työskentely oli hyvin luontevaa ja välitöntä. Yhteisissä projekteissa tärkeä kommunikaatio toimi loistavasti ja Seijalta sai palautetta, kannustusta ja vastakaikua. Seija on ahkera, hyvin innostunut työstään, ja välillä haasteisiin taisi syntyä ratkaisuja öidenkin kuluessa. Monta rautaa oli tulossa samanaikaisesti. Seijalle itselleen tiede on tärkeää, mutta silti häntä ei tuntunut häiritsevän projektitutkija-työkaverin vähäisemmät tieteelliset kunnianhimot. Sinnikkyys kuvaa Seijaa ja hänen tapaansa työskennellä. Peräänantamattomasti hän vei loppuun myös projektit, joihin ilmaantui mutkia, joihin hän ei itse voinut vaikuttaa. Vaativuus – muiden mielestä turha – on Seijalle luonteenomaista.

Pidän itseäni onnekkana saatuani Seijasta myös ystävän. Vaikka käytännön yhteydenpito ei tiivistä Kokkolan aikojen jälkeen ole ollutkaan, on side säilynyt. Seija on ystävänä luotettava, myötäelävä ja lojaali. Seijaa ajatellessa en voi olla mainitsematta hänen hienoa Ville-poikaansa, joka Kokkolan aikoina kasvoi muutamana vuoden ikäisestä pienestä pojasta lukioikäiseksi nuorukaiseksi.

Lähteet

Niemi, K. & Virkkala, S. (2005). Yritysten innovaatiotoiminta elintarvike- ja matkailualoilla Keski-Pohjanmaalla ja elektroniikka-alalla Oulun Eteläisessä: Pohjoismaisen tutkimushankkeen tuloksia. Kokkola: Chydenius-instituutti – Kokkolan yliopistokeskus. *Chydenius-instituutin selvityksiä 2/2005*. [Verkkodokumentti] Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2166-2>.

Storhammar, E. & Virkkala, S. (2003). Maaseutuyritysten innovaatioprosessit – Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen näkökulma. *Taloustieteiden tiedekunta/Tutkimuskeskus, Julkaisu 153*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. [Verkkodokumentti] Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1620-0>.

Virkkala, S. & Kaipainen, J. (1995). Chydenius-Instituutti ja aluetutkimuksen muuttuvat haasteet. Teoksessa *Maakunta ja visio. Tutkimusta ja opetusta Keski-Pohjanmaan hyväksi vuodesta 1965*. Kokkola: Jyväskylän yliopiston Chydenius-Instituutti ja Keski-Pohjanmaan kesäyliopisto. 99–110.

Virkkala, S. (1998). Chydenius-Instituutin tutkimus tänään. Teoksessa S. Virkkala & P. Vuorio (Toim.). Tieto ja alue. Chydenius-Instituutin kannatusyhdistyksen 20-vuotisjuhlaseminaari 6.3.1998. Jyväskylän yliopiston *Chydenius-Instituutin Selosteita ja katsauksia nro 24*. Kokkola. 41–43.

Virkkala, S. & Storhammar, E. (2004). Maaseutu tietotaloudessa. Innovaatiönäkökulma kaupungin ja maaseudun vuorovaikutukseen. *Maaseudun Uusi Aika* 3, 5–25.

Virkkala, S. & Niemi, K. (toim. 2006). *Peripheral Localities and Innovation Policies. Learning from good practices between the Nordic countries*. Nordic Innovation Center. December 2006. [Verkkodokumentti] Saatavissa: <http://www.nordicinnovation.org/fi/julkaisut/peripheral-localities-and-innovation-policies-learning-from-good-practices-between-the-nordic-countries>.

Virkkala, S. (2008). Maaseutualueet ja pienet keskukset innovaatioympäristöinä. Teoksessa N. Mustikkamäki & M. Sotarauta (Toim.). *Innovaatioympäristön monet kasvot*. Tampere: Tampere University Press. 80–107.

“SPATIAL DIVISIONS OF LABOUR” REVISITED

Päivi Oinas

Seija’s early career (and mine), and beyond

In this essay I make observations of some characteristic changes that have taken place in the *objects and scales of analysis* in economic geography in the course of Seija’s academic career. I take as my starting point Seija’s doctoral dissertation (Virkkala 1987). It was a key Finnish text and represented topical discussions in economic geography when I was young. Important as it was then, in those youthful years, I never cited it in my own work – that is how you gradually forget what you once learned, and what once was important to you! But maybe I am now of the age that I start thinking back. Other than that, I will not comment on Seija’s publication record in detail here. Ever since the 1987 dissertation, however, Seija has been attentively following, commenting and contributing to the themes I will be touching upon here.

At the time Seija was formulating the research questions for her dissertation, economic geographers were interested in enterprises or units thereof as objects of analysis, and of particular interest was the question of how the spatial organization enterprises and their decision-making and production processes contributed to the *spatial division of labour* in societies. The scale of analysis was often national, as also in Seija’s dissertation. Spatial divisions of labour were consequences of corporate decision-making regarding organizational, functional and productive functions in multilocal enterprises. The economic development prospects of regions were seen as depending strongly on corporate divisions of labour:

- a) the degree to which the region hosted corporate units which performed non-manufacturing activities such as strategic decision-making (i.e., the region’s role in the functional division of labour);
- b) the degree to which a region’s enterprises were internally vs. externally controlled (i.e., the region’s role in the organizational division of labour); and
- c) the kinds of products that were manufactured and the parts of production processes that were carried out in a region (i.e., the region’s role in the productive division of labour) (Virkkala 1987, Chapter 2).

While such considerations are still not without value, subsequent research has sought to penetrate in more detail in the forces driving the emergence of spatial

divisions of labour and the increasingly global arena. Knowledge, its creation and the question of its transfer is focused on as a key driving force (e.g., Howells 2012). The economy where knowledge creation is central came to be popularly – albeit rather loosely, even in academic texts – called “new” or “knowledge-based”. It is generally taken that the features of such an economy are most characteristically manifested in core areas of Western, high-income countries in innovative and prosperous cities or industrial clusters as the widely adopted storyline goes. Where does this leave peripheral areas in those countries – not to talk about peripheral regions in peripheral countries? Due to increasing interactions in the interconnected world economy, the “new economy” weaves its webs and has different effects in different parts of the world. What does this mean, then, in terms of spatial divisions of labour in the present day economy?

Islands of the “new economy”...

What came to be called the “new economy” was not a simple and uniform phenomenon but it could be characterised by a broad set of interlinked features including: high levels of change and uncertainty; intense competition; requirement for renewal through the creation of novelty; localization of knowledge externalities; diversity and heterogeneity as bases of innovative activity and economic growth; competitive relations combined with the need to share resources and collaborate; high firm birth and death rates; increased role of small firms in providing jobs (and higher wages); requirement for flexibility; turbulence in labor relations; motivation (instead of control) as basis of labour productivity; stimulation (instead of regulation) as motivation for targeted, supply side public policy; the increased demand for public and private high-risk venture capital (see, Audretsch and Thurik 2001). The “new economy” seems exhaustively restless – not everyone’s cup of tea. And indeed, it does only concern a limited set of actors under specific circumstances, characteristically certain types of cities (cf. Venables 2001).

In the above list of “new economy” characteristics, it is the knowledge creation and innovation activities that economic geographers have largely focused on. The dynamic fractions of the “knowledge-based economy” were found in places that could bear the “new economy” restlessness without their social systems falling apart. Questions were asked regarding, why knowledge creation and innovation tended to concentrate in certain types of places while they shied away from others – and what were those places like. The innovative urban areas Florida (2002, 2005) famously analyzed were cases in point, marked by competent people, open-

minded about diversity and difference, and thereby allegedly prone to generate creative ideas.

...in the sea of global relations

Knowledge-generation and learning came to be regarded as the most interesting processes in the economy and in the economic development of regions (Lawson 1999; Maskell and Malmberg, 1999a, 1999b). It was in principle possible for all kinds of actors to learn and innovate, and learning supposedly took place in all segments of the economy (Oinas & Virkkala 1997) but it remained nevertheless an uneven process in space. A range of analyses proliferated regarding why it was economically beneficial for knowledge-generating and innovating agents to concentrate within spatial proximity to each other (Rallet and Torre 1999; Boschma 2005), and how it was not only due to cost-efficiencies but importantly due to efficiencies in learning and innovation among collaborating or competing firms that proximate relations made a difference (Porter 1998; Maskell 2001; Malmberg and Maskell 2002). As one of the effects of proximity, many authors also emphasised the role of the flexibly adjusting local institutional environment in supporting the activities of local economic agents, as influentially established in Saxenian's (1994) narrative. Proximity of mutually interdependent actors also serves to block the access of outsiders to local "club goods" (Lagendijk 2000).

As a reaction to the vast interest in the clustering of economic activities and proximate relations, a number of authors raised the point that non-local (more distant) relations are also beneficial for carrying out successful economic interaction (e.g., Amin and Thrift 1992; Oinas and Malecki 1999; Bunnell and Coe 2001; Bathelt et al. 2004). This stems from the unambiguous observation that economic systems and processes largely operate at broader scales than just the local or regional (Brenner 2001; Lagendijk 2002; Lagendijk and Oinas 2005). The place-based knowledge-creation and innovation processes do not remain isolated islands of progress and prosperity but they form parts of *spatial innovation systems* overlapping and interlinked national, regional and sectoral systems of innovation which are manifested in different configurations in space and time (Oinas and Malecki 2002). Such systems and processes involve the operation of markets, innovation, production, and distribution systems, and wider social systems affecting the functioning of economic agents at regional, national and international scales. These systems on their part coordinate and condition economic activity, and plugging in the relevant systems is vital for firm survival.

Because the regional systems are but parts of the wider systems, economic agents such as employees, managers, enterprises, business units form relationships over distance with others in other places. These relationships involve vital interactions. When a firm lacks significant knowledge or relations in a locality, it acquires those or maintains access to those over distance. Through such networks, regions draw in resources from other places; agents add the benefits of distant interactions to those of proximate ones. It is possible that an agent alternates between engagements in local and non-local relations. But when particular knowledge or relations become of strategically high importance, activities may be moved to a new location to enable proximate interactions with agents who master some important competence.

While not every place excels on knowledge creation abilities, it seems clear that there are different ranks of dynamic places and that they tend to be strongly connected to each other (cf. Sassen 1994). “Internationalisation” and “globalization” do not refer to the even distribution of economic activities around the globe but it refers to interconnections between similar or complementary places – between places that are either evenly strong in certain economic competences, or complement each other’s competences. In other words, the present-day spatial division of labour, even if the term has been used less and less in the course of the 1990’s and 2000’s, is manifested in spatial divisions of economically useable knowledge. Those divisions are created through complex socio-economic processes that rely on the abilities of economic agents to put certain types of knowledge into economically viable use, upgrade knowledge, and even generate entirely new knowledge. The divisions are no longer analysed as created by individual enterprises, even if enterprises form complex formal and informal interconnections in the process; they take advantage of and contribute to them. A whole range of other actors participate in creating such divisions: users, producers, university researchers, public or private research institutes, creative individuals (e.g., Cooke et al. 2007: 55).

Dynamic knowledge systems

Provided such multi-scalar systems of interaction, it follows that when trends are created in the centres of knowledge creation and innovation they shift the imperative to follow the trends to those parts of the world economy that are directly or indirectly connected to the trend-setting agents and networks. Through the linkages – whether investment, supplier/buyer, collaborative, competitive, or imitative relations – the “new economy” is portrayed as a set of complex, globally interlinked subsystems, where activities in core clusters are made possible by trad-

ing and collaborating with other equally innovative clusters or by outsourcing support activities to layers of more peripheral clusters in lower cost countries. Thus, the “knowledge-based economy” has different manifestations in different parts of the world. The result is a mosaic of specialized place-based clusters of economic activity which are connected through the various product-specific systems of production or services. Production systems dominated by the core create the imperatives for those in dependent clusters to adjust to any new developments initiated by the core.

Production systems are connected to respective *technology systems* (Carlsson 1994). These systems are a set of technologies used in interlinked industries, and this is how knowledge and competences in several industries can be integrated and coordinated for example mobile phones are brought about by producers in metals, plastics, telecommunications and electronics (Oinas and Malecki 2002). Production systems and the related technology systems contain corresponding *knowledge systems* (Foray 1997; Howells and Roberts 2000) that are embedded in specific organisational and institutional contexts. These contexts range from those facilitating the creation of leading edge new knowledge to those carrying out most peripheral support functions based on imitation. Renewal is fundamental to the new economy activities in the core clusters. This presents an imperative for learning to the actors involved in the core as well as those adjacent to the core at different levels of advancement.

The dynamic knowledge systems are orchestrated by multiply capable actors at the core in possession of what have been called “distributed competencies”. In other words competencies in a wide number of technologies and other competence areas (Coombs and Metcalfe 2000; Granstrand et al. 1997; Patell and Pavitt 1998). Such competences allow them to link to external knowledge and competences; allow them to collaborate with their partners – and also control them. Such competences also allow them to creatively recognize structural holes (Burt 1992) amongst competent agents, and coordinate activities amongst previously unconnected agents, and previously distinct areas of knowledge, enabling compatible action in emerging new knowledge systems.

At the heart of spatial division of labour, thus, are processes of knowledge use, creation and control. These are processes that enterprises are keen to master but holding onto intellectual property rights is much more demanding than orchestrating functional, organizational and productive divisions of labour in the “old economy” where it was easier to determine what one enterprise owned and could exert control over. And this is at the heart of spatial divisions of labour in “new” knowledge economies: those who can access or create new knowledge and or-

chestrate production systems based on interlinked knowledge can influence spatial divisions of labour.

The narrative so far has suggested that it is the core areas in the global economy that can do the trick. Is that the whole story?

The development challenge

While many accounts of the competitiveness of local or regional economies have been focusing on knowledge creation, creativity, and innovation the centers of those processes have been portrayed as models for other regions to follow, it is clear that such centers do not carry out the sole responsibility for the economic and knowledge systems around them, and their renewal. They are supported by variously linked agents that perform vital roles in those systems. Such various assisting roles may be carried out in different places at different levels of knowledge sophistication perhaps but they are nevertheless critical for the overall success of the economic systems.

The question for agents in peripheral countries and regions is whether they can become involved and coordinated into the demanding, dynamic knowledge systems with strong interdependences and constant renewal imperatives, and whether they can do it in an independent manner (cf. Virkkala 2007). Can peripherally located actors ever have a “voice” (Hirschman 1970) in the cores of dynamic knowledge systems? Are the specialized competences of peripheral agents ever of such strategic value for the agents in the core that they admit mutual dependency, and support independent and local development of knowledge and competences in the periphery?

In knowledge systems where agents in cores are in dominant positions, peripheral agents may have several possibilities, even if their viability is likely to depend on the nature of the knowledge systems, on individual economic agents involved, and on the competitive context. To consider the potential roles that local economic agents in peripheral parts of the world can play in the global economic systems, it is necessary to understand the significance of the knowledge that they utilize in those systems, how closely integrated it is to the knowledge systems operated from the global cores, and what role geographical distance from the cores plays. A more nuanced view needs to be built on the possibilities of the periphery than seem possible based on current economic core oriented vocabularies of economic geographers. It should allow for an understanding of the role and use of knowledge bases at different competence levels in regions in different economic

circumstances. It should allow for an understanding of different combinations of proximity/distance to the cores and how different kinds of knowledge commanded within peripheral regional economies may be beneficial for regional economic success. Regional success formulas are specific to the kind of competitive “game” agents in those regions participate in and the “spatial divisions of knowledge labour” in them. Most regions never aim to become linked to the frankfurts of finance, the mumbais of film or the milanos of fashion. More attention should be paid to the specific knowledge peripheral regions can use for their benefit in their specific external relationships, and how they could do that in a way that it enables their own development “from below”.

Worn out statements about *knowledge creation* and *innovation* requiring local proximate relations are clearly too general. Understanding is needed on the *kind of knowledge*, the overall networks or systems in which learning takes place, and how regions are plugged in; what kinds of alliance are formed within this overall context, at what spatial scales and in what spatial settings. If the contents of learning relationships arise from the need to build upon complementarities among economic agents as is generally assumed, it is important to map knowledge complementarities within and between regions, to determine which might be most beneficial for development in the periphery.

Various combinations and degrees of proximity to the core, knowledge and economic competence may provide the basis for economic development. The lack of needed resources can be compensated by imitating or collaborating with external agents, and by coordinating activities over space. Those regions where skill levels are low, and which are merely dependent on powerful buyers remain in a vulnerable position, and will remain problem regions if there is not enough competences or initiative available to learn new knowledge and novel ways of organising production.

But an alternative development route is also provided by the realisation that regionally unique and specialised knowledge – even if not initially at a high level – grows when it is used. When such knowledge is locally unique it can be restored, and uses and users should be sought that can appreciate the distinctiveness. This should be done through routes that bypass the operations controlled by the global cores. Such a development route is based on an understanding of the fundamental idea of distinctive, economically useable knowledge, and spatial divisions of labour that grow out of unique regional knowledge bases, albeit in the so-called global economy.

References

- Amin, A. & Thrift, N. (1992). Neo-Marshallian nodes in global networks. *International Journal of Urban and Regional Research* 16: 4, 571–587.
- Audretsch, D. B. & Thurik, R. (2001). What is new about the new economy: Sources of growth in the managed and entrepreneurial economies. *Industrial and Corporate Change* 10: 1, 267–315.
- Bathelt, H., Malmberg, A. & Maskell, P. (2004). Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. *Progress in Human Geography* 28: 1, 31–56.
- Boschma, R. (2005). Proximity and innovation: A critical assessment. *Regional Studies* 39: 1, 61–74.
- Brenner, N. (2001). The limits to scale? Methodological reflections on scalar structuration. *Progress in Human Geography* 25: 4, 591–614.
- Bunnell, T. G. & Coe, N. M. (2001). Spaces and scales of innovation. *Progress in Human Geography* 25: 4, 569–589.
- Burt, R. (1992). *Structural Holes. The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carlsson, B. (1994). Technological systems and economic performance. In M. Dodgson & R. Rothwell (Eds). *The Handbook of Industrial Innovation*. Aldershot: Edward Elgar. 13–24.
- Cooke, P., De Laurentis, C., Tödtling, F. & Trippel, M. (2007). *Regional Knowledge Economies. Markets, Clusters and Innovation*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Coombs, R. & Metcalfe, J.S. (2000). Organizing for innovation: Co-ordinating distributed innovation capabilities. In N. Foss & V. Mahnke (Eds). *Competence, Governance, and Entrepreneurship. Advances in Economic Strategy Research*. Oxford: Oxford University Press. 209–231.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Foray, D. (1997). Generation and distribution of technological knowledge: incentives, norms and institutions. In C. Edquist (Ed.). *Systems of Innovation: Technologies, Institutions, and Organizations*. London: Pinter. 64–85.

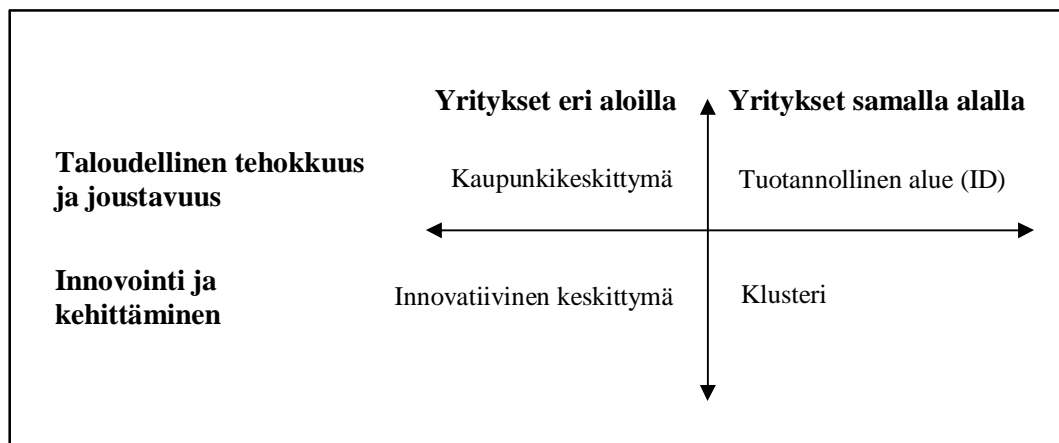
- Granstrand, O., Patel, P. & Pavitt, K. (1997). Multi-technology corporations: why they have “distributed” rather than “distinctive” core competences? *California Management Review* 39: 4, 8–25.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Howells, J. (2012). The geography of knowledge: never so close but never so far apart. *Journal of Economic Geography* 12: 5, 1003–1020.
- Howells, J. & Roberts, J. (2000). From innovation systems to knowledge systems. *Prometheus* 18: 1, 17–31.
- Lagendijk, A. (2000). Learning in non-core regions: towards ‘intelligent clusters’ addressing business and regional needs. In S. Bakkers, R. Rutten, K. Morgan & F. Boekema (Eds). *Learning Regions, Theory, Policy and Practice*. Aldershot: Edward Elgar. 165–191.
- Lagendijk, A. (2002). Beyond the regional lifeworld against the global systemworld: towards a relational-scalar perspective on spatial-economic development. *Geografiska annaler* 84: 2, 77–92.
- Lagendijk, A. & Oinas, P. (2005). Localisation, external linkages, and explaining local development. In A. Lagendijk & P. Oinas (Eds). *Proximity, Distance and Diversity: Issues on Economic Interaction and Local Development*. Aldershot: Ashgate. 3–22.
- Lawson, C. (1999). Towards a competence theory of the region. *Cambridge Journal of Economics* 23: 2, 151–166.
- Lawson, C. & Lorenz, E. (1999). Collective learning, tacit knowledge and regional innovative capacity. *Regional Studies* 33: 4, 305–317.
- Malmberg, A. & Maskell, P. (2002). The elusive concept of localization economies: towards a knowledge-based theory of spatial clustering. *Environment and Planning A*. 34: 3, 429–449.
- Maskell, P. (2001). Towards a knowledge-based theory of the geographical cluster. *Industrial and Corporate Change* 10: 4, 921–943.
- Maskell, P. & Malmberg, A. (1999a). The competitiveness of firms and regions. ‘Ubiquitification’ and the importance of localized learning. *European Urban and Regional Studies* 6: 1, 9–25.
- Maskell, P. & Malmberg, A. (1999b). Localised learning and industrial competitiveness. *Cambridge Journal of Economics* 23: 2, 167–186.

- Oinas, P. & Malecki, E. J. (2002). The evolution of technologies in time and space: From national and regional to spatial innovation systems. *International Regional Science Review* 25: 1, 102–131.
- Oinas, P. & Malecki, E. J. (1999). Spatial innovation systems. In E. J. Malecki & P. Oinas (Eds). *Making Connections: Technological Learning and Regional Economic Change*. Aldershot: Ashgate. 7–33.
- Oinas, P. & Virkkala, S. (1997). Learning, competitiveness and development. Reflections on the contemporary discourse on ‘learning regions’. In H. Eskelinen (Ed.). *Regional Specialisation and Local Environment – Learning and Competitiveness*. NordREFO 1997: 3. 263–277.
- Patell, P. & Pavitt, K. (1998). The wide (and increasing) spread of technological competencies in the world’s largest firms: a challenge to conventional wisdom. In A. Chandler, P. Hagström & Ö. Sölvell (Eds). *The Dynamic Firm*. Oxford: Oxford University Press. 192–213.
- Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, November/December, 77–90.
- Rallet, A. & Torre, A. (1999). Is geographical proximity necessary in the innovation networks in the era of global economy? *GeoJournal* 49: 4, 373–380.
- Sassen, S. (1994). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Saxenian, A. (1994). *Regional Advantage. Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford Press.
- Storper, M. & Salais, R. (1997). *Worlds of Production: The Action Frameworks of the Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Venables, A. J. (2001). Geography and international inequalities: The impact of new technologies. *Journal of Industry, Competition and Trade* 1: 2, 135–159.
- Virkkala, S. (2007). Innovation and networking in peripheral areas – a case study of emergence and change in rural manufacturing. *European Planning Studies* 15: 4, 511–529.
- Virkkala, S. (1987). Monitoimipaikkaiset teollisuusyritykset ja alueiden välinen työnjako Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis, A*: 226. Tampere: Tampereen yliopisto.

TUOTANNOLLISTEN ALUEIDEN MALLEJA

Riitta Koski

Yrityskeskittymiä voidaan ryhmitellä monin eri tavoin. Malmberg, Sölvell ja Zander (1996) ovat jaotelleet taloudelliset keskittymät toisaalta toimialojen monipuolisuuden, toisaalta yritysten tehokkuuden ja joustavuuden sekä innovaatioherkkyyden mukaan (kuvio 1). Nelikentässä erottuvat yhtenä ryhmänä kaupunkikeskittymät, joiden yritykset toimivat eri aloilla tehokkaasti ja joustavasti. Tuotannolliset alueet poikkeavat edellisistä siinä, että niissä yritykset toimivat samalla alalla. Innovatiivisissa keskittymissä yritykset toimivat eri aloilla, ja kehittämistyö on korkealla tasolla. Klusterit taas eroavat innovatiivisista keskittymistä tutkijoiden mukaan siten, että niissä yritykset edustavat keskenään samaa alaa. Ryhmitteily on tietysti erittäin yksinkertaistava ja kärjistetty.

Kuvio 1. Taloudellisten keskittymien tyypit (Malmberg ym. 1996).

Alfred Marshall esitti tuotannollisen alueen (*industrial district = ID*) käsitteen jo 1800-luvun lopulla. *Industrial district* -käsite tuli 1990-luvulla uudelleen mielenkiinnon kohteeksi erityisesti italialaisten tutkijoiden esittelemänä. Alettiin yhä enemmän kiinnittää huomiota yritysten keskinäiseen sekä yritysten ja muiden sidosryhmien väliseen vuorovaikutukseen, verkostoihin, hyötyjä aikaansaavana tekijänä. Näistä ”toisen aallon” tuotannollisista alueista käytetäänkin nimitystä italialaiset tuotannolliset alueet, vaikka samanlaisia yrityskeskittymiä on havaittu myös monissa muissa maissa. Tässä artikkelissa keskitytään italialaisiin tuotannollisiin alueisiin ja niistä esitettyihin eri variaatioihin sekä mahdollisiin siirtymiin tyypistä toiseen.

Italialainen tuotannollinen alue

Tuotannollisen alueen (ID:n) ”perusmuodon” pääominaisuudet ovat Rabellottin (1995: 30) mukaan:

- Tuotannolliset alueet koostuvat pääasiassa pienistä ja keskisuurista yrityksistä, jotka ovat alueellisesti ja toimialoittain keskittyneitä.
- Yrityksillä on sekä eteen- että taaksepäin yhteyksiä, jotka perustuvat maksulliseen ja ei-maksulliseen tavaroiden, informaation ja työntekijöiden vaihtoon.
- Taloudellisia toimijoita yhdistää yhteinen kulttuurinen ja sosiaalinen tausta ja yhteiset käyttäytymiskoodit, jotka ovat joskus eksplisiittisiä mutta usein implisiittisiä.
- Yksityisten ja julkisten paikallisten instituutioiden verkosto tukee keskittymän taloudellisia toimijoita.

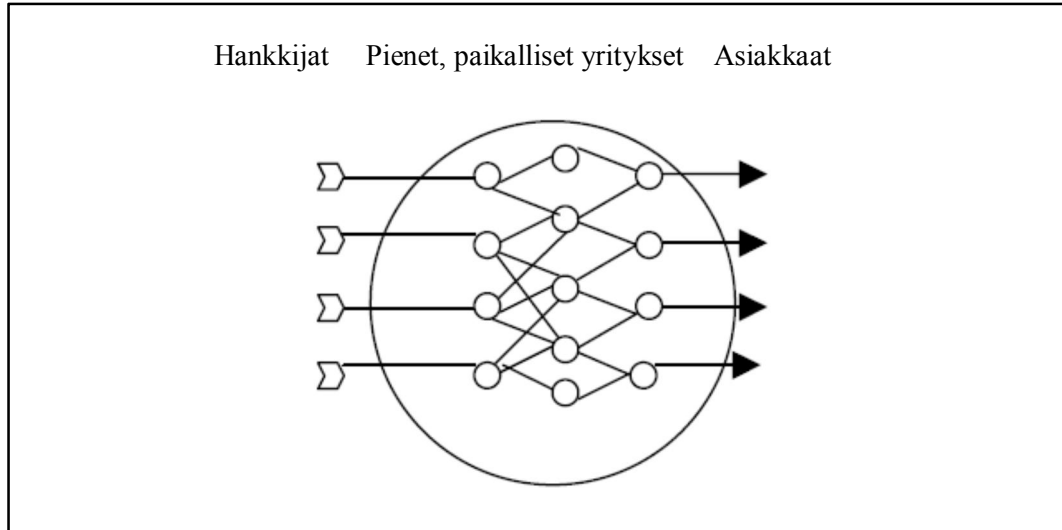
Tuotannollinen alue on eräänlainen yritysklusteri. Se, mikä tuotannollisia alueita klustereista erottaa, on yleensä alueella vallitseva historiaan pohjautuva yhteinen arvomaailma, hiljainen tieto ja toimijoiden voimakas yhteishenki. Tuotannolliset alueet ovat hyvin paikallisia, ja erilaiset instituutiot ovat vahvasti mukana yritysten ja alueen kehittämisessä. Tuotannolliset alueet syntyvät usein maaseudulle, vaikka yrityskeskittymät muuten ovat tyypillisiä kaupunkialueille. Edellä esitetyn ryhmittelyn mukaan tuotannolliset alueet eivät ole innovatiivisia, mutta näin ei asian välttämättä tarvitse olla. Tuotannolliset alueet saattavat olla hyvinkin innovatiivisia, mutta se vaatii nykypäivänä erityistä paneutumista uuden tiedon hankintaan ja yhteyksien laajentamiseen myös alueen ulkopuolelle.

Italialaisten tuotannollisten alueiden ominaisuuksia voidaan eritellä vielä edellä esitettyä tarkemmin (Markusen 1996: 297–301; Packalén, Selby & Petäjistö 2004: 329; Guerrieri & Pietrobelli 2000: 9). Näiden alueiden liiketoiminnassa pienillä, paikallisessa omistuksessa olevilla yrityksillä on hallitseva asema (kuvio 2). Suurutuotannon etujen merkitys on näin ollen vähäinen. Alueen yritysten välillä on huomattavasti yhteistyötä ja keskinäistä kauppaa, joka perustuu pitkän aikavälin sopimuksiin ja sitoumuksiin. Välttämätöntä raaka-aineiden ja palvelujen ostoa alueen ulkopuolelta ja tuotteiden myyntiä ulkopuolisille alueille tapahtuu, mutta muunlainen yhteistyö on hyvin vähäistä.

Työmarkkinat ovat alueen sisäiset ja hyvin joustavat. Työntekijät siirtyvät yrityksestä toiseen ja asuvat, samoin kuin yritysten omistajat, paikallisessa yhteisössä. He ovat sitoutuneet enemmän alueeseen kuin yrityksiin. Lähtömuuttoa on vähän, tulomuuttoa on enemmän, jos alueen kehitys sitä edellyttää. Alueella on vahva paikallinen identiteetti, ystävyysseiteitä ja yhteinen toimintakulttuuri. Alueella on tietyn toimialan yrityksiin erikoistuneita rahoittajia, teknistä asiantuntemusta ja

liiketoiminnan palveluja. Yrityksille on tarjolla ”kärsvällistä pääomaa = *patient capital*”. Tällä tarkoitetaan paikallisia rahoittajia, jotka ovat valmiita ottamaan pitkän aikavälin riskejä, koska rahoittajat tuntevat yritykset ja luottavat yrittäjiin.

Kuvio 2. Italialaisen (marshallilaisen) tuotannollisen alueen yritykset ja niiden yhteydet (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10).

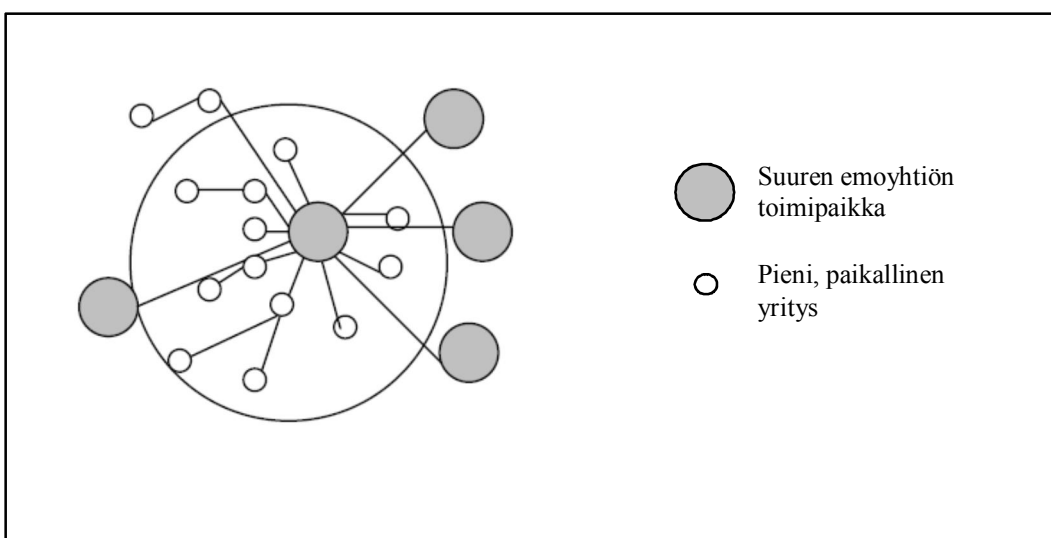
Kilpailijayritysten välillä on yhteistyötä riskien jakamiseksi, markkinoiden vaikiinnuttamiseksi ja innovaatioiden edistämiseksi. Poikkeuksellisen suuri osa työntekijöistä toimii suunnittelu- ja innovaatiotoiminnassa. Vahvat yrittäjäjärjestöt tarjoavat muun muassa johtamis-, koulutus-, markkinointi-, teknologia- ja rahoituspalveluja yritysten liiketoimintaedellytysten parantamiseksi. Paikallinen julkinen sektori on aktiivisesti mukana ydinalojen toimintaedellytysten edistämässä. Pitkän aikavälin kehitysnäkymät ovat hyvät, vaikka uuden teknisen tiedon ja globalisaation asettamat haasteet ovatkin tällaiselle ”sisäänlämpiävälle” alueelle suuret.

Muita tuotannollisen alueen tyyppejä

Italialaisen tuotannollisen alueen lisäksi on alun perin Markusen (1996) esittänyt kolme muuta, tutkijoiden usein siteeraamaa, ID:n muotoa. Nämä ovat kärrynpyöräalue, satelliittialue ja valtioon kytkeytyvä alue, joita tarkastellaan seuraavaksi Markusenin (1996: 298–299, 302–307) sekä Guerrierin ja Pietrobellin (2000: 7–10) mukaan.

Kärrynpyöräalue

Tämä malli luonnehtii alueita, joilla yksi tai useampi avainyritys tai -laitos toimii ankkurina, keskuksena. Hankkijat ja muut täydentävät toiminnot ovat levittäytyneet kuin pyörän pinnat avainyritysten ympärille (kuvio 3). Kärrynpyöräalueita dominoi täten yksi suuri yritys tai useampia suuria, vertikaalisesti integroituneita yrityksiä, jotka toimivat yhdellä tai useammalla sektorilla. Niitä ympäröivät pienemmät ja vähemmän vahvat hankkijat. Markusen (1996) ei erikseen mainitse, onko avainorganisaatioiden omistus paikallinen vai alueen ulkopuolella. Tärkeimmistä investoinneista päätetään kuitenkin paikallisesti, mutta niiden vaikutukset saattavat ulottua kauas alueen ulkopuolelle.

Kuvio 3. Kärrynpyöräalueen yritykset ja niiden yhteydet (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10).

Kärrynpyörätalouksien kehitys riippuu niiden ankkuriorganisaatioiden asemasta kansallisilla ja kansainvälisillä markkinoilla. Keskusyrittäjien tai -yritysten ja hankkijoiden välillä on runsasta alueen sisäistä, pitkäaikaisiin sopimuksiin ja sitoumuksiin perustuvaa kauppaa, jolloin pienemmät yritykset ovat varsin riippuvaisia suurista ankkuriyrityksistä tai -laitoksista markkinoiden tai hankintojen suhteen. Alueella voi olla myös pieniä yrityksiä, joilla on vain vähän yhteyksiä muihin yrityksiin. Tällöin pienet yritykset nauttivat isojen organisaatioiden aikaansaamista agglomeraation eduista välttämättä myymättä niille tai ostamatta niiltä. Erityisesti suurilla yrityksillä on yhteistyötä myös alueen ulkopuolelle.

Kärrynpyöräalueiden työmarkkinat ovat suurille keskusyrityksille alueen sisäiset, vaikka ne ovat vähemmän joustavat kuin italialaisessa mallissa. Työntekijät ovat lojaaleja ensisijassa ydinyrityksille, sitten alueelle ja vasta viimeksi pienille yri-

tyksille, kun he italialaisilla tuotannollisilla alueilla ovat sitoutuneet ennen kaikkea alueeseen. Jos työpaikkoja avautuu ydinyrityksissä, työntekijät hylkäävät pienemmät työnantajat päästäkseen keskusyrityksen palkkalistoille. Tämä seikka saattaa hankaloittaa pienempien yritysten selviytymistä. Keskusyrietykset kuitenkin houkuttelevat uutta työvoimaa keskittymäalueelle, ja tulomuuttoa tapahtuu todennäköisesti enemmän kuin lähtömuuttoa. Kärrynpyöräalueilla kehittyä huomattavaa asiantuntemusta, erikoistuneita teollisia taitoja ja alueen tarpeisiin räätälöityä liike-elämän palveluja. Paikallinen yrityskulttuuri syntyy keskusyritysten varaan. Kärrynpyöräalueilta puuttuu usein kärsivällistä pääomaa, paikallista, erityisesti alkaville yrityksille suunnattua riskipääomaa. Suurimmat yritykset sijoittavat tuottonsa edelleen, mutta se ei välttämättä tapahdu kyseisellä alueella, vaan yritysten strategisten suunnitelmien mukaisesti missä tahansa maapallolla.

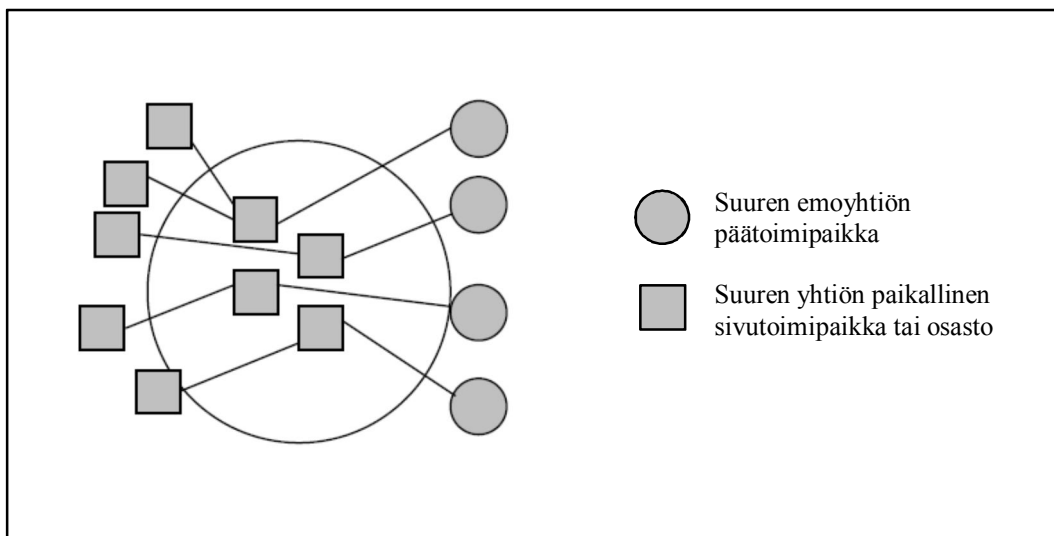
Ne harvat yrittäjähdistykset, jotka ovat olemassa, ovat suhteellisen heikkoja, koska ydinyritysten johtajat eivät ole niistä kiinnostuneita. Keskusyrietykset puuttuvat valtion ja paikallisen hallinnon toimiin ja pyrkivät vaikuttamaan maankäyttöön, veroihin ja erilaiseen sääntelyyn sekä yrittävät varmistaa, että aluepoliitikot edustavat heidän yritystensä ja alojensa intressejä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Ne saattavat myös aktiivisesti osallistua asioihin, jotka vaikuttavat niiden työvoimaan, erityisesti alueen koulutusinstituutioiden parantamiseen ja infrastruktuurin hankkimiseen. Kärrynpyöräalueiden tulevaisuus on hyvin riippuvainen isojen yritysten kehityksestä ja sitoutuneisuudesta. Kasvu ja vakaus saattavat keskipitkällä aikavälillä häiriintyä toimipisteiden ja toimintojen alueelta poissiirtymisen tai pitkällä aikavälillä teollisuuden taantumisen tai tärkeimpien yritysten huonon johtamisen takia.

Satelliittialue

Satelliittialue muodostuu alueen ulkopuolella sijaitsevien monitoimipaikkaisten yritysten sivutoimipaikkojen joukosta (kuvio 4). Kansalliset hallitukset tai maakunnalliset yrittäjyydestä vastaavat viranomaiset edistävät usein näiden toimipaikkojen sijoittamista etäälle suuremmista keskuksista vahvistaakseen alueellista kehitystä syrjäisillä alueilla ja samanaikaisesti alentaakseen kaupunkien korkeista palkoista, vuokrista ja veroista kärsivien yritysten kustannuksia. Satelliittialueiden yritysten toimialat saattavat ulottua aina rutiiniluonteisista kokoonpanotoiminoista suhteellisen vaativaan tutkimukseen, mutta niiden pitää kyetä enemmän tai vähemmän ”toimimaan yksin”, alueellisesti erillään saman yrityksen muista operaatioista tai kilpailijoiden keskittymistä sekä ulkoisista hankkijoista ja asiakkaisista.

Satelliittialueen yritystoiminnan rakennetta hallitsevat suuret, ulkopuolella sijaitsevat yritykset, jotka tekevät investointien avainpäätökset. Suurtuotannon edut kussakin emoyrityksessä vaihtelevat keskinkertaisesta korkeaan, mutta sivutoimipaikkojen tuotanto on vähäisempää. Satelliittialueen yritysten keskeinen kauppa on minimaalista ja yhteydenpito vähäistä. Tämäntyyppisen alueen silmiinpistävimmät piirteet ovat alueen sisäisten yhteyksien ja verkostojen puute sekä yhteyksien keskittyminen emoyrityksiin ja muualla sijaitseviin sivutoimipisteisiin.

Työmarkkinat ovat enemmän vertikaalisesti integroituneiden yritysten sisäisiä kuin alueen sisäisiä. Alueelle ja alueelta muuttaa johtohenkilöstöä, korkean tason ammattilaisia ja teknisiä osajia. Satelliittialueelta peräisin olevia ammattilaisia on vähän. Vain alemman tason työvoimaa palkataan paikallisilta työmarkkinoilta, mikä toki sekin on alueen kannalta hyvä asia. Yritysten henkilökunta on ensisijaisesti sitoutunut emoyrityksiin. Kun ammattitaitoisien väestön määrä kasvaa, saattaa alueelle syntyä paikallista yrittäjyyttä hankkijoiden muodossa. Alueen taloudellinen kasvu on kuitenkin edelleen pääosin riippuvainen niiden yritysten määrästä, joita alueelle pystytään houkuttelemaan ja siellä pitämään.

Kuvio 4. Satelliittialueen yritykset ja niiden yhteydet (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10).

Suurin osa satelliittialueen rahoituksesta, teknisestä asiantuntemuksesta ja liike-elämän palveluista tulee alueen ulkopuolelta, yhtiöiden pääkonttoreiden suorittamana. Satelliittialueilla on vain vähän kärsivällistä pääomaa käytettävissä, ja koska yritykset ovat usein varsin erilaisia, niiltä puuttuu alakohtaisia yrittäjäyhdistyksiä, jotka voivat hankkia yhteistä infrastruktuuria ja auttaa johtamis-, koulutus- ja markkinointiongelmassa. Paikallinen tai kansallinen hallinto voi toimillaan osittain korvata tätä puutetta.

Satelliittialueiden tuleva kasvu vaarantuu pidemmällä aikavälillä toimipisteiden ja toimintojen siirtämisellä muille samalla tavalla muodostuneille alueille. Ne alueet, joilla on korkeamman jalostusasteen toimintoja ja joille asuinalueen mukavuus houkuttelee ammattitaitoista työvoimaa, ovat parhaimmassa asemassa. Myös alueelle sidotut kiinteän pääoman investoinnit tekevät siitä vähemmän haavoittuvan. Koska yksittäiset toimipaikat ovat erilaisia ja alueen ulkopuolelle suuntautuneita, satelliittialueet eivät synnytä paikallisia kulttuurisiteitä tai identiteettejä, vaikka ne saattavat tuhota olemassa olevat.

Valtioon kytkeytyvä alue

Alueen avaintoimija voi olla myös julkinen tai voittoa tavoittelematon yksikkö, esimerkiksi yliopisto, varuskunta, vankila tai hallinnollisten toimistojen keskittymä. Tällöin paikallinen yritys rakenne määräytyy enemmän poliittisten päätösten kuin yksityisen sektorin yritysten mukaan. Tämän tyyppisiä alueita on huomattavasti vaikeampi luonnehtia. Valtioon kytkeytyvät alueet ovat toisaalta kärrynpyöräalueen kaltaisia, koska niillä on ankkuriorganisaatio. Toisaalta tällä avaintoimijalla saattaa olla vain vähän yhteyksiä alueen talouteen, ja valtioon kytkeytyvät alueet ovat siinä suhteessa satelliittialueen luonteisia.

Valtioon kytkeytyvissä keskittymissä mittakaavaedut ovat varsin korkeat. Koska valtion tai muun julkisen tahon omistamat tai niistä riippuvaiset laitokset ovat yleensä suuria, niiden ympärille kasvaa hankkijasektoreita, joiden toiminta perustuu julkisen käytön määrään ja laatuun. ”Valtioasiakkaiden” ja heidän hankkijointensa välillä on lyhyen aikavälin sopimuksia ja sitoumuksia, jotka ovat alttiina poliittisille muutoksille. Ongelmallisin tilanne on kansallisten laitosten kohdalla erityisesti kireiden rahamarkkinoiden ja toimintojen lakkauttamisen uhatessa. Näin on esimerkiksi varuskuntien lopettamisen yhteydessä. Kansallisesti rahoitetuissa laitoksissa päätökset tehdään alueen ulkopuolella, ja päätösprosessi ei välttämättä ole täysin avoin. Näin ollen luottamukseen ja yhteistyöhön pohjautuvat pitkäaikaiset hankintasuhteet olisivat alueen kannalta toivottavia.

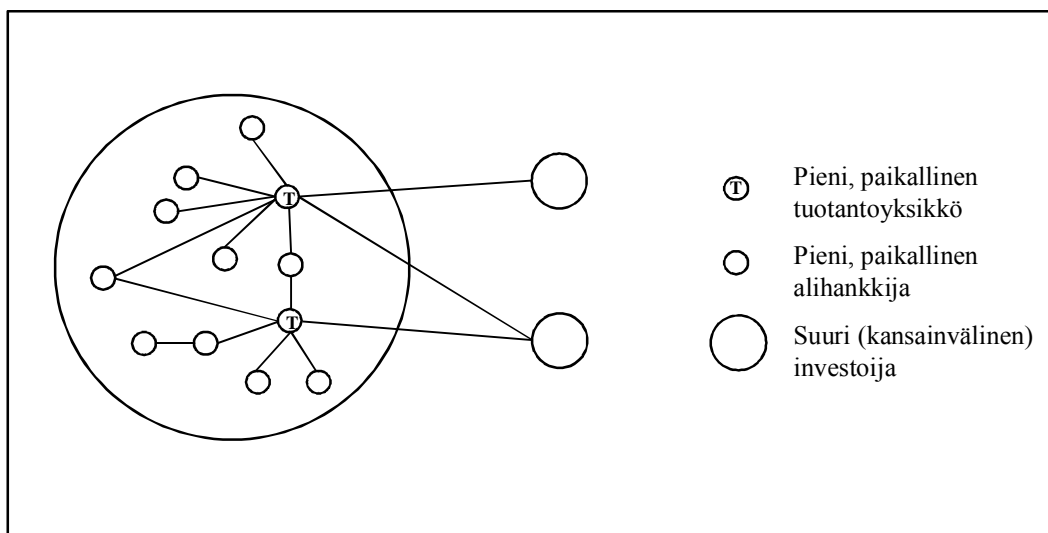
Työmarkkinat on räätälöity valtion laitoksen toiminnan mukaisiksi. Esimerkiksi suurissa kaupungeissa hallinnollisen keskittymän työmarkkinat ovat suhteellisen paikallisia tai alueellisia. Henkilökunta saattaa sukkuloida valtioasiakkaan ja paikallisten hankkijoiden välillä. Yliopistojen ja kansallisten laitosten työmarkkinat ovat ulkoisia korkeiden ammattitaitovaatimustensa takia. Varuskunnissa myös vähemmän ammattitaitoa vaativat työpaikat täytetään kansallisilta työmarkkinoilta. Työntekijät ovat uskollisia ensisijaisesti valtion laitokselle tai valtiosta riippuvalle laitokselle, sen jälkeen alueelle ja vasta sitten yrityksille.

Näillä alueilla paikallista alkuperää olevien yritysten osuus on pienempi kuin italialaisilla tuotannollisilla alueilla tai kärrynpyöräalueilla. Yrittäjäjärjestöt ovat yleisesti ottaen melko heikkoja, ja paikallisen hallituksen rooli alueen toimintojen säätelijänä ja edistäjänä on vähäinen. Paikallinen hallinto pyrkii toki mahdollisuuksiensa mukaan toimimaan niin, että ankkurilaitos kykenisi säilyttämään ulkoisen rahoituksensa ja suojaamaan sitä sulkemiselta.

Valtioon kytkeytyvillä tuotannollisilla alueilla pitkän aikavälin kasvumahdollisuudet riippuvat alueen ytimessä olevan laitoksen tulevaisuudennäkymistä ja laajuudesta, jolla kyseinen laitos käyttää paikallisia alihankkijoita, palkkaa työvoimaa ja tarvitsee muita tuotannontekijöitä. Paikallisen talouden kehitys on siis hyvin paljon kiinni ankkurilaitoksen sitoutumisesta ja rahoituksesta.

Satelliitti-italialainen alue

Todellisuudessa ID voi olla yhdistelmä yhdestä tai useammasta tyyppistä. Coe (2001: 1757–1760) on Vancouverin elokuva-alaa tutkiessaan esittänyt tuotannollisen alueen hybridimuodon, joka edustaa toisaalta italialaista (marshallilaista) aluetta paikallisten pienyritysten verkostojen ja paikallisten työmarkkinoiden sekä toisaalta satelliittialueen epävakauden ja ulkoisen riippuvuuden yhdistelmää (kuvio 5). Alueen yritys rakenne koostuu pääosin pienistä, paikallisessa omistuksessa olevista yrityksistä. Suurtuotannon etujen merkitys on suhteellisen vähäinen. Alueen yritysten välillä on huomattavasti yhteistyötä, ja se on paikallisten tuotantoyritysten koordinoimaa. Yritykset toimivat yhdessä alueen kehittämiseksi.

Kuvio 5. Satelliitti-italialainen tuotannollinen alue (mukaiillen Coe 2001: 1759).

Keskeisimmät tuotantoyritykset ovat kuitenkin alueen ulkopuolisen (kansainvälisen) sijoittajan omistuksessa, joten investointien avainpäätökset tehdään alueen ulkopuolella. Yrityksillä ei ole käytettävissään merkittävästi paikallista, kärsivällistä pääomaa. Alueen kehityksen tekee epävakaaksi se, että alueen yritysten välillä ei ole pitkän aikavälin sopimuksia. Sama pätee myös paikallisten yritysten ja investojien väliseen suhteeseen.

Työmarkkinat ovat pitkälti alueen sisäisiä. Tulomuutto on pääasiassa luovien avainhenkilöiden, projekteihin perustuvaa, tilapäistä muuttoa. Teknisiä ja innovatiivisia kykyjä omaavaa henkilöstöä on kuitenkin lisääntyvässä määrin saatavissa alueelta. Alueelle laaditaan kehittämissuunnitelma, jossa ovat vahvasti mukana sekä paikallinen hallinto että yrittäjä- ja ammattiyhdistykset. Paikallinen hallinto ei kuitenkaan suoraan puutu kehityksen sääntelyyn.

Muutokset tyypistä toiseen

Tuotannolliset alueet voidaan nähdä myös dynaamisina siten, että ne ajan kuluessa siirtyvät tyypistä toiseen. Muutos italialaisesta tuotannollisesta alueesta kärrynpyöräalueeksi tapahtuu, jos yksi (tai useampi pieni) yritys kehittyy suureksi keskusyritykseksi säilyttäen yhteytensä paikallisiin yrityksiin ja hankinnoillaan jopa kasvattaa niitä sen ohessa, että se luo yhteyksiä alueen ulkopuolisiin yrityksiin. Periaatteessa samanlainen kehitys saattaa tapahtua myös, jos alueelle muuttaa suuri yritys, esimerkiksi erilaisten kannusteiden houkuttelemana (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10). Aluetta ei kuitenkaan voida kutsua kärrynpyöräalueeksi, ellei tämä yritys luo yhteyksiä paikallisiin yrityksiin.

Satelliittialue voi muuttua italialaiseksi tuotannolliseksi alueeksi vahvistamalla ja tehostamalla taaksepäin ja eteenpäin suuntautuvia yhteyksiä pienten ja keskisuurten paikallisten yritysten välillä, niin välituotteiden toimittajien kuin samoilla lopullisilla markkinoilla kilpailevien yritysten kesken (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10). Oikeastaan tällainen tuotannollinen alue on edellä esitetyn hybridimallin kaltainen, jos keskeisten tuotantoyritysten omistus on edelleen alueen ulkopuolella. Mikäli näistä paikallisista yrityksistä joku kasvaa johtavaksi yritykseksi, voidaan puhua jo satelliittialueen muuttumisesta kärrynpyöräalueeksi.

Ajatustasolla myös kärrynpyöräalue voi kehittyä italialaiseksi aluetyypiksi tai sen ensiasteeksi, jos ankkuriyritys tekee konkurssin, epäonnistuu tai menettää vaikutustaan, jolloin sen paikalliset alihankkijat ja kumppanit tehostavat yhteistyötään ja ”ottavat ankkurin paikan” markkinoilla. Kuitenkin ajatus tällaisesta muutoksesta on melko abstrakti (Guerrieri & Pietrobelli 2000: 10).

Lopuksi

On epävarmaa, voidaanko näiden eri mallien yhteydessä enää puhua varsinaisista tuotannollisista alueista, vai onko kyse klustereista tai jostakin muusta yrityskeskittymätyypistä. Kaikissa aluemalleissa ei edes korosteta sitä, että alueen yritykset toimivat samalla toimialalla tai sitä tukevalla alalla. Esimerkiksi satelliittimallissa alueen yritykset voivat edustaa täysin eri aloja. Keskeisintä lienee kuitenkin se, että satelliittimallissa alueella ei ole yhteistä kulttuurista identiteettiä niin kuin italialaisilla alueilla ja käärynpyöräalueilla. Käärynpyöräalueillakin se perustuu suurten ankkuriyritysten varaan, mutta alueen yritysten välillä on kuitenkin vahvoja siteitä. Valtioon kytkeytyvillä alueilla voitaneen puhua kulttuurisesta identiteetistä (ks. Markusen 1996: 299), mutta se on varsin erityyppistä kuin italialaisilla tuotannollisilla alueilla.

Usein on esitetty kysymys, ovatko pohjalaiset toimialakeskittymät tuotannollisten alueen kaltaisia ja todettu, että useassa suhteessa ovat. Yhteistyö pienten, paikallisten yritysten välillä ei ole kuitenkaan niin vilkasta kuin malli edellyttää, mutta siihen suuntaan ollaan menossa. Jos ajatellaan kehitystä pitemmällä tähtäimellä ja muiden mallien kannalta, siirtyminen käärynpyörämalliin on todennäköisin vaihtoehto. Silloin yksi yritys tai muutamat yritykset ottavat ankkurin aseman ja kehittävät yhteyksiään alueen muihin yrityksiin ja myös alueen ulkopuolelle. Esimerkiksi Ylihärman maatalouskoneteollisuudessa keskittyminen suuriin yrityksiin on jo tapahtunut, hyvin pitkälle jopa yhden konsernin sisällä. Hybridimallin kaltainen muoto toteutuu, jos ankkuriyritysten omistus siirtyy alueen ulkopuolelle, mitä pohjalaisten toimialakeskittymien piirissä ei ole kuitenkaan merkittävästi tapahtunut.

Lähteet

Coe, N. M. (2001). A hybrid agglomeration? The development of a satellite-marshallian industrial district in Vancouver's film industry. *Urban Studies* 38: 10, 1753–1775.

Guerrieri, P. & Pietropelli, C. (2000). Models of industrial districts' evolution and changes in technological regimes. *DRUID Summer Conference. The learning economy: Firms, regions and nation specific institutions*. [Verkkodokumentti] [Viitattu 14.8.2012] Saatavissa: www.druid.dk/uploads/tx_picturedb/ds2000-104.pdf.

Malmberg, A., Sölvell, Ö. & Zander, I. (1996). Spatial clustering, local accumulation of knowledge and firm competitiveness. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 78: 2, 85–97.

Markusen, A. (1996). Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts. *Economic Geography* 72: 3, 293–313.

Packalén, K., Selby, A. & Petäjistö, L. (2004). Eteläpohjalainen toimialakeskittymä – lähellä mutta yhä kaukana. *Metsätieteen aikakauskirja* 3, 327–332.

Rabellotti, R. (1995). Is there an “industrial district model”? Footwear districts in Italy and Mexico compared. *World Development* 23: 1, 29–41.

KAUPUNKIEN VERKOSTOT JA KESKUSVIRTOJEN TEORIA

Pertti Mikkola

Seuraavassa tarkastellaan uutta, relationaalisia verkkoja kuvaavaa keskusvirtojen teoriaa. Pyrkimyksenä on evaluoida ja esitellä suomalaisille lukijoille teoriaa ja sen taustaa, kuten liittymistä Castellsin tunnettuun virtojen tilaan. Mallin mukaisessa kytkeytyneessä verkostossa erityisesti informaation virrat synnyttävät verkoston. Esitetyn teorian mukaan kytkeytyminen on seurausta taloudellisten toimijoiden vuorovaikutuksesta. Keskusvirrat liitetään aiempaan aluetieteelliseen kontekstiin tarkastelemalla niiden suhdetta keskeisimpiin vaihtoehtoisii paradigmoihin, kuten keskuspaikkateoriaan, merkantiiliseen malliin ja kaupunkiverkkoihin. Lisäksi tarkastellaan kaupunkien prosessinäkökulmaa, verkostojen mittaamisen ongelmaa sekä muutoksen agentteja.

Johdanto

Peter J. Taylor, Michael Hoyler & Raf Verbruggen (2010) ovat äskettäin esittäneet uutta ns. keskusvirtojen teoriaa täydentämään perinteistä keskuspaikkateoriaa. Peter J. Taylor on yksi johtavista maailmankaupunkien (*global city, world city*) tutkijoista. Myös muut kaksi tekijää kuuluvat arvovaltaiseen globalisaatiota ja maailmankaupunkeja tutkivaan Loughboroughin yliopiston tutkimusverkkoon (GaWC),¹ joten teoriaa on pidettävä vakavasti otettavana yrityksenä kehittää ajan tasalla olevaa mallia muuttuvasta yhdyskuntarakenteesta. Duncan Watts (1999: 41–42) jakaa verkostot (graafit) spatiaalisiin verkostoihin, joilla on absoluuttisia ominaisuuksia (esim. mitattavat etäisyydet) ja relationaalsiin, joissa kohteita tarkastellaan vain niiden kytkentöjen kautta. Relationaalisessa tarkastelussa verkostojen merkityksen nähdään syntyvän niihin liittyvän toiminnan kautta. Tällaiset verkostot kuvaavat relaatiota eli suhteita. (Ylä-Anttila 2010: 116.)

Uuden keskusvirtojen teorian tarkoitus ei ole syrjäyttää perinteistä keskuspaikkateoriaa, vaan täydentää sitä. Taylorin (2012: 65) mukaan se, miten nämä kaksi kilpailun ja yhteistyön sisältävää teoreettista lähestymistapaa liittyvät toisiinsa on

---

¹ Globalization and World Cities Research Network, ks. ryhmän verkkosivu: <http://www.lboro.ac.uk/gawc>. Vastaavanlaista tutkimusta tehdään myös muualla, mm. Ranskassa, ks. Pumainin (2006) katsaus tarjottuihin selitysmalleihin kaupunkijärjestelmien hierarkioiden erilaistumiselle; tai Cybergeon verkkosivu: <http://cybergeon.revues.org>.

ontologinen kysymys. Keskuspaikkateoria edustaa kaupunkien välistä kilpailua, keskusvirtojen teoria yhteistyötä. Taylor (2012: 67) luonnehtii ilmiötä sykliseksi, viitaten Arrighiin (1994), joka kuvasi miten jo myöhäiskeskiajan Pohjois-Italiassa kaupunkivalttioiden välinen taloudellinen vastavuoroisuus sai väistyä poliittisen kilpailun tieltä.

Keskuspaikkateoria oli aiemmin keskeisessä roolissa kaupunkijärjestelmien tutkimuksessa, kunnes se sai suurelta osin väistyä muotiin tulleen verkostoajattelun tieltä. Esimerkiksi Evert Meijers (2007: 85) katsoi verkostomallin voivan merkitä paradigman muutosta – ehkä jopa tieteellistä vallankumousta – ja että se voisi syrjäyttää Christallerin (1933/1966) keskuspaikkateorian ainakin niissä tapauksissa, kun tarkastelun kohteena ovat monikeskuksiset urbaanit alueet.

Perinteistä christallerilaista keskuspaikkateoriaa Taylor ym. luonnehtivat käsitteellä *town-ness*. Tällä he tarkoittavat paikallisia kaupungin ja sen vaikutusalueen välisiä hierarkkisia suhteita. Käsitteellä *city-ness* he ilmaisevat kaupunkien välisiä ei-paikallisia suhteita. Keskusvirtojen teorian on tarkoitus kuvata viimeksi mainittuja vuorovaikutuksia verkostomallin avulla. Jane Jacobsiin (1970) viitaten kirjoittajat toteavat olennaista olevan, että hierarkkiset suhteet ovat vain osa kaupunkien välisistä vuorovaikutuksista. Tällä tarkoitettaneen ns. vastavuoroisia järjestelmiä (*reciprocating systems*, esim. Jacobs 1970: 125–129).

Taylorin ym. (2010: 2805) mukaan *town-ness* ei ole yksinään riittävä yhdyskuntajärjestelmien selittäjä. Liikennemaantieteessä ei-paikallisten vuorovaikutusten verkosto on ollut jo kauan tunnettu tosiasia, erityisesti merenkulkuun liittyvät mallit kuljetusverkoston kehittymisestä (ks. esim. Rodrigue, Comtois & Slack 2009). Eräissä tutkimuksissa tiettyjen kaupunkien nähdään muodostuneen porteiksi (*gateway cities*), jotka ovat kytkeneet alueen tai valtion (kaupankäynnin myötä) ulkopuoliseen maailmaan (Andersson & Andersson 2000; Huff 2012). Vaikka merenkulussa on tapahtunut huomattavia muutoksia, on vasta viime aikoina tuotu esiin uusia näkökulmia koskien satamajärjestelmiä (Notteboom 2010). Amiel, Mélançon ja Rozenblat (2005) ovat soveltaneet mittakaavattomia verkkoja lentoliikenteeseen ja Ducruet, Rozenblat ja Zaidi (2010) linjaliikenteen satamaverkostoihin. Ducruet, Ietri ja Rozenblat (2011) ovat tarkastelleet kaupunkijärjestelmiä samanaikaisesti sekä lento- että meriliikenteen virtojen näkökulmasta.

Pflieger ja Rozenblat (2010: 2723–2724) kuvaavat kaupunkeja verkostojen verkostona, jossa vuorovaikutuksia tarkastellaan eri mittakaavojen tasolla: miten monet erilaiset taloudelliset, sosiaaliset ja infrastruktuurin verkostot kohtaavat virtojen ja paikkojen tiloissa. Samat toimijat voivat usein kuulua moniin verkostoihin. Paikkoja ja verkkoja ei Pfliegerin ja Rozenblatin (2010: 2725) mukaan

pidä tarkastella erillisinä vuorovaikutusprosesseina vaan yhdessä tuotettuina spataalisen järjestymisen muotoina.

Onko keskuspaikkateoria enää pätevä?

Taylorin ym. (2010: 2811) mukaan keskuspaikat eivät olleet pelkästään maatalous- tai teollisuusyhteiskunnan ilmiöitä – kuten usein on väitetty – vaan ne kuuluvat osana myös nykyajan kulutusyhteiskuntaan. Myös Rozenblat & Pumain (2007: 142–143) katsovat keskuspaikkateorian olevan edelleen pätevä, joskaan ei riittävä kuvaamaan kaikkia urbaaneja toimintoja. Sekä hierarkkinen rakenne että säännölliset etäisyydet ovat yhä merkityksellisiä, vaikka koettu etäisyys onkin kutistunut liikenteen nopeutuessa. Puhutaan ajan ja tilan konvergenssista. Taylor ym. (2010: 2804) katsovat keskuspaikkateorian kuvaavan yleistä urbaania prosessia – kaupungin ja sen vaikutusalueen välistä suhdetta. Todellisuus ei kuitenkaan ole staattinen ja normatiivinen, vaan dynaaminen.

Kaupankäyntiin liittyvät hierarkiat ovat yhä todellisuutta monilla maaseutualueilla, vaikka eivät välttämättä enää perinteisen ankarassa muodossa (Davies, Ng & Townshend 1998). Verkostohehkutuksesta huolimatta kaupungit ja ostoskeskukset toimivat ympäröivän asutuksen vähittäiskaupan ja palveluiden tarjoajina. Pohjoismaisessakin tutkimuksessa on todettu kuluttajien yhä asioivan keskuspaikoissa (ks. Mikkonen 2007; Dale & Sjøholt 2007; vrt. Ylä-Anttila 2010: 165–174).

Viime aikoina on keskuspaikkateoria kokenut ainakin osittaisen maineen palautuksen, puhutaan jopa sen uudelleen tulemisesta (Mulligan, Partridge & Carruthers 2012). Esimerkiksi Paul Krugmanin (1991) uudessa talousmaantieteessä kaupunkijärjestelmien rakenteeseen liittyy perinteistä hierarkkista ajattelua. Fujitan, Krugmanin & Morin (1999) malli muodostaa christallerilaista järjestelmää muistuttavan erikokoisista kaupungeista koostuvan verkoston. Kaupunkimaiset muodostuvat taloudellisten toimintojen ja markkinapotentiaalien yhteisvaikutuksen tuloksena. Jo vuonna 1950 Christaller hahmotteli Euroopan laajuista keskuspaikkahierarkiaa ja Peter Hall (2002) on pyrkinyt laajentamaan keskuspaikkahierarkian ulottumaan maailmankaupunkeihin saakka.

Taylor ym. (2010: 2811–2812) väittävät Jacobsiin (1970) tukeutuen, ettei talous kehity pelkästään palvellessaan laajaakaan markkina-aluetta. Kaupungin ja sen vaikutusalueen välinen suhde on lyhyellä aikavälillä suhteellisen stabiili. Nopeasti kasvavassa taloudessa nämä suhteet tietenkin muuttuvat. Tämä dynaamisuus ei ollut epäselvää Christallerille (1966: 88), joka totesi liikenneyhteyksien kehitty-

sä uuden keskuspaikan kasvun voivan olla nopeaa. Verbruggenin (2007: 5) mukaan Christallerin liikenneperiaate vastaa *city-ness* -prosessia.

Merkantiilinen malli

James E. Vance Jr. (1970) kritisoi perinteistä vähittäiskauppaan painottunutta kaupunkihierarkiaa. Kuljetustekniikka kehittyi ja tukkukauppa syntyi, eikä tätä voitu Vancen mukaan selittää pelkällä spatiaalisella mallilla. Ratkaisuksi Vance (1970: 148) ehdotti ”tukkukaupan paradigmana” niin sanottua merkantiilista mallia (*mercantile model*), jossa hallitsevat kaupungit ilmaantuivat luonnollisten tai rakennettujen kuljetusreittien varteen. Nämä keskuksat saivat taloudelliset roolinsa pitkänmatkan kauppasuhteista, jotka uusien reittien myötä olivat tulleet mahdollisiksi. ”Vanhassa maailmassa” merkantilistinen malli kehitti elinkeinoelämää ja kasvatti metropolien väkilukua. Aiemman keskuspaikkajärjestelmän päälle muodostui uusi, Vancen mallin mukainen kerros.

Empiiristä tukea Vancen mallille on saatu Yhdysvalloista (Neal 2011: 52). Useissa tutkimuksissa (esim. Conzen 1977) on osoitettu, että viimeksi kuluneiden kahden vuosisadan kuluessa ovat Yhdysvaltojen suurimmat kaupungit integroituneet kaupunkihierarkiaan, jota jäsentävät informaation, kuljetuksen, pääomien ja pankkien välisten liikeyhteyksien verkostot.

Virtojen tila

Manuel Castellsin (2000: 407–409) esittämän hypoteesin mukaan tila järjestää aikaa verkostoyhteiskunnassa. Uuden spatiaalisen logiikan Castells nimesi virtojen tilaksi (*space of flows*). Tämä on vastakohta yleisen kokemuksen mukaiselle spatiaaliselle järjestymiselle, josta käytetään nimitystä paikkojen tila (*space of places*). Taylorin ym. (2010: 2804) mukaan virtojen tila on keskuspaikkateorian rinnalla toinen yleinen urbaani prosessi. Kaupunkien ulkoisten suhteiden jakaminen kahdeksi teoriaksi pohjautuu juuri mainittuun Castellsin (1996/2000) tekemään eroon virtojen tilan ja paikkojen tilan välillä. Seija Virkkala (1987: 25, 54–57) on todennut esimerkiksi yritysten osien välisten yhteyksien aluetalouden verkostossa olevan erilaisia virtoja: informaation kulkua sekä raaka-aineiden ja tavaroitten kuljetusta. Hall ja Hesse (2013: 4–5) katsovat, että keskittyminen informaatiovirtoihin on johtanut muiden virtojen laiminlyömiseen tutkimuksessa. Heidän pyrkimyksensä on tarkastella, miten kaupungit ja fyysisten virtojen (raaka-aineet, valmiit tuotteet) järjestelmät ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tavoite on yhdistää kaupunkien kehitys ja kuljetusnäkökulmat paikallisesta globaaliin.

Castellsin (2000: 429) mukaan maailmankaupunki tai informaationaalinen kaupunki ei ole muoto, vaan prosessi, jota rakenteellisesti luonnehtii virtojen tila. Yhteiskuntamme koostuu pääoman, informaation, teknologian, organisatoristen vuorovaikutusten, kuvien, äänien ja symbolien virroista. Näillä virroilla Castells (2000: 442–445) ymmärtää tarkoituksellisia, toistuvia, ohjelmoitavissa olevia vaihdon ja vuorovaikutuksen ketjuja fyysisesti irrallisten paikkojen välillä. Virtojen tilan muodostavat seuraavat tasot: mikroelektroniikan laitteet, telekommunikaatio, tietojenkäsittely, yleisradiolähetykset ja huippunopeat kuljetukset, verkostojen solmut (noodit) ja navat (hubit). Vaikka organisaatiot sijaitsevat paikoissa, niiden logiikka on paikaton. Organisaatioissa virrat kulkevat hierarkian mukaisesti. Organisaatioiden virrat liittyvät toisiinsa virtojen makrotilassa. (Castells 2000: 168–170.) Millään paikalla ei ole erityistä tuotannollista merkitystä ilman asemaa jatkuvasti muuttuvassa verkostossa (Castells 1989: 348).

Verkostot

Kaupunkien ulkoisia suhteita tutkineet Paul M. Hohenberg ja Lynn Hollen Lees (1995: 45–73) ehdottivat keskuspaikkateorian rinnalle verkostojärjestelmää (*network systems theory*), jossa Taylorin ym. (2010: 2813) mukaan verkkoa ei kuitenkaan formaalisti määritellä. Paitsi kilpailua, on kaupunkien välillä myös yhteistoimintaa ja ne voivat täydentää toisiaan. Tätä ominaisuutta Meijers (2007: 73–74) pitää verkostomallin keskeisenä piirteenä. Meijers (2007: 70) on myös esittänyt verkostomallin olevan olennaisesti päinvastainen keskuspaikkamalliin verrattuna. Kaupunkiverkkotutkimus painottaa keskusten välistä vuorovaikutusta ja keskusten funktionaalista erilaistumista (Vartiainen & Antikainen 1998). Hierarkkisen verkstorakenteen on väitetty olevan väistymässä muun muassa liikenteen, tuotannon ja kulutuksen verkostojen merkityksen kasvaessa (Wallin 2009). Esimerkiksi Wall ja van der Knaap (2012: 210) erottavat hierarkian heterarkiasta (*heterarchy*), löyhemmästä riippuvuuksien, vastavuoroisuuksien ja valtasuhteiden verkostosta. Verkosto ei poista hierarkkisuutta; olennaista on itseohjautuvuus, eikä ylhäältä yhdestä pisteestä tapahtuva johtaminen (Ylä-Anttila 2010: 68).

Uusi lähestymistapa on siirtymä spatiaalisesta relationaaliseen hierarkiaan, jossa painotetaan kaupunkiverkkojen sijasta verkostokaupunkeja (Batten 1995; Meijers 2007). Verkostokaupunki muodostuu itsenäisistä kaupungeista, joiden sanotaan toimivan orgaanisena kokonaisuutena. Mallissa on paljolti rajoitettu kuvaamaan arkkityyppistä Randstadia Alankomaissa. Termejä kuten monikeskuisuus (*polycentricity*) on usein käytetty varsin löyhästi. Burger ja Meijers (2012) pyrkivät analyttisesti selventämään asetelmaa vertaamalla Alankomaiden ”seutukuntien” keskusjärjestelmien morfologiasta vs. funktionaalista (tai relationaalista) monikes-

kuksisuutta. Käsitteellisesti he erottavat toisistaan mun muassa funktionaalisesti yksi- ja monikeskuksiset järjestelmät, jotka molemmat voivat olla joko verkottuneita tai ei-verkottuneita. Suomessa kolmen suurimman kaupunkialueen orastavaa monikeskuksisuutta on äskettäin tarkastellut Vasanen (2012).

Allan Pred (1971) yhdisti keskuspaikkahierarkiat huomioiden myös linkit korkeamman tason keskusten välillä. Christallerin perusmallissa vuorovaikutukset rajoittuivat hierarkkisesti eri tasojen välille. Castellsin (1989: 33) mukaan perinteinen weberiläinen sijaintiteoria epäonnistuu uuden teollistumisprosessin teknologisten ja taloudellisten ehtojen vallitessa. Esimerkkinään tuttu Piilaakso katsoivat Gordon ja Kimball (1987: 157–161) perinteisten sijaintiteorioiden epäonnistuneen selittämään korkean teknologian asettamia sijaintivaatimuksia. Erityisesti monitoimipaikkaisilla ja usein monikansallisilla yrityksillä sijaintitekijöiden merkityksen on havaittu eroavan useista eri syistä klassisesta teoriasta (Virkkala 1987: 43–47). Kenney ja Curry (2001; ks. myös Dicken 2011) ovat tarkastelleet sähköisen kaupankäynnin sijaintivaatimuksia. Verkkokauppakaan ei ole paikatonta. Tuotannolliset virtojen tilat tarvitsevat aina uusia – aiempaa suotuisampia ja nopeastikin muuttuvia – kiinnityksiä fyysiseen tilaan (Ylä-Anttila 2010: 49).

Talouden muuttuessa on tapahtunut siirtymää perinteisestä kokoon perustuvasta hierarkiasta verkostomaiseen suuntaan – paikkakeskeisyydestä keskusten välisiin virtoihin. Zachary Nealin (2011) tekemän empiirisen tutkimuksen mukaan aiemmin vallinnut keskuspaikkatyypinen spatiaalinen hierarkia alkoi Yhdysvalloissa syrjäytyä verkostopohjaisen relationaalisen hierarkian tieltä 1940-luvun puolivälissä. Nealin (2011) mukaan maan suurkaupungit menestyivät eri tavoin tässä muutoksessa. Jotkut eivät onnistuneet, vaan ovat hierarkiassa väkilukuaan alemmalla tasolla. Toisaalta eräät pienemmät kaupungit ovat kohonneet hierarkiassa, koska ovat keskeisessä verkostosijainnissa (vrt. Hall 2002).

Lüthin, Thiersteinin ja Bentlagen (2013: 285) tutkimuksessa tietointensiivisten yritysten todettiin kytkeytyvän Saksassa suoraan suurimpien kaupunkien kanssa. Tämä funktionaalisen hierarkian ylimmällä tasolla tapahtunut kytkeytyminen yksinkertaisesti ohitti toisen ja kolmannen tason kaupungit. Toisaalta Virkkala (2007) on havainnut, että ainakin joissakin tapauksissa innovaatioita ja verkottumista on voinut tapahtua myös periferiassa. Ylivieskan seudun yritysclusterin dynamiikkaa Virkkala (2007: 521) luonnehti endogeeniseksi. Eräissä tapauksissa olivat ulkopuoliset yritykset ostaneet paikallisessa omistuksessa olleita yrityksiä.

Gloaalien tuotantoketjujen maantiede muuttuu Virkkalan (2009: 21–22) mukaan juuri informaatio- ja kuljetusteknologian kehittyessä yhä dynaamisemmaksi. Virkkala luonnehtiikin globaaleja tuotantoketjuja verkostoiksi, jotka yhdistävät toisiinsa erilaisia yrityksiä ja niiden keskittymiä eri puolilla maapalloa. Globaa-

leissa tuotantoketjuissa tietyt keskeiset toiminnot, mukaan lukien tutkimus- ja kehitystyö, sijoittuvat maailmankaupunkeihin (Virkkala 2009: 15).

Albert-László Barabási (2002: 71, 74–75) erottaa toisistaan satunnaisen verkon ja mittakaavattoman verkon korostaen samalla eroa näiden välillä. Satunnainen verkko muistuttaa kaupunkien välistä tiekarttaa. Siinä kaupungit ovat solmuja ja valtatiet niiden välisiä linkkejä. Useimmilla solmuilla on jotakuinkin sama määrä linkkejä. Mittakaavaton verkko muistuttaa lentoreittien karttaa; linkkien jakauma noudattaa potenssilakia ja useimmilla solmuilla on vain muutama linkki. Potenssilait ovat selviä merkkejä itseorganisoitumisesta kompleksisissa järjestelmissä, joissa tapahtuu siirtyminen epäjärjestyksestä järjestykseen (Barabási 2002: 81). Kompleksisuusajattelua on äskettäin tarkastellut Lundström (2012: 94–128, 162–173). Säännöllisen ja satunnaisen verkoston välimuodoksi luetun niin sanotun pienten maailmojen (*small worlds*) verkostoteorian alkuperäisen version laativat Duncan Watts ja Steven Strogatz (1998). Niin sanotut pienet maailmat ovat verkoston ryvästyneitä osia, hyvin linkittyneitä alaverkostoja.

Barabásin (2002: 106) mukaan verkostot voitaneen jakaa topologisesti kahteen mahdolliseen luokkaan. Tavanomaisesta mittakaavattomasta verkosta poikkeava selvästi kilpailun vaikutuksesta mahdollistuva ”voittaja vie kaiken” -verkko, johon kehittyy tähtitopologia. Tällaisessa verkossa on yksi napa, hyvin usein se on suuri pääkaupunki, ja useampia pieniä solmuja. Kaupunkijärjestelmien erilaisten kokojakaumien voitaneen katsoa edustavan verkostonäkökulmasta eri topologioita (vrt. Reggiani & Nijkamp 2012). Kaupunkien kokojakaumasta on suomeksi kirjoittanut muun muassa Peltonen (1982: 59–76). Nitsch (2005) on tehnyt aiheesta laajan, kymmeneen aikaisempiin tutkimuksiin perustuvan meta-analyysin. Useita muita kaupunkeihin ja kaupunkitalouteen liittyviä skaalautuvia mittasuhteita ovat tutkineet Bettencourt ym. (2007).

Verkostojen mittaaminen

Verkostoon perustuvan hierarkian mittaaminen on vaikeampaa kuin perinteisten mallien. Syynä ovat monentyyppiset kaupunkien väliset vuorovaikutukset sekä näistä saatavissa olevien tietojen puuttuminen tai ainakin rajallisuus (esim. Bourne 1998: 336; Short ym. 1996). Aiemmin on tutkittu valtatiejärjestelmiä, pankkien liiketoimintayhteyksiä, kaupankäynnin virtoja tai yritysten pääkonttorien ja sivupisteiden sijainteja, kun on pyritty määrittämään kaupunkien välisiä taloudellisia verkostoja. Suosittua on ollut mitata kaupunkien asemaa relationaalisessa hierarkiassa niiden liittymisellä lentoliikenteen verkostoihin. (Neal 2011: 60.)

Suureksi osaksi yritysten verkostoihin erikoistunut tutkimus on laiminlyönyt muita verkostoja (Pflieger ja Rozenblat 2010: 2734). Kulttuurin ja viihteen globalisaation osalta tämänkaltainen tutkimus on ollut vähäistä, mutta tilanne lienee muuttumassa (ks. esim. Andersson, Andersson & Mellander 2011; Short 2012). Maininnan ansaitsee Taylorin (2005) yritys tutkia kaupunkien yhdistävyyttä neljän verkostotyypin avulla. Selvityksessä olivat mukana paitsi taloudellinen, myös kulttuurinen, sosiaalinen ja poliittinen globalisaatio. Euroopan historiallisten verkostojen ja virtojen mittaamisesta ja niihin liittyvistä ongelmista ks. Verbruggen (2011: 34–103).

Rozenblatin ja Pumainin (2007: 125) mukaan keskusten, kuten maailmankaupunkien, relationaalista merkitystä voidaan mitata joko attribuuttien tai erilaisiin verkostoihin linkittymisen ja virtojen perusteella. Kytkeytyvän verkoston mallissa (Taylor 2001) kaupunkien välisiä virtoja mitataan laskemalla attribuutteja, joten Verbruggenin (2011: 22) mukaan aineisto ei todellisuudessa ole relationaalista. Esimerkkinä Taylor ym. (2010) tarkastelivat eurooppalaisia kaupunkipareja, ja niiden välisten yhteyksien vahvuutta. Aineistona olivat suurimpien tuottajapalveluyritysten toimistojen sijainnit Christallerin (1950) hahmottamassa yhdeksässä keskeisessä eurooppalaisessa metropolissa. Tällöin katsottiin saatavan esiin häivähdys maailmantalouden virtojen kompleksisuudesta. Äskettäin on Zachary Neal (2012) esittänyt uutta vaihtoehtoista – muttei ongelmatonta – näkökulmaa, jossa yritykset lajitellaan maailmankaupunkeihin siten, että kaupunkien koko on tilastollisesti kontrolloitu.

Alderson ja Beckfield (2004: 812) luonnehtivat suurta osaa kaupunkiverkkojen tutkimuksesta impressionistiseksi. Kaupunkien tai metropolialueiden ryhmittely perustuu intuitioon tai attribuuttien laskemiseen. Kaupunkien asemaa verkostoissa, niiden relationaalista merkitystä, sekä asemaa komentopisteinä ja suunnittelun keskuksina maailmantaloudessa voidaan kuitenkin tutkia verkostanalyysin keinoin. Alderson ja Beckfield (2004: 813) selvittivät 500 kansainvälisen yrityksen pääkonttorien ja niiden sivutoimipisteiden verkostoitumista eri puolilla maapalloa. Ytimessä sijaitsevat kaupungit olivat parhaiten kytkeytyneet toisiinsa sekä joihinkin periferian kaupunkiryhmiin. Periferian ryhmät olivat toisistaan eristyneitä ja kaupunkijärjestelmä oli tähtimäinen. (Alderson & Beckfield 2004: 847.)

Verkostoteoriassa on yleensä keskitytty topologiaan piirteisiin. Koska monet verkostot sijaitsevat todellisessa tilassa, ovat Qian ja Han (2008) ehdottaneet uutta spatiaalista verkostomallia, jossa liikenteen odotusarvoa mitataan vetovoimalla. Simuloinnin tulokset muistuttavat sopivilla parametrien arvoilla todellisia lento- tai tieverkostoja (vrt. Barabási 2002: 75). Verkoston topologian ja dynamiikan avain on solmujen heterogeenisuus (vrt. maailmankaupungit). Vuoro-

vaikutuksen voimakkuus selittää napojen ilmaantumisen ja kytkentöjen suosittuimmuuden.

Prosessinäkökulma

Taylor (2007: 276) nimittää tarkasteltuja järjestelmiä kahdeksi erilliseksi prosessiksi. Koska kaikilla kaupunkimaisilla paikkakunnilla on takamaansa, ovat ne *town-ness* -nimisen vertikaalisen prosessin tuotteita. Tätä voidaan kuvata Christallerin markkinaperiaatteella. Suurimmat kaupungit ovat kuitenkin enemmän mukana *city-ness* -prosessissa, jossa kyseessä ovat välittömän vaikutusalueen ulkopuolelle ulottuvat horisontaaliset vuorovaikutukset. Tätä prosessia kuvataan keskusvirtojen teorialla ja mallinnetaan kaupunkiverkoilla. (Taylor ym. 2010: 2809–2810.)

Urbaanin näkeminen prosessina pikemminkin kuin paikkana perustuu Jacobsin (1970: 50) ja Castellsin (2000: 386) tulkintoihin. Molemmat prosessit esiintyvät yhtä aikaa kaikilla urbaaneilla alueilla, mutta niiden suhteellinen merkitys vaihtelee. Taylor ym. (2010: 2810) pyrkivät tekemään käsitteellisen eron kaupunkisanan englanninkielisten vastineiden *city* ja *town* välillä. Myös Jacobs (1970: 50) teki eron näiden käsitteiden välillä kuvatessaan *city*ä prosessina poiketen sanan yleisistä määritelmistä ”suuri kaupunki” (*a large town*) tai ”kaupunki, jossa on katedraali” (*any town in the UK which has a cathedral*).² Metropoli voidaan nähdä kaupunkiseutuna, jossa hallitsee *city-ness* -prosessi. Keskuspaikkateoria ilmaistaan uudelleen yleisenä paikallisena *town-ness* -prosessina. Kyse on kaupunkien ulkoisten suhteiden paikallisesta ulottuvuudesta. Paikallisuus on suhteellista ja vaikutusalueen koko muuttuu keskuspaikkatason muuttuessa pääkaupunkikeskuksista kyläkeskuksiin.

Kompleksisen *city-ness* -prosessin väitetään luovan uusia mahdollisuuksia. Samoin katsotaan, että keskuspaikkaprosessit eivät aiheuta taloudellista kasvua, koska ne eivät sisällä paikallista taloudellista aktiviteettia lisäävää mekanismia. Jacobsin (1970: 49–84) mukaan kaupungit kasvavat, koska uusi työ luo moninaisemman työnjaon ja tästä seuraa talouden nousu. Kaikilla hierarkian tasoilla tämän katsotaan vaativan laajempia kaupunkien välisiä vuorovaikutuksia. Taloudelliset muutokset toteutuvat erilaisen *city-ness* -prosessin kautta. *Town-ness* synnyttää pikemminkin hierarkkista riippuvuutta kuin tilaisuuksia muutoksiin. (Taylor ym. 2010: 2812.)

---

² Cambridge Dictionaries Online. <http://dictionary.cambridge.org/>

Keskusvirtojen teoria tuo mukanaan ei-lokaalin, luoden kaupunkiin kosmopoliittisen ihmisten, hyödykkeiden ja ajatusten sekoituksen. *City-ness* merkitsee verkostoprosessia, jossa eri alueilla sijaitsevat kaupungit linkittyvät toisiinsa (*hinterworld vs. hinterland*). Kaupungeista tulee erityisiä taloudellisen kehityksen keskuksia. *City*-kaupunkien dynaamisuus ja kompleksisuus johtuu näistä verkostoprosesseista. Syntyy uutta työtä, kun paikallinen tuotanto monipuolistuu ja syrjäyttää tuontia muista kaupungeista. Talouden kehittyessä voi tavallinen *town* nopeastikin muuttua erikoisemmaksi *city*ksi. (Taylor ym. 2010: 2812.)

Komplekseina talousyksikköinä dynaamiset suurkaupungit ovat joustavia muutoksille. Taylorin ym. (2010: 2813) mukaan *city* ei koskaan esiinny yksinään, vaan ne ilmenevät aina verkostoon järjestyneinä joukkoina. Tavaroiden ja palveluiden tuotannon spatiaalinen organisoituminen muodostaa virtojen tilan, joka on dynaamisten kaupunkien verkko. *City-nessin* väitetään olevan kaikkien urbaanien yhteisöjen yleinen piirre.

Rozenblat ja Pumain (2007) ovat esittäneet klassisen keskuspaikkateorian yleistämistä evolutiivisen kaupunkijärjestelmäteorian viitekehyksessä. Heidän mallinsa muistuttaa monin osin Taylorin ym. (2010) esittämää keskusvirtojen teoriaa. Perinteisen hierarkkisen prosessin päälle asettuu kaksi uutta prosessia: monikanalliset aktiviteetit, erityisesti finanssiala, sekä näiden toimintojen kansallisista rajoista johtuva keskittyminen esimerkiksi pääkaupunkeihin. Tässä viitekehyksessä ovat Bretagnolle ja Pumain (2010) pyrkineet simuloimaan Euroopan ja Yhdysvaltojen kaupunkiverkkojen kehittymistä monitasoisella mallintamisella.

Muutoksen agentit

Agenttipohjaiset simulointimallit ovat nousseet suosituiksi kompleksisten järjestelmien tutkimuksessa. Näissä malleissa paikalliset agentit liittyvät urbaanin makrorakenteen emergenssiin (ks. Batty 2007: 518–519). Taylor ym. (2010: 2813) painottavat, että malliin on eksplisiittisesti sisällytettävä muutoksen agentit. Jos näin ei menetellä, ovat verkoston kuvaukset vain piirteiden luettelointia. Taloudellisen globalisaation kriittiseksi sektoriksi tulkitaan Saskia Sasseniin (1991/2001) perustuen kehittyneet tuottajapalvelut. Nämä palvelevat kansainvälistä pääomaa globaaleilla talousmarkkinoilla. Juuri ne ovat räjähdysmäisesti kasvaneet viime vuosikymmenien aikana – ja ovat olleet osallisina luomassa ns. maailmankaupunkien verkkoa (ks. Taylor 2001).

Kehittyneisiin tuottajapalveluihin luetaan kuuluviksi rahoitus, vakuutus, kiinteistönvälitys, konsultointi, oikeudelliset palvelut, mainonta, design, markkinointi,

suhdetoiminta, turvallisuus, tietojen keruu ja tietojärjestelmien hallinta; myös tutkimus- ja tuotekehitys sekä tieteelliset innovaatiot (Castells 2000: 409). Laajemmassa mielessä kehittyneisiin palveluihin (*advanced services*) luetaan myös esimerkiksi kansainväliset järjestöt (kuten UNESCO, OECD), kulttuuri media ja matkailu. Hallin (2002) mukaan esim. Milanon muoti, Pariisin taide ja Los Angelesin media ovat ei-hierarkkisia kehittyneitä palveluita, joihin myös liittyy informaatiovirtoja. Esimerkkeinä linkittyneistä pikkukaupungeista kulttuuristen ”virtojen tilassa” voitaneen pitää Poria ja Savonlinnaa.

Uuden talouden paradigman syntymisen taustalla on finanssipääoman kasvava merkitys ja siirtymä etäisyydestä riippumattomiin toimintoihin, kuten liike-elämää tukevat palvelut (Esparza & Krmeneč 1994). Kehittyneiden tuottajapalveluiden katsotaan jäsentävän kaupunkihierarkiaa ja määrittävän kaupunkien taloudellisia rooleja. Uuden paradigman mukaan maailmankaupunkien emergenssi globaalien pääomavirtojen lähtöpisteinä vahvistaa urbaanien toimintojen relationaalisia tekijöitä. (Neal 2011: 52–54.)

Koska *city-ness* on prosessi, on sillä oltava toimijansa. Taylorin ym. (2010: 2813–2814) mukaan nämä agentit ovat yrityksiä, jotka operationalisoivat prosessin. Maailmankaupunkien verkossa nämä toimijat ovat kehittyneitä tuottajapalveluja globaalille asiakaskunnalle tarjoavia yrityksiä. Tähän tarvitaan kaikkialle maailmaan ulottuvaa toimistojen verkostoa. Näiden yhdistelmä muodostaa maailmankaupunkien verkoston. Ajatusten, tiedon, suunnitelmien, ohjeiden ja määräysten – kuten myös henkilöstön – virrat liikkuvat toisiinsa kytkeytyneiden kaupunkien verkossa.

Kehittyneet tuottajapalvelut ovat samanaikaisesti sekä hajaantuneet että keskittyneet (Castells 2000: 416). Ylimmät tasot ovat maantieteellisesti keskittyneet muutamisiin solmukohtiin harvoissa maissa. Tämä keskittyminen noudattaa urbaanien keskusten välistä hierarkiaa, jossa tärkeimmät funktiot keskittyvät muutamille suurille metropolialueille. (Castells 2000: 410.) Huomaa, että Castellsin (2000: 409) mukaan informaationaalinen globaali talous on organisoitunut johtokeskusten (komento- ja kontrollikeskusten) ympärille. Näiden katsotaan pystyvän koordinoimaan, innovoimaan ja hallitsemaan yritysverkkojen toisiinsa kietoutuneita aktiviteetteja.

Taylorin ym. (2010: 2814) mukaan heidän määrittelemänsä kolmitasoinen ”kytkeytyvän verkoston malli” (*interlocking network model*) poikkeaa tavallisesta sosiaalisesta verkostosta, jossa yleensä on kaksi tasoa: solmu- ja verkostotasot. Solmutasoa edustavat kaupungit, ylimpänä tasona on kaupunkiverkko. Maailmankaupunkien verkossa on lisäksi solmutasoa alempi subnodaalinen agenttien taso. Palveluyrityksiä pidetään subnodaalilla tasolla olevina agentteina – nämä

kehittyneiden tuottajapalvelujen tarjoajat tekevät verkoston. (Ks. myös Pflieger & Rozenblat 2010.) Maailmanlaajuisesti toimivat pankit pitävät tukikohtiaan eri kaupungeissa. Nämä ja muut yritykset kilpailevat maailmanmarkkinoilla. Tämä malli edustaisi yleistä *city-ness* -prosessin mallia. ”Kytkeytyvän verkoston malli” olisi siis yleinen keskusvirtojen teoria.

Dynaamiset kaupungit ovat aina osallistuneet ulkomaankauppaan. Kauppiailla oli edustuksensa kaikissa heidän liiketoimintansa kannalta tärkeissä kaupungeissa. (Taylor ym. 2010: 2814.) Nämä verkostot ovat tuttu asia vaikkapa jo hansakaupan ajalta (Schulte Beerbühl 2012). Verbruggenin (2007: 11) mukaan muita varhaisia maailmankaupunkien verkostoja luoneita agenteja ovat olleet esimerkiksi Firenzen Medicit tai Hollannin Itä-Intian Kauppakomppania.

Lopuksi

Keskuspaikkateoriassa paikkojen tila rakentuu sijainnin keskeisyyteen perustuen, jolloin paikat tekevät virrat. Keskusvirtojen teoriassa asian katsotaan olevan päinvastoin: virrat tekevät paikat. (Taylor ym. 2010: 2815.) Vastaavanlaisena pidetään Allenin (1999: 203) tekemää eroa ”kaupunkiverkkojen” (*city networks*) ja ”kaupunkien verkostojen” (*networks of cities*) välillä. Vaikka teoriassa keskitytään relationaaliseen verkkoon, malli näyttäisi olevan liitettävissä myös todelliseen maantieteelliseen tilaan (vrt. Qian & Han 2008).

Huomionarvoista on, että selvä yhtäläisyys voidaan havaita mittakaavattoman verkon sekä ehdotetun keskusvirtojen teorian tai virtojen tilan välillä. Mittakaavaton verkko linkittää toisiinsa *cityjä*, erityisesti maailmankaupunkeja. Satunnaisen verkon voidaan katsoa yhdistävän Taylorin *towneja* tai Christallerin keskuspaikkoja.

Käydystä keskustelusta päätellen kehittyneet tuottajapalvelut olisivat pikemminkin virtojen tilan prototyypinen kuin ainoa ilmentymä. Laajassa mielessä keskusvirtojen teoriaan voitaneen sisällyttää myös muu ei-paikallinen vuorovaikutus, unohtamatta globaaleja tuotantoketjuja, kansainvälisiä järjestöjä, matkailua ja kulttuuritapahtumia. Kehittyneet tuottajapalvelut tarjoavat havainnollisen keinon mallintaa monimutkaista verkostojen verkkoa. Taylorin ym. (2010) ehdottama keskusvirtojen teoria on toistaiseksi lähinnä vain hahmotelma. Sen tukena on kuitenkin suuri joukko tutkimuksia, joista tässä on voitu tarkastella vain pientä osaa. Tutkimus on kesken ja odotettavissa näyttää olevan lupaavia uusia tuloksia. Teoreettisesti merkittävältä vaikuttavat esimerkiksi Bettencourtin ym. (2007) havainnot kaupunkijärjestelmiin liittyvistä skaalautuvista mittasuhteista.

Sekä teoria että empiria näyttävät tukevan käsitystä kahdesta erilaisesta kaupunki-järjestelmästä muovaavasta prosessista. Ne eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan eri tavoin yhteen kietoutuneita dynaamisia prosesseja. Keskusvirtojen teorialla on useita yhtymäkohtia Bretagnollen ja Pumainin (2010) esittämän evolutiivisen mallin kanssa. Molemmissa malleissa keskusvirtojen ja keskuspaikkojen prosessit yhdessä johtavat erilaisiin kaupunkiverkkoihin. Eroja on menetelmissä sekä siinä nähdäänkö uusi teoria klassisen teorian laajenuksena vai sen vaihtoehtona.

Lähteet

Alderson, A. S. & Beckfield, J. (2004). Power and position in the world city system. *American Journal of Sociology* 109: 4, 811–851.

Allen, J. (1999). Cities of power and influence: Settled formations. In J. Allen, D. Massey & M. Pryke (Eds). *Unsettling Cities: Movement/Settlement*. London: Routledge. 181–227.

Amiel, M., Mélançon, G. & Rozenblat, C. (2005). Réseaux multi-niveaux: l'exemple des échanges aériens mondiaux de passagers. *Mappemonde* 79: 3. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://mappemonde.mgm.fr/num7/articles/art05302.html>.

Andersson, Å. E. & Andersson, D. E. (Eds) (2000). *Gateways to the Global Economy*. Cheltenham: Edward Elgar.

Andersson, D. E., Andersson, Å. E. & Mellander, C. (Eds) (2011). *Handbook of Creative Cities*. Cheltenham: Edward Elgar.

Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century. Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso.

Barabási, A.-L. (2002). *Linkit. Verkostojen uusi teoria*. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.

Batten, D. F. (1995). Network cities: creative urban agglomerations for the 21st century. *Urban Studies* 32: 2, 313–328.

Batty, M. (2005/2007). *Cities and Complexity: Understanding Cities with Cellular Automata, Agent-based Models, and Fractals*. Cambridge: MIT Press.

Bettencourt, L. M. A., Lobo, J., Helbing, D., Kühnert, C. & West, G. B. (2007). Growth, innovation, scaling, and the pace of life in cities. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 2007 April 24; 104: 17, 7301–7306. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1852329>.

Bourne, L. S. (1998). Whither urban systems? A commentary on research needs and the marketing of ideas. *Canadian Journal of Regional Science/Revue canadienne des sciences régionales* 21: 3, 335–339.

Bretagnolle, A. & Pumain, D. (2010). Simulating urban networks through multiscalar space-time dynamics: Europe and the United States, 17th–20th centuries. *Urban Studies* 47: 13, 2819–2839.

Burger, M. & Meijers, E. (2012). Form follows function? Linking morphological and functional polycentricity. *Urban Studies* 49: 5, 1127–1149.

Castells, M. (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell.

Castells, M. (1996/2000). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I. The Rise of the Network Society*. Second Edition. Malden: Blackwell Publishers.

Christaller, W. (1950). Das Grundgerüst der räumlichen Ordnung in Europa. Die Systeme der europäischen zentralen Orte. *Frankfurter Geographische Hefte* 24: 1.

Christaller, W. (1933/1966). *Central Places in Southern Germany*. Translated [in part] from *Die zentralen Orte in Süddeutschland* by Carlisle W. Baskin. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Conzen, M. P. (1977). The maturing urban system in the United States, 1840–1910. *Annals of the Association of American Geographers* 67: 1, 88–108.

Dale, B. & Sjøholt, P. (2007). The changing structure of the central place system in Trøndelag, Norway, over the past 40 years – viewed in the light of old and recent theories and trends. *Geografiska Annaler* 89B (Supplement s1), 13–30.

Davies, W. K. D., Ng, L. & Townshend, I. (1998). The survival of commercial hierarchies: rural service centres in Western Victoria, Australia. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 89: 3, 264–278.

Dicken, P. (2011). *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy*. 6th edition. Los Angeles: Sage.

Ducruet, C., Rozenblat, C. & Zaidi, F. (2010). Ports in multi-level maritime networks: evidence from the Atlantic (1996–2006). *Journal of Transport Geography* 18: 4, 508–518.

Ducruet, C., Ietri, D. & Rozenblat, C. (2011). Cities in Worldwide Air and Sea Flows: A multiple networks analysis. *Cybergeo: European Journal of Geography* [En ligne], Systèmes, Modélisation, Géostatistiques, article 528, mis en ligne le 31 mars 2011. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://cybergeo.revues.org/23603>.

- Esparza, A. & Krmeneč, A. J. (1994). Producer services trade in city systems: evidence from Chicago. *Urban Studies* 31: 1, 29–46.
- Fujita, M., Krugman, P. & Mori, T. (1999). On the evolution of hierarchical urban systems. *European Economic Review* 43: 2, 209–251.
- Gordon, R. & Kimball, L. M. (1987). The impact of industrial structure on global high technology location. In J. F. Brotchie, P. Hall & P. W. Newton (Eds.). *The Spatial Impact of Technological Change*. London: Croom Helm. 157–184.
- Hall, P. (2002). Christaller for a global age: redrawing the urban hierarchy. In A. Mayr, M. Meurer & J. Vogt (Eds.). *Stadt und Region: Dynamik von Lebenswelten*. Leipzig: Deutsche Gesellschaft für Geographie. 110–128.
- Hall, P. V. & Hesse, M. (2013). Reconciling cities and flows in geography and regional studies. In P. V. Hall & M. Hesse (Eds.). *Cities, Regions and Flows*. London: Routledge. 3–20.
- Hohenberg, P. M. & Lees, L. H. (1995). *The Making of Urban Europe, 1000–1994*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Huff, G. (2012). Gateway Cities and Urbanisation in Southeast Asia Before World War II. University of Oxford. *Discussion Papers in Economic and Social History* 96, February 2012.
- Jacobs, J. (1970). *The Economy of Cities. Vintage Books Edition*. New York: Vintage Books, A Division of Random House.
- Kenney, M. & Curry, J. (2001). Beyond transaction costs: e-commerce and the power of the Internet dataspace. In T. R. Leinbach & S. D. Brunn (Eds.). *World of e-Commerce: Economic, Geographical, and Social Dimensions*. New York: Wiley. 45–65. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: http://hcd.ucdavis.edu/faculty/webpages/kenney/articles_files/Beyond%20Transaction%20Costs:%20E-commer-ce%20and%20the%20Power%20of%20the%20Internet%20Dataspace.pdf.
- Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lundström, N. (2012). *Perhosista pyörremyrskyjä. Aluekehittäminen kompleksisessa ympäristössä*. Julkaisematon aluetieteen lisensiaatintutkielma. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Lüthi, S., Thierstein, A. & Bentlage, M. (2012). The relational geography of the knowledge economy in Germany: on functional urban hierarchies and localised value chain systems. *Urban Studies* 50: 2, 276–293. Published online before print July 19, 2012.
- Meijers, E. (2007). *Synergy in Polycentric Urban Regions. Complementarity, Organising Capacity and Critical Mass*. Amsterdam: IOS Press.

- Mikkonen, K. (2007). Asiointitiheydet ja asiointialueiden dynamiikka Pohjanmaalla. *Vaasan yliopiston julkaisuja: Selvityksiä ja raportteja* 140. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Mulligan, G. F., Partridge, M. D. & Carruthers, J. I. (2012). Central place theory and its reemergence in regional science. *The Annals of Regional Science* 48: 2, 405–431.
- Neal, Z. P. (2011). From central places to network bases: a transition in the US urban hierarchy, 1900–2000. *City and Community* 10: 1, 49–75.
- Neal, Z. (2013). Brute force and sorting processes: two perspectives on world city network formation. *Urban Studies*, published online before print 24 September 2012. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: https://www.msu.edu/~zpneal/publications/neal-wcn_sorting.pdf.
- Nitsch, V. (2005). Zipf zipped. *Journal of Urban Economics* 57: 1, 86–100.
- Notteboom, T. E. (2010). Concentration and the formation of multi-port gateway regions in the European container port system: an update. *Journal of Transport Geography* 18: 4, 567–583.
- Peltonen, A. (1982). Suomen kaupunkijärjestelmän kasvu 1815–1970. Teollistumisen leviämisen vaikutuksista perifeerisen maan kaupungistumiseen. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk*, H. 128. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Pflieger, G. & Rozenblat, C. (2010). Introduction. Urban networks and network theory: the city as the connector of multiple networks. *Urban Studies* 47: 13, 2723–2735.
- Pred, A. (1971). Large-city interdependence and the preelectronic diffusion of innovations in the U.S. *Geographical Analysis* 3: 2, 165–181.
- Pumain, D. (2006). Alternative explanations of hierarchical differentiation in urban systems. In D. Pumain (Ed.). *Hierarchy in Natural and Social Science*. Dordrecht: Springer. 169–222.
- Qian, J.-H. & Han, D.-D. (2008). *Gravitation Model for Spatial Network Based on the Heterogeneous Node*. arXiv:0801.4449v1 [physics.soc-ph] 29 Jan 2008.
- Reggiani, A. & Nijkamp, P. (2012). Did zipf anticipate socio-economic spatial networks? *Quaderni – Working Papers DSE No 816*. Alma Mater Studiorum – Università di Bologna, Department of Economics. Bologna, Italy. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://www2.dse.unibo.it/wp/WP816.pdf>.
- Rodrigue, J.-P., Comtois, C. & Slack, B. (2009). *The Geography of Transport Systems*. Second edition. London: Routledge.

- Rozenblat, C. & Pumain, D. (2007). Firm linkages, innovation and the evolution of urban systems. In P. J. Taylor; B. Derudder, P. Saey & F. Witlox (Eds.). *Cities in Globalization: Practices, Policies and Theories*. London: Routledge. 124–149. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: http://doc.rero.ch/lm.php?url=1000,43,5,20080327155335-EB/Rozenblat_Pumain_2007.pdf.
- Sassen, S. (1991/2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Second Edition. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schulte Beerbühl, M. (2012). Networks of the Hanseatic League. In *European History Online (EGO)*, published by the Leibniz Institute of European History (IEG), Mainz 2012-01-13. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://www.ieg-ego.eu/schultebeerbuehlm-2011-en>.
- Short, J. R. (2012). Mega-events: urban spectacles and globalization. In B. Derudder, M. Hoyler, P. J. Taylor & F. Witlox (Eds.). *International Handbook of Globalization and World Cities*. Cheltenham: Edward Elgar. 188–197.
- Short, J. R., Kim, Y., Kuus, M. & Wells, H. (1996). The dirty little secret of world cities research: data problems in comparative analysis. *International Journal of Urban and Regional Research* 20: 4, 697–717.
- Taylor, P. J. (2001). Specification of the world city network. *Geographical Analysis* 33: 2, 181–194.
- Taylor, P. J. (2005). Leading world cities: empirical evaluations of urban nodes in multiple networks. *Urban Studies* 42: 9, 1593–1608.
- Taylor, P. J. (2007). Cities within spaces of flows: theses for a materialist understanding of the external relations of cities. In P. J. Taylor, B. Derudder, P. Saey & F. Witlox (Eds.). *Cities in Globalization: Practices, Policies and Theories*. London: Routledge. 287–297. Taylor & Francis e-Library. 276–285. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://wxy.seu.edu.cn/humanities/sociology/htmledit/uploadfile/system/20100512/20100512152052795.pdf>.
- Taylor, P. J. (2012). On city cooperation and city competition. In B. Derudder, M. Hoyler, P. J. Taylor & F. Witlox (Eds.). *International Handbook of Globalization and World Cities*. Cheltenham: Edward Elgar. 64–72.
- Taylor, P. J., Hoyler, M. & Verbruggen, R. (2010). External urban relational processes: introducing central flow theory to complement central place theory. *Urban Studies* 47: 13, 2803–2818.
- Vance, J. E. Jr. (1970). *The Merchant's World: The Geography of Wholesaling*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Vartiainen, P. & Antikainen, J. (1998). Kaupunkiverkkotutkimus 1998. *Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu* 2/98. Helsinki: Sisäasianministeriö.

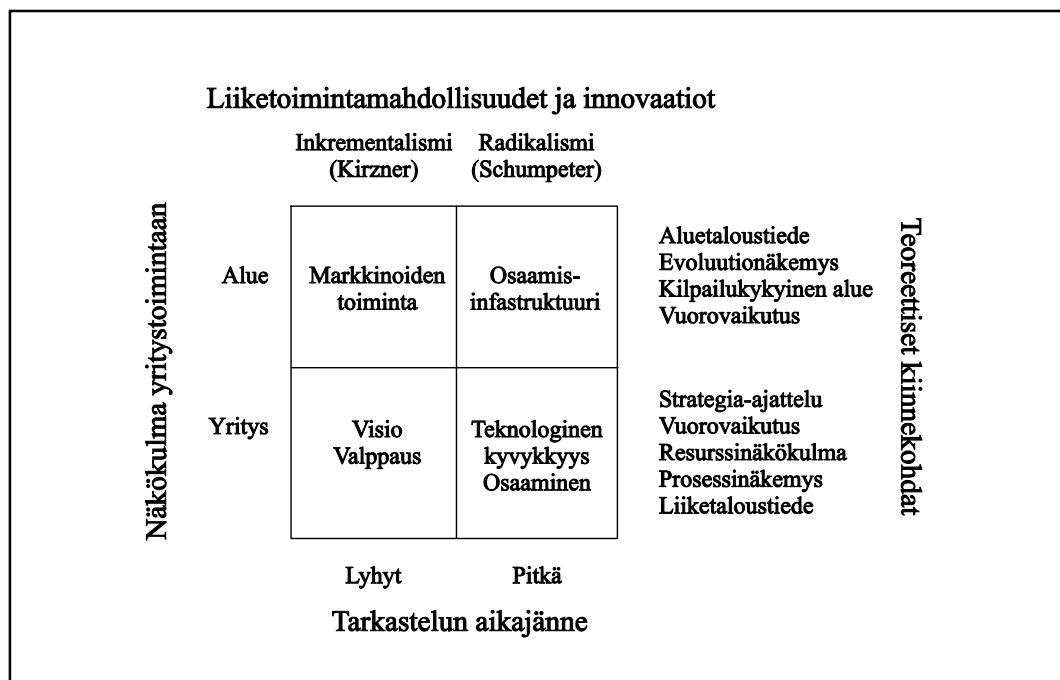
- Vasanen, A. (2012). Functional polycentricity: examining metropolitan spatial structure through the connectivity of urban sub-centres. *Urban Studies* 49: 16, 3627–3644.
- Verbruggen, R. (2007). The world city network in Europe between 1250 and 1640: from Christaller to Braudel. *Paper Presented at the First International Conference of Young Urban Researchers, ISCTE (Lisbon University Institute), Lisbon, June 2007*. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://conferencias.iscte.pt/viewpaper.php?id=138&cf=3>.
- Verbruggen, R. (2011). World Cities before Globalisation: the European City Network, A.D. 1300–1600. *Loughborough University Institutional Repository. PhD Theses (Geography)*. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://hdl.handle.net/2134/8439>.
- Virkkala, S. (1987). Monitoimipaikkaiset teollisuusyritykset ja alueiden välinen työnjako Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis, ser A* 226. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Virkkala, S. (2007). Innovation and networking in peripheral areas – a case study of emergence and change in rural manufacturing. *European Planning Studies* 15: 4, 511–529.
- Virkkala, S. (2009). Globaalien tuotantoketjujen maantiede. Teoksessa S. Virkkala & R. Koski (Toim.). Yhteiskuntamaantieteen maailma. *Vaasan yliopiston julkaisuja: Opetusjulkaisuja* 59, *Aluetiede* 5. Vaasa: Vaasan yliopisto. 15–22. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: http://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-255-7.pdf.
- Wall, R. & van der Knaap, B. (2012). Centrality, hierarchy and heterarchy of worldwide corporate networks. In B. Derudder, M. Hoyler, P. J. Taylor & F. Witlox (Eds). *International Handbook of Globalization and World Cities*. Cheltenham – Northampton, MA: Edward Elgar. 209–229.
- Wallin, S. (2009). Näkökulmia yhdyskuntien ja ihmisten verkostoihin. Teoksessa: Sektoritutkimuksen neuvottelukunta. Alue- ja yhdyskuntarakenne ja infrastruktuurit -jaosto. *Verkottuneen aluerakenteen ominaisuudet – analyysikatsausraportti*, Osa I. 14–2009. 19–30. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: www.kaupunkitutkimusta.fi/kaupunkitutkimus/erityisalat/fi_FI.
- Watts, D. J. (1999). *Small Worlds. The Dynamics of Networks between Order and Randomness*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Watts, D. J. & Strogatz, S. H. (1998). Collective dynamics of 'small-world' networks. *Nature* 393 (6684), June 4, 440–442.
- Ylä-Anttila, K. (2010). *Verkosto kaupunkirakenteen analyysin ja suunnittelun välineenä*. [Verkkojulkaisu]. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto, Arkkitehtuurin laitos. [Verkkodokumentti] [Viitattu 11.12.2012] Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tty-201104081173>.

YRITYSTEN UUDISTUMISKYKY JA MUUTTUVA TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Esa Storhammar

Yritysten ja alueiden kehityksen tarkastelua

Vuosikymmenten saatossa näkemyksissä toimintaympäristön roolista yritysten toiminnalle on tapahtunut muutoksia ja myös painotukset alueiden piirteiden sekä eri tekijöiden osalta ovat muuttuneet. Samanaikaisesti yritystoiminnan kehitykseen ja yritysten syntyyn on tuotu uudenlaisia näkökulmia ja uusia käsitteitä. Nämä muutokset alueiden ja yritystoiminnan kehittymistä tarkastelevien tutkimusten viitekehyksissä ja tuloksissa näkyvät selkeästi myös aluepolitiikan linjauksissa.

Kuvio 1. Yritysten ja alueiden kehityksen tarkastelukehikko

Yllä olevaan kuvioon on hahmoteltu yritysten ja alueiden kehitystä tarkastelevan tutkimuskentän rakentumista (vrt. Shane 2003: 18–35; Van de Ven & Poole 1995: 510–540). Oman tutkimukseni pääpaino on ollut yrityskohtaisessa tarkastelussa, jossa on käytetty aineistona tietynä ajankohtana tehtyä kyselyä. Näkökulma on tällöin yrityksen (yrittäjän) ja tarkastelun aikajänne on lyhyt, millä on vaikutusta tuloksiin ja niistä tehtäviin tulkintoihin. Alueelliset aineistot tarjoavat pitemmän

aikajänteen ja eri näkökulman yritystoimintaan. Keskeistä on nähdä yrityksen ja alueiden kehitys prosessina, jossa tärkeää on vuorovaikutus eri toimijoiden välillä. Strategia-ajattelu kiinnittää yrityksen toimintaympäristöönsä dynaamisesti (reaktiivisesti/proaktiivisesti), jolloin yritys jossain määrin sekä sopeutuu toimintaympäristöönsä että muokkaa sitä. Yritysten strategiassa otetaan huomioon yrityksen sisäiset ja ulkoiset tekijät, joilla on merkitystä yrityksen tehokkaalle toiminnalle tai kilpailuedun saavuttamiselle. Yritysten ja toimintaympäristön kehityksen dynamiikan selvittämiseksi olisi tarvetta etenkin yritysten toiminnan pidemmän aikajänteen tarkastelulle, joka toisi esiin yrityksen kehitysprosessit ja niiden kytkeytymisen muuttuvaan toimintaympäristöön.

Toimintaympäristö ja yritystoiminta

Sijaintiympäristön ominaisuudet voidaan nähdä ehtotekijöinä liiketoiminnan synnylle ja kehitykselle. Ympäristön piirteillä ja yritystoiminnan menestymisen välillä on todettu olevan selkeä yhteys. Tästä syystä kiinnostusta yritystoiminnan alueelliseen tarkasteluun voidaan pitää hyvin perusteltuna niin yritysten kuin alueidenkin näkökulmasta. Erityisesti alueiden kehittämisen kannalta yritystoimintaa edistävien alueellisten tekijöiden havaitseminen on oleellista, koska tällaisen tiedon pohjalta kehittämistoimintaa voidaan suunnata oikeisiin asioihin. Käytännöllinen tapa on jakaa yrittäjyysympäristöt kahteen päätyyppiin: suotuisiin ja vaikeisiin (Malecki 1997). Yleisesti puhutaan seuraavista näkökohdista:

- Suotuisissa ympäristöissä on runsaasti pien- ja perheyriityksiä ja näkyviä roolimalleja, monipuolinen paikallistalous eri yrityskokoluokkien ja toimialojen suhteen, hyvä infrastruktuuri, paljon tietämys-, osaamis- ja rahoitusresursseja ja julkisia kannusteita yrittäjätoiminnalle.
- Vaikeista ympäristöistä puuttuvat yrittäjäperinne tai -kulttuuri ja uudelle tai pienyrittäjyydelle tyypilliset perusarvot, niissä ei ole valmiita verkostoja, erityisorganisaatioita eikä tukimuotoja. Niissä ei ole vahvaa pien- tai perheyriitysvarantoa eikä innovatiivisia toimialoja. Infrastruktuuri ja pääoman saataavuus ovat kehittymättömiä, eikä julkisia kannusteita uusyrittäjyydelle ole.

Pk-yritysten rooli nähdään keskeisenä aluetalouksien kehityksen taustalla, erityisesti keskusten ulkopuolisilla alueilla. Pk-yritykset kytkeytyvät vahvasti yrittäjyyteen omistetun liiketoiminnan kautta. Tämä merkitsee sitä, että alueilla, joilla on paljon pk-yrityksiä, on korkea yrittäjyysaktiiviteetti ja toisin päin. Pk-yrityksiin ja yrittäjyyteen liitetään myös uudistajan rooli: joustavuus uusien innovaatioiden soveltamiselle ja tuottamiselle. Uusien liiketoimintamahdollisuuksien havaitseminen on oleellinen tekijä uusien yritysten synnylle ja toimivien yritysten kasvulle.

Yritysten innovaatiotoiminta ja -strategia

Yritysten kilpailuedun saavuttaminen ja kilpailuaseman säilyttäminen perustuvat vahvasti yrityksen innovaatiokykyyn, kykyyn havaita uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Erityisesti panostus teknologian kehittymiseen vaikuttaviin toimintoihin nähdään oleellisena tekijänä kilpailukyvyyn ylläpidossa ja parantamisessa. Niukat resurssit edellyttävät panosten oikeanlaista kohdentamista, jolla yrityksen kehitys varmistetaan ja kyetään tuottamaan kehitystä eteenpäin vieviä innovaatioita. Tämä innovaatioiden keskeinen merkitys yritysten kilpailukyvyllä ja kehitykselle onkin nostanut teknologian ja yritysten innovaatiotoiminnan huomion kohteeksi strategiatutkimuksessa. (Hewitt-Dundas 2004.)

Muutokset kilpailuympäristössä ja teknologian kehitys edellyttävät yrityksiltä strategista näkemystä innovaatiotoiminnasta. Yritysten on tehtävä strategisia valintoja, joilla varmistetaan yrityksen kilpailukyky. Alueiden tarjoamat mahdollisuudet innovaatioihin ovat kuitenkin erilaiset. Alueet, joilla on vahva osaamisen infrastruktuuri ja monipuolinen yritys-kanta, tarjoavat paremmat edellytykset innovaatiotoiminnalle kuin perifeeriset alueet, joilla yrityksiä on vähän ja osaamisen infrastruktuuri ei tarjoa yhtä otollisia mahdollisuuksia.

Yritysten innovaatiotoimintaan vaikuttavat voimakkaasti myös yrityksen ja yrittäjän ominaisuudet. Yrittäjän kokemuksen, osaamisen ja asenteiden voidaan olettaa vaikuttavan niin yrityksen omien toimintojen organisoimiseen ja johtamiseen kuin yrityksen ulkoisiin suhteisiinkin (vrt. Nelson & Winter 1982; Puhakka 2003). Yrityksen koko ja toimiala ovat piirteitä, joiden voidaan olettaa vaikuttavan yrityksen toimintaan. Suuremmat yritykset kykenevät ohjaamaan enemmän resursseja innovaatiotoimintaan kuin pienet yritykset, joiden resurssit sitoutuvat paljolti liiketoiminnan turvaamiseen. Innovaatiotoiminnan erot niin intensiivisyydessä kuin suuntautumisessakin ovat toimialoittain selvät (Palmberg ym. 2000).

Yritysten strategia kytkeytyy ja mukautuu myös yrityksen elinkaareen. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että yrityksen strategia, sen luonne ja tavoitteet vaihtelevat sen mukaan, onko yritys kasvuvaiheessa (varauksin käynnistysvaiheessa) vai kypsyys- tai taantumavaiheessa (vrt. Kauppila 2008). Dynaamiset kasvuvaiheessa olevat yritykset hakevat vuorovaikutusverkoston kautta muun muassa joustavia resursseja, osaamista ja uusia ideoita. Vakiintuneet, pysähtyneet yritykset puolestaan voivat painottaa yhteistyösuhteissaan kustannustekijöitä, ja yhteistoiminnan avulla haetaan kustannussäästöjä. Todellisuudessa yrityksen kehitysvaiheen ja strategisten valintojen yhteys ei ole näin yksinkertainen.

Elinkaariajattelua on käytetty havainnollistamaan myös yrittäjältä vaadittavia ominaisuuksia (esim. Bird 1989) sekä yrityksen ominaisuuksia ja valintoja (Porter

1984). Nämä näkemykset ovat relevantteja erityisesti pieniä, yrittäjävetoisia yrityksiä tutkittaessa. Käynnistysvaiheessa yrittäjältä vaaditaan innovatiivisuutta ja tekemisen tahtoa. Kypsyysvaiheessa yritykselle on puolestaan tärkeää menestyä olemassa olevilla tuotteilla markkinoilla, ja silloin yrittäjältä vaaditaan hallinnan ja ohjaamisen kykyä.

Kilpailuedun saavuttamisessa oleellista resurssiperusteisen näkemyksen mukaan on se, kuinka onnistuneesti ja tehokkaasti yritys kykenee yhdistämään resurssinsa ja osaamisensa. Yrityksen strategian kannalta onkin oleellista, millaisia resursseja ja osaamista yrityksellä on. Verkostoja voidaan pitää osana yrityksen strategiaa resursseja, jotka tarjoavat yritykselle mahdollisuuksia hyödyntää laajempaa resurssi- ja osaamisperustaa innovaatiotoiminnassaan.

Innovaatiot, pk-yritykset ja toimintaympäristö

Schumpeterin näkemykset innovaatioista ja niiden vaikutuksista teknologian kehitykseen ja talouden kasvuun ovat paljolti nykyisten taloudellista kasvua ja alueellista kehitystä koskevien teorioiden taustalla. Nopea teknologinen muutos, globalisoituminen, informaatioteknologian kehitys ja yritysten verkottuminen ovat vaikuttaneet sekä innovaatioprosesseihin että käsityksiin niistä. Tiedosta on tullut keskeinen tuotannontekijä. Niinpä innovaatioiden rooli nähdään keskeisenä ilmiönä taloudessa sekä makro- että mikrotasolla.

Monet tutkimukset ovat korostaneet, miten yritysten ympäristö vaikuttaa niiden kykyyn tuottaa innovaatioita ja ylläpitää oppimis- ja innovointikykyään. Oleellinen tekijä niin aluetalouksien kasvun kuin yritystenkin kasvun taustalla on alueen innovaatiokapasiteetti. Alueellisen innovaatiotutkimuksen kohteena ovat olleet pääasiassa dynaamiset kasvualueet ja agglomeraatiot. Keskusalueiden kehitysdynamiikkaa on selvitetty etenkin tiedon muodostukseen liittyvillä ulkoisvaikutuksilla. On puhuttu innovatiivisista toimintaympäristöistä, oppivista alueista, klustereista ja alueellisista innovaatiosysteemeistä (Salmi ym. 2001: 3). Perifeeristen alueiden kehityksen näkökulmasta innovaatiotutkimusta on sovellettu Suomessa vain harvoin.

Anders Malmbergin ja Peter Maskellin (1999: 2003) mukaan paikalliset toimintaympäristöt ja vuorovaikutusverkostot ovat innovaatioiden lähteitä. Malmbergin (1997) mukaan ympäristöissä, jonne ovat kehittyneet tiheät, paikkaan kiinnittyneet verkostot, voi syntyä myös satunnaisia kontakteja. Lisäksi läheisyys luo edellytyksiä tiheän henkilökohtaisen kontaktiverkoston muodostumiselle, joka taas mahdollistaa vuorovaikutuksellisen oppimisen. Vuorovaikutuksellinen verkosto

puolestaan tuottaa uusia innovaatioita, jotka taas parantavat kilpailukykyä. Uusia yrityksiä syntyy keskittymissä, kun ne tulevat osallisiksi keskittymisen tuomista hyödyistä ja toimijoille alkaa kehittyä yhteinen tapa jäsentää toimintaympäristöään ja sen verkostorakenteita. Alueen merkitystä innovaatioiden synnyssä korostaa myös innovaatiotoiminnan kumulatiivinen luonne.

Yrityksen innovaatioprosessi on vahvasti sidoksissa yrityksen ulkoisiin vuorovaikutusverkostoihin. Yritykset ovat liiketoimintansa kautta jatkuvassa vuorovaikutuksessa omiin toimittajiinsa ja asiakkaisiinsa. Myös kilpailijoilla ja esimerkiksi alueen muilla yrityksillä on merkitystä yritysten innovaatiotoiminnassa. Yrityksillä on yhteyksiä monesti myös julkisiin ja yksityisiin tietoa tuottaviin organisaatioihin, samoin rahoittajin ja muihin yritysten toimintaan vaikuttaviin tahoihin. Niinpä innovaatioiden syntyyn vaikuttavat vuorovaikutusverkostot kytkeytyvät niin alueiden kuin toimialojenkin ominaisuuksiin.

Vahva yhteys innovaatioiden, paikallisen verkostoitumisen mahdollisuuksien ja vuorovaikutuksellisen oppimisen kesken merkitsee sitä, että keskusalueiden ulkopuolella sijaitsevat pk-yritykset ovat epäedullisemmässä asemassa keskuksissa oleviin yrityksiin nähden. Keskusalueiden ulkopuolisten yritysten innovaatioprosessien voidaan olettaa eroavan keskusalueiden yritysten innovaatioprosesseista, koska niiden vuorovaikutusverkostot eivät muodostu niin tiheiksi kuin kaupunkialueilla. Yritysten mahdollisuudet alueelliseen vuorovaikutukseen ovat vähäisemmät, ja kytkeytyminen keskusten tarjoamiin verkostoihin jää usein yrityksen oman aktiivisuuden varaan (Storhammar & Virkkala 2003).

Innovaatiopolitiikalla yritykset ja alueet kilpailukykyiseksi

Globalisaation voimistumisen myötä paikallistalouksien rooli on vahvistunut Suomessakin. Esimerkiksi kansainväliset ja kansalliset yhteistyöprosessit ovat vahvistaneet aluetalouksien identiteettiä itsenäisinä ja vastuullisina talousyksiköinä. Toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet alueiden välisen kilpailun kiristymiseen ja alueiden yksilöllisten kehitysurien muodostumiseen. Toisaalta paikallistalouksien sisäiset rakenneongelmat ovat pakottaneet ne uusien strategioiden ja toimintatapojen etsimiseen. Tämä on johtanut siihen, että aluestrategioissa kiinnitetään entistä enemmän huomiota alueellisiin vahvuuksiin ja rajallisten voimavarojen suuntaamiseen tietyille painopistealueille ja osaisaloille.

Oikeutetusta kritiikistä huolimatta kilpailukyvyn käsite näyttää saaneen vahvan aseman alueiden kehittämisessä. Alueiden kilpailukyvyn painottamiseen liittyy alueellinen kilpailukyky politiikka. Sen mukaan alueiden on kilpailtava keskenään, kehitettävä kilpailukykytekijöitään, luotava itselleen imago, toimittava kuten yritykset ja oltava parempia kuin muut. Alueiden kilpailukykyä määritetään erilaisten alueiden resurssien ja ominaisuuksien kautta: mitä paremmat nämä tarkasteltavien resurssien sekä ominaisuuksien kombinaatiot ovat suhteessa muihin alueisiin, sitä kilpailukykyisempänä aluetta voidaan pitää. Alueiden kilpailukyvyn arvioinneissa on käytetty mittareita, jotka kuvaavat lähinnä niiden taloudellista suorituskykyä ja potentiaalia (ks. Hanell 2009). Kilpailukyvyllä tarkoitetaan näin alueiden kykyä ja potentiaalia tuottaa, houkuttaa ja ylläpitää toimintaa, joka lisää alueen (taloudellista) hyvinvointia. (Huovari, Kangasharju & Alanen 2001: 3–5.)

Alueiden kilpailukykyä kuvaavia tekijöitä on luokiteltu muun muassa dikotomioina: staattisina ja dynaamisina, rakenteellisina ja dynaamisina, materiaalisina ja immateriaalisina sekä kovina ja pehmeinä kilpailukykytekijöinä. Tutkimuksissa ovat painottuneet tekijät, joiden mittaaminen on koettu yksiselitteiseksi ja alueiden välillä vertailukelpoiseksi. Parhaimmillaan kilpailukyvyn ”oikeanlaiset” mittarit voivat osoittaa alueiden kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia ja näin suunnata kehittämistoimintaa ja -resursseja oikeisiin asioihin.

Innovaatiopolitiikka on sisällöltään teknologiapolitiikkaa laajempaa innovaatioprosesseihin vaikuttamista. Sen alaan kuuluvat teknologian diffuusion edistäminen, tieteen tulosten siirtäminen ja soveltaminen sekä erityisesti pk-yritysten kehittäminen. Lähestymistapana on ollut niin sanottu systeeminen näkemys innovaatioista sekä pyrkimys verkostojen rakentamiseen. Innovaatiopolitiikka pyrkii hajauttamiseen ja alueellistamiseen sekä rakentamaan yritysten resursseja ja kapasiteettia. (Schienstock 1999; Kansallinen innovaatiostrategia 2008.)

Innovaatiopolitiikkaan katsotaan sisältyvän myös muiden kuin ns. korkean teknologian alojen innovaatiotoiminnan edistäminen. Sen ajatellaan kohdistuvan etenkin pk-yritysten innovaatiokyvyn kehittämiseen. Vaikka esimerkiksi kansallisten teknologiaohjelmien avulla on pyritty myös niin sanottujen perinteisten toimialojen kehittämistoiminnan edistämiseen, näyttää siltä, että pienten yritysten henkilöresurssit eivät riitä niihin osallistumiseen, koska ne ovat sidottuja päivittäiseen liiketoimintaan (Storhammar & Virkkala 2003).

Suomen kansallisen innovaatiojärjestelmän kansainvälisessä arvioinnissa innovaatiopolitiikan alueellinen aspekti asetetaan kyseenalaiseksi tilastollisen tarkastelun perusteella. Alueiden kilpailukyky ja sen kehitys, tuottavuudella mitattuna, ei osoita alueellisen panostuksen kannattavan: resurssien kohdentaminen kehittyneimmille alueilla parantaa alueellista tuottavuutta, kun taas vähemmän kehitty-

tyneillä alueilla tuottavuus ei panostuksesta huolimatta ole parantunut. Tästä syystä suositellaan selkeää erottelua kansantalouden kasvuun tähtäävän innovaatiopolitiikan ja alueiden kehittämiseen tähtäävien toimenpiteiden välille. (Ottaviano, Kangasharju & Maliranta 2009.)

Ongelmana edellä mainitussa arvioinnissa on nähdäkseni sekä käytetty mittari että aluetaso. Tuottavuus alueen kilpailukyvyn mittarina on jokseenkin yksiulotteinen, vaikka sitä täydennettäisiinkin tuottavuuteen vaikuttavilla tekijöillä (Hirvonen 2009). Alueiden kilpailukyvyn pidemmän aikavälin kehittämisessä on syytä ottaa huomioon monia osatekijöitä, joilla on vaikutusta niin yritysten kuin alueenkin kehityksessä. Valittu aluetaso ei välttämättä tuo esiin toteutetun innovaatiopolitiikan vaikutusta. Kuten edellä on sanottu, kohdentuvat innovaatiopolitiikan toimenpiteet voimakkaasti keskusalueille. Niinpä politiikan arvioinnissakin olisi syytä ottaa vahvemmin huomioon tämä toimenpiteiden alueellinen kohdentuminen.

Alueita koskevien tilastojen perusteella voidaan väittää, että teknologiapolitiikasta ei ole vielä siirrytty innovaatiopolitiikkaan eikä etenään alueelliseen innovaatiopolitiikkaan, vaan teknologiapolitiikan painotukset ovat edelleen vallitsevia ja innovaatiopolitiikka hakee edelleen muotojaan (Storhammar & Virkkala 2004; Suorsa 2009). Suorsa (2009) arvioi innovaatiopolitiikkaa toteutettavan homogeenisen aluekäsitteiden pohjalta ja katsoo politiikan painottuvan, etenkin keskusalueiden ulkopuolisten alueiden näkökulmasta, liikaa korkeaan osaamiseen, kuten teknologiaan ja korkeakoulutukseen.

Yritystasolla innovaatiopolitiikan toimivuutta ja kohdentumista voidaan tarkastella tekemämme yrityskyselyn pohjalta¹. Tulokset osoittavat, että yritykset, joilla on korkea innovaatioaktiivisuus ja aktiivinen innovaatiostrategia, käyttävät julkisen sektorin tukipalveluja ja rahoitusta keskimäärin selvästi enemmän kuin muut yritykset. Erot julkisen tuen käytössä eri kokoluokan yrityksissä ovat myös selvät: pienyritykset eli alle 10 henkilöä työllistävät ja erityisesti alle 5 henkilöä työllistävät yritykset käyttävät julkista rahoitusta ja tukipalveluja vähemmän kuin tätä suuremmat yritykset. Sen sijaan alueellisesti (maaseututypologia) tilastollisia eroja julkisten palvelujen ja julkisen rahoituksen käytössä ei ole. Tulos viestii siitä, että pienyritykset jäävät helposti julkisen tuen ulkopuolelle riippumatta niiden alueellisesta sijainnista.

---

¹ Yrityskysely ProAct -tutkimusohjelman (2001-2005) hankkeissa: Yritysten innovaatioprosessit ja -verkot maaseudulla ja pienissä keskuksissa (INNO); Sosiaalinen pääoma ja innovaatiot (SPINNO).

Innovaatiopolitiikassa tulisi alueiden erilaisuuden huomioon ottamisen lisäksi vastedes kiinnittää yhä enemmän huomiota myös pienten yritysten tarpeisiin. Etenkin jälkimmäinen seikka edellyttää aktiivisia toimintatapoja ja uudenlaisten vuorovaikutuskeinojen hyödyntämistä innovaatiotoiminnan edistämiseksi. Tällaisilla toimenpiteillä voidaan olettaa olevan myös alueellisia vaikutuksia.

Lopuksi

Edellä on pyritty tuomaan monipuolisesti esiin paikallisen toimintaympäristön ja yritystoiminnan kehittymisen dynamiikkaa. Tutkimuksissa saadut tulokset osoittavat toisaalta sen, että paikallisella toimintaympäristöllä on merkitystä yritysten menestymiselle ja kasvuille, mutta toisaalta tutkimukset tuovat esiin sen, että yrityksen menestyksellisen toiminnan ehdot ovat samanlaiset riippumatta sen sijainnista. Yritysten innovaatiotoiminnan keskeiset ongelmat voidaan yhdistää verkostoitumiseen, toimialaan ja resursseihin. Pienten, keskusalueiden ulkopuolisten, ”perinteisten” alojen yritysten on vaikeampaa päästä mukaan innovaatioverkostoihin ja -prosesseihin (Sitra 2002; Virkkala & Storhammar 2004).

Innovaatioiden synnyn perustana olevan uuden tiedon saaminen ja soveltaminen näyttävät liittyvän alueen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Alueellinen aspekti on erityisen merkittävä niillä aloilla, joilla innovaatiotoiminta on vilkasta. Kypsemillä aloilla yritysten yhteydet ovat usein suuntautuneet alakohtaisesti, vähemmän aluesidonnaisesti. (Breschi, 2000.) Kehittymisperustan erilaisuus ja erilaistuminen heijastuvat elinkeinotoiminnan synnyn ja kehityksen mahdollisuuksiin. Ongelmien ja mahdollisuuksien erilaisuuden vuoksi myös erilaisten alueiden kehittämisingelmien ratkaisut poikkeavat toisistaan. Stöhr (1989) nostaa keskeisiksi asioiksi innovaatiot, pyrkimyksen erilaistua ja käyttää tässä erilaistumisessa hyväksi alueen tarjoamia mahdollisuuksia.

Innovaatiotoiminnan alueellisten erojen keskeinen määrittävä tekijä saattaa hyvinkin olla alueiden erilainen elinkeino- ja yritys rakenne. Tutkimukset osoittavat huomattavia eroja toimialojen välillä; samoin erikokoisten yritysten resurssit antavat erilaiset lähtökohdat innovaatiotoiminnalle (Palmberg ym. 2000; Palmberg 2001). Innovaatiotoiminnan alueellisessa edistämiseksi on syytä ottaa huomioon myös tämä alueiden yritystoiminnan erilaisuus (Storhammar & Virkkala 2003). Suorsa (2009) esittää samansuuntaisia näkemyksiä innovaatiopolitiikan mukautumisesta alueiden erilaisiin tarpeisiin: kaikkia alueita eivät hyödytä huipputeknologiaan ja -osaamiseen painottuvat toimenpiteet.

Erot innovaatiotoiminnassa erilaisilla alueilla sijaitsevilla pk-yrityksissä voivat liittyä muun muassa niiden tapaan tuottaa innovaatioita, innovaatioketjujen syntyyn tai niiden tapaan verkostoitua; toisin sanoen miten verkostot rakentuvat alueellisesti ja minkä tyyppisiä verkostoja yritykset käyttävät innovaatiotoiminnassaan. Pk-yritysten innovaatiotoiminta saattaa erota alueellisesti myös innovaatio-profiilien suhteen: muun muassa sen suhteen, painottuuko innovaatiotoiminta yrityksen tuotosta lisääviin innovaatioihin vai tuotantokustannuksia vähentäviin innovaatioihin. Innovaatioketjujen vuoksi profiilien erottuminen peittyy ajan kuluessa: tuoteinnovaatio johtaa usein uudistuksiin muilla liiketoiminnan osa-alueilla ja päinvastoin (ks. esim. Niittykangas ym. 2006). Alueellisten, toimialoit- taisten ja yritysten välisten erojen tarkastelu edellyttää tarkempia pk-yritysten innovaatioprosesseja ja innovaatiostrategioiden muotoutumista koskevia ana- lyysejä – yritysten käyttäytymisen empiiristä tutkimusta (esim. Puhakka 2003; Laurila 2008). Tätä kautta voidaan mahdollisesti löytää keinoja, joilla edistetään innovaatiotoimintaa ja yritysten kasvua (kasvuhalukkuutta) myös perifeerisem- millä alueilla.

Kiinnostavia lähtökohtia pk-yritysten innovaatio- ja strategiaprosessien ymmär- tämiseen tarjoavat organisaation oppimisen teoriaan perustuvat näkemykset yri- tysten tiedon ja osaamisen omaksumisen prosesseista. Erityisesti mielenkiinto kohdentuu siihen, miten uusi tieto kytetään hyödyntämään ja kytkemään yrityksen toimintaan. Toisaalta toimintaympäristön ja yritysten vuorovaikutuksen tarkaste- lussa on erilaisia ja eritasoisia kosketuspintoja, areenoja, joilla osaamista ja tietoa siirtyy osapuolten välillä. Tällaisesta vuorovaikutuksesta syntyvien prosessien tavoittaminen tuo uutta tietoa näistä mekanismeista ja toimintaympäristön merki- tyksestä yritysten toiminnalle.

Tutkimustarpeita riittää edelleen niin yritysten kuin alueidenkin kehittymisen sa- ralla. Tulokset herättävät uusia kysymyksiä, joihin tulisi hakea vastauksia. Vaikka lopullisia vastauksia tutkimuskysymyksiin ei saada nyt eikä tulevaisuudessakaan, niin toiveikkaana voidaan todeta: ”Jos jokin kysymys voidaan ylipäänsä asettaa, siihen *voidaan* myös vastata”².

---

² Ludwig Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus eli Loogis-filosofinen tutkielma, lause 6.5 Ellei vastausta voi ilmaista, kysymystäkään ei voi ilmaista. *Arvoitusta* ei ole olemassa. Jos jokin kysymys voidaan ylipäänsä asettaa, siihen *voidaan* myös vastata.

Lähteet

- Bird, B. (1989). *Entrepreneurial Behavior*. Glenview: Scott, Foresman and Company
- Breschi, S. (2000). The geography of innovation: A Cross-sector Analysis. *Regional Studies* 34: 3, 213–229.
- Hanell, T. (2009). Alueellisen kilpailukyvyn mittaaminen. Teoksessa *Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 2009. Alueet ja verkot – alueiden kilpailukyky ja toimivuus*. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta, Alue- ja yhdyskuntarakenteet ja infrastruktuurit, 12-2009. 24–39.
- Hewitt-Dundas, N. (2004). The adoption of advanced manufacturing technology and innovation strategy in small firms. *International Journal of Innovation and Technology Management* 1: 1, 17–36.
- Hirvonen, T. (2009). Käsitteellinen perusta – tutkimus Suomessa. Teoksessa: *Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 2009. Alueet ja verkot – alueiden kilpailukyky ja toimivuus*. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta, Alue- ja yhdyskuntarakenteet ja infrastruktuurit, 12-2009. 11–23.
- Huovari, J., Kangasharju, A. & Alanen, A. (2001). Alueiden kilpailukyky. *Pelleron taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja No. 176*. Helsinki.
- Kansallinen innovaatiostrategia* (2008). Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Kauppila, O-P. (2008). Strateginen innovaatio- ja asiakasorientaatio: Tarkastelu liiketoimintaympäristön ja organisaation konteksteissa. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 1, 34–76.
- Laurila J. (2008). Organisaatioteoreettinen lähestymistapa strategiseen johtamiseen: viimeaikaisia tuloksia ja uusia näköaloja. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 1, 79–83.
- Malecki, E. J. (1997). *Technology and Economic Development: the Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness*. Second edition. London: Longman.
- Malmberg, A. (1997). Industrial geography: Location and learning. *Progress in Human Geography* 21: 4, 573–582.
- Malmberg, A. & Maskell, P. (1999). Localised learning and industrial competitiveness. *Cambridge Journal of Economics* 23: 2, 167–186.
- Malmberg, A. & Maskell, P. (2003). Localised capabilities and industrial competitiveness. In K. Simonsen & J. Öhman (Eds). *Voices from the North. New Trends in Nordic Human Geography*. Ashgate. 11–28.

Nelson, R. & Winter, S. (1982). *An Evolutionary Theory of Business Change*. Cambridge: Harvard University Press.

Niittykangas, H., Storhammar, E. & Virkkala, S. (2006). Innovaatiot ja maaseutu: taustalla vaikuttavien mekanismien erittelyä. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, *Workin Paper* 321/2006. Jyväskylä.

Ottaviano, G.I.P. & Kangasharju, A. & Maliranta, M. (2009). Local innovative activity and regional productivity: Implications for the Finnish national innovation policy. In *Evaluation of the Finnish National Innovation System – Full Report*. 203–233.

Palmberg, C., Niinen, P., Toivanen, H. & Wahlberg, T. (2000). Industrial innovation in Finland. *VTT, Group for Technology Studies, Working Papers No.* 47/2000. Espoo.

Palmberg, C. (2001). Sectoral patterns of innovation and competence requirements – a closer look at low-tech industries. *Sitra Reports Series* 8. Helsinki.

Porter, M. E. (1984). *Strategia kilpailutilanteessa. Toimialojen ja kilpailijoiden analysointitekniikat*. Juva: Rastor-Julkaisut.

Puhakka, V. (2003). Yrittäjyyden keskeinen taito – taito luoda liiketoimintamahdollisuuksia. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 4, 545–556.

Salmi, P., Blomqvist, K., Ahola, J. & Kyläheiko, K. (2001). Industrial districts and regional development: towards a knowledge-based-view. *Telecom Business Research Center, Lappeenranta, Working Papers* 7.

Shane, S. (2003). *A General Theory of Entrepreneurship. The Individual – Opportunity Nexus*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Schienstock, G. (1999). Transformation and learning: A new perspective on national innovation system. In G. Schienstock & O. Kuusi (Eds). *Transformation Towards a Learning Society. Challenge for the Finnish Innovation System*. Helsinki: Sitra. 9–56.

Sitra (2002). Innovaatiojärjestelmän uudistuminen. Kansallisen innovaatiojärjestelmän tutkimusohjelman tuloksia ja johtopäätöksiä. *Sitran raportteja* 25. Helsinki: Edita Prima Oy.

Storhammar, E. & Virkkala, S. (2003). Maaseutuyritysten innovaatioprosessit – Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen näkökulma. *Taloustieteiden tiedekunta/Tutkimuskeskus, Julkaisu* 153. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Storhammar, E. & Virkkala, S. (2004). Kasvukeskusten ulkopuolisen yritystoiminnan kehittäminen. Teoksessa T. Lemola & P. Honkanen (Toim.). *Innovaatiopolitiikka – Kenen hyväksi, keiden ehdoilla*. Helsinki: Gaudeamus. 242–256.

Stöhr, W. (1989). Regional Policy at the Crossroads: an Overview. In L. Albrechts, F. Moulaert, P. Roberts & E. Swyngedouw (Eds). *Regional Policy at the Crossroads: European Perspectives*. London: Jessica Kingsley Publishers. 191–197.

Suorsa, K. (2009). Innovation systems and innovation policy in a periphery: the case of northern Finland. *Publications of The Geographical Society of Northern Finland and The Department of Geography, University of Oulu*. Nordia Geographical Publications. Tornio: Tornion kirjapaino.

Van de Ven, A.H. & Poole, M.S. (1995). Explaining development and change in organisations. *Academy of Management Review* 20: 3, 510–540.

Virkkala, S. & Storhammar, E. (2004). Maaseutu tietotaloudessa – innovaationäkökulma kaupungin ja maaseudun vuorovaikutukseen. *Maaseudun Uusi Aika* 3, 5–25.

PAIKALLISUUDEN YTIMESSÄ: TARKASTELUSSA VAASAN PALOSAARI

Peter Ehrström & Hannu Katajamäki

Vaasan keskustan pohjoispuolella sijaitseva merenlahtien ympäröimä Palosaari on esimerkki paikallisyhteisöstä, joka on viimeisten vuosikymmenien aikana muuntunut tehdasyhteisöstä tietoyhteisöksi. Nykyään Palosaarella sijaitsevat Vaasan yliopisto sekä suomen- ja ruotsinkieliset ammattikorkeakoulut. Palosaari on eläkeläisten, työssäkävien ja opiskelijoiden noin 5 500 asukkaan kaupunginosa.

Palosaari on kiinnostava, historian raskaan hengityksen muovaama monikerrostumainen paikka, jonka tulevaisuuden maankäyttöön ja kaavoitukseen liittyy monia näkökulmia. Vaasan yliopisto on onnistuneesti sijoittunut entisen puuvillatehtaan alueelle, mutta muut Palosaarella sijaitsevat vanhat teollisuusalueet ovat epämääräisyyden tilassa olevaa urbaania kesantoa. Tulevaan käyttöön liittyy suurta epätietoisuutta ja vahvoja intohimoja. Niitä selittävät alueiden sijainti meren rannalla.

Kiivaasti on puntaroitu, rakennetaanko rannoille asuntoja vai tuleeko niistä kaikille avoimia virkistysalueita. Vaasassa on perinteisesti ajateltu, että rannat kuuluvat kaikille kaupunkilaisille. Palosaaren tärkeät kaavoituspäätökset olisi tehtävä valtuustokauden 2013–2016 aikana. Yli kaksikymmentä vuotta kestänyt päättämättömyys ei saisi enää jatkua.

Kuva 1. Mansikkasaari, Sundi ja Palosaaren läntistä osaa (kuva: Vaasan kaupunki).

Kuva 2. Mansikkasaaren vanha telakkarakennus voisi kehittyä esimerkiksi kulttuurin monitoimitilaksi (kuva: Peter Ehrström).

Esittelemme tässä artikkelissa erityisesti Palosaaren edustalla olevan Mansikkasaaren tulevasta käyttötarkoituksesta käytyä keskustelua. Mansikkasaaren erottaa Palosaaresta kapea salmi, Sundi. Vaasan vanha ulkosatama perustettiin Sundiin vuonna 1789. Sen rannalla on arvokkaita 1800-luvun suolamakasiineja. Mansikkasaarella on ollut purjelaivojen ajoista alkaen telakka, jonka viimeinen vaihe hiipui 1980-luvulla. Tämän jälkeen saari on rapistunut lähes kolmekymmentä vuotta. Sundin suuntainen Salmikatu on yksi Vaasan arvostetuimmista asunpaikoista.

Palosaaren kaltaisen alueen suunnittelu edellyttää asukkaiden vahvaa osallisuutta. Esittelemme Palosaarella kokeiltuja menettelyjä, joiden avulla kansalaiset voivat osallistua oman asuinympäristönsä kehittämiseen.

Mansikkasaaren kysymyksen lähistoriallinen tausta

Rintamalinjojen muodostuminen

Sakea keskustelu Mansikkasaaren tulevaisuudesta virisi 1980-luvun lopussa. Ehdotettiin pienvenesatamaa, kesähotellia ja opiskelija-asuntoja. Rakennusliikkeet esittivät tehokasta omistusasuntojen rakentamista. Vaasan kaupungin silloinen yleiskaava-arkkitehti Hannu Vuolteenaho ehdotti saaren siistimistä ja kehittämistä virkistysalueena. Vuoden 1988 keväällä putkahti julkisuuteen uusi ehdotus: saaren uusista rakennuksista kolmasosa olisi julkisia ja kaksi kolmasosaa asuntoja. (West 1989a, 1989b.)

Esitetyt vaihtoehdot synnyttivät vilkasta keskustelua ja niiden kannattajat linnoitautuivat tiukasti omiin poteroihinsa. Paikallismedia uutisoi innokkaasti ja yleisönosastokirjoittelu velloi villinä. Keskustelu kiihtyi entisestään loppuvuonna 1989, kun Vaasan eroavan kaupunginjohtajan Martti Ursinin (kok) johdolla valmistellussa talousarvioesityksessä esitettiin kaupungin omistaman Mansikkasaaren myymistä.

Johtavat viranhaltijat eivät kuitenkaan olleet yksimielisiä. Yleiskaava-arkkitehti Hannu Vuolteenaho varoitti sooloilusta, vetosi rakennuslakiin ja demokratian pelisääntöjen huomioon ottamisen tärkeyteen. Silloinen apulaiskaupunginjohtaja, myöhemmin kaupunginjohtaja Seppo Sanaksenaho vastasi, että ilman myyntiä Mansikkasaarella ei tapahdu mitään (West 1989b). Myöhemmät tapahtumat osoittivat, että hän oli oikeassa. Kerättiin myös kansalaisadressi, jossa 1 500 allekirjoittajaa vastusti Mansikkasaaren rakentamista (West 1989a).

Tilanne vakiintuu hetkeksi

Ristiriitaiset asetelmat yllyttivät kaupunginvaltuuston kiivaaseen väittelyyn vuoden 1989 joulukuussa. Kokoomus halusi myydä Mansikkasaaren, SDP:n ja RKP:n valtuustoryhmät eivät olleet yksimielisiä ja lähes koko SKDL:n (nykyisen vasemmistoliiton edeltäjä) ryhmä vastusti (West 1989b). Ratkaisevassa äänestyksessä Mansikkasaaren myyntiä vastustavat voittivat niukasti äänin 27–24 (West 1989c).

Intohimoinen keskustelu ei asettunut ja vuonna 1992 harkittiin neuvoa-antavan kansanäänestyksen järjestämistä Mansikkasaaren kohtalosta. Kaupunginhallitus ei tätä kuitenkaan puoltanut ja asia raukesi (Pohjalainen 1992). Muutaman vuoden hiljaiselon jälkeen keskustelu virisi jälleen 2000-luvun alussa. Tiedepuistoselvityksessään Ilkka Raatikainen esitti *Vaasa Design Innovation Centerin* rakentamista saarelle. Keskus kiinnittyisi luontevasti vieressä oleviin Vaasan yliopiston ja Vaasan ammattikorkeakoulun alueisiin. (Raatikainen 2004: 73.)

Uusia visioita

Vuoden 2008 keväällä ja kesällä Vasabladetin pääkirjoituspalstalla ehdotettiin musiikkitalon rakentamista Mansikkasaareen (Ehrström 2008a, 2008b, 2008c). Vanha telakkarakennus voitaisiin kunnostaa tähän tarkoitukseen. Näin syntyisi puistomaisessa ympäristössä sijaitseva Vaasan versio Helsingin Kaapelitehtaasta. Yliopiston pysäköintialue palvelisi musiikkitaloa iltaisin.

Musiikkitalon ympärille rakentuva ”Uusi Mansikkasaari” olisi taiteen, tutkimuksen, opetuksen, virkistyksen ja monipuolista historiaa henkivän miljööön yhdistelmä. Siihen voitaisiin liittää myös Vaasan merelliseen historiaan liittyviä aineksia. (Ehrström 2008c, 2010: 433.) Se olisi Kuntsin modernin taiteen museosta alkavan kulttuurirantavyöhykkeen keskeinen elementti, joka niveltäisiin pohjoispuolella sijaitseviin teollisuus- ja kulttuurihistoriallisesti tärkeisiin Rahkolan ja entisen saippuatehtaan alueisiin (Ehrström 2008c, 2010: 438).

Tulevat asetelmat hahmottuvat

Harvat esittävät Mansikkasaareen enää pelkkien kerrostalojen rakentamista. Satunnaisia puheenvuoroja niiden puolesta tosin esiintyy (ks. esimerkiksi Thylin 2007). Öhrströmin mukaan poliitikkojen, viranomaisten ja markkinoiden suhteet ovat jälkiteollisena aikana muuttuneet. Hänen mielestään julkisen ja yksityisen kumppanuus (*Private-Public-Partnership*, PPP-malli) on keino löytää tasapaino

eri intressien välillä. Myös Mansikkasaareen liittyvät intressit voitaisiin jatkossa yrittää sovittaa yhteen PPP:n avulla.

On kuitenkin syytä muistaa Öhrströmin varoitukset (Öhrström 2006: 84):

- Yleisen edun ja erityisintressien välinen tasapaino on herkkä. Ilman valppautta se voi häiriintyä.
- Rakentamisen helposti käsiteltävä konkretia saattaa syrjäyttää ympäristöön liittyvät sekä kulttuuriset ja sosiaaliset näkökohdat.

Toisaalta PPP-ajattelu on myös varsin rajoittunutta, sillä se keskittyy voittopuolisesti ainoastaan julkisen sektorin ja yritysten väliseen vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön. Kansalaisten ääntä ja vaikuttamista ei välttämättä käsitellä kumppanuuden tasaveroiseksi osapuoleksi, vaan kansalaisia tyydytään ”kuulemaan”. Eriyisesti maankäytön suunnitteluun liittyvissä jännitteisissä kysymyksissä kansalaisten nimellinen huomioon ottaminen voi aiheuttaa hankkeiden viivästymisen tai peruuntumisen, kun kansalaisten ainoaksi vaihtoehdoksi perätä oikeuksiaan jää valitusten tekeminen.

Mansikkasaaresta käydyn keskustelun yleinen yhteys

Mansikkasaari on entinen telakka-alue. Keskustelu sen tulevaisuudesta kytkeytyy pohdintoihin pysyvistä tilapäisratkaisuista, urbaaneista kesannoista ja restruktuuraatiosta. Olshammar pohtii pysyvää tilapäisratkaisua tavalla, joka sopii hyvin Mansikkasaareen (Olshammar 2002: 12, 93):

”Ordet provisorium betyder övergångstillstånd eller utväg för stunden... Provisoriet är en tillfällig anordning. Ordets innebörd visar att om provisoriet är en tillfällighet så är det också medvetet iordningsställt... Att dessa tillfälligheter med tiden kommit att bli tämligen bestående gör att jag kallar dem permanentade... Avancerade visioner kan orsaka en permanentning av ett provisorium. Ett permanentat provisorium är därtill resultatet av att ett visst slags verksamheter eller en låg status (betalningsstyrka) egentligen inte accepteras i stadens centrala områden annat än *i akt av sin tillfällighet*.”

Ylä-Anttilan mukaan kaupunki on jatkuva ja elävä prosessi, joka aika ajoin jättää jotkut paikat käyttämättömiksi. Urbanit kesannot liittyvät restruktuuraatioon: vanhat toiminnot ovat väistyneet eikä uusia ole vielä tullut tilalle. Vanhan infraruktuurin rapistuminen synnyttää urbaanin kesannon. (Ylä-Anttila 2008: 15.)

Kansalaisille urbanit kesannot ovat ikävyyden ja rappion paikkoja. Tämä ilmenee myös suhtautumisessa Mansikkasaareen. Ylä-Anttilan mukaan urbaaneihin kesantoihin pitäisi kuitenkin suhtautua myönteisesti, sillä ne ovat tulevaisuuden

paikkoja: niistä voi versota uusi kaupunkikulttuuri. Ylä-Anttilan mukaan tämä on jo ymmärretty Keski-Euroopan ja Saksan vanhoilla teollisuusseuduilla. Esimerkkinä hän mainitsee tietyt Ruhrin alueet. (Ylä-Anttila 2008: 15.)

Suomessakin Ylä-Anttilan toivoma kehitys on alkamassa. Tätä osoittavat esimerkiksi Tampereen vanhojen tehdasalueiden kunnostaminen sekä Aurajoen suosan telakka-alueen muuntuminen asumisen ja monipuolisten kulttuuritoimintojen paikaksi Turussa. Vaasassakin on päästy alkuun, esimerkiksi aivan Mansikkasaaren naapurissa vanha puuvillatehdas on pienyritysten ja Vaasan yliopiston käytössä, miljöö on kunnostettu, uudisrakennuksia on rakennettu.

Mansikkasaaren tulevaisuutta hahmotetaan arkkitehtikilpailun avulla

Vuonna 2011 oli kypsytty oivaltamaan, että Mansikkasaaren ja sen lähialueiden kohtalosta on pystyttävä päättämään. Useita vuosikymmeniä jatkunut pysyvä tilapäisyys oli suistanut alueen rappioon. Alueen tulevaisuuden lähtökohtien hahmottamiseksi päätettiin järjestää kutsuarkkitehtikilpailu.

Kilpailun tavoitteeksi määriteltiin: ”Löytää alueen asemakaavoituksen pohjaksi yleiskaavaehdotuksen mukainen korkeatasoisen maankäyttöratkaisu, jossa uudisrakentaminen, alueen rakennussuojelulliset ja maisemalliset haasteet on osattu sovittaa arkkitehtonisesti korkeatasoiseksi, toimivaksi ja toteutuskelpoiseksi kokonaisuudeksi, joka vahvistaa Palosaaren kaupunkikuvallista ja historiallista identiteettiä ja mahdollistaa rantavyöhykkeen kehittämisen aktiiviseksi osaksi kaupunginrantaa kiertävää puisto- ja vapaa-ajan vyöhykettä” (Vaasan kaupunki 2011a: 3).

Julkisen ja yksityisen kumppanuuden katsannosta on tähdellistä, että piti esittää...”myös maanomistajan kannalta taloudellisesti ja toiminnallisesti toteutuskelpoinen ratkaisu, jonka pohjalta alueen suojelulliset erityispiirteet osana valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä voidaan huomioida ja turvata” (Vaasan kaupunki 2011a: 8).

Mansikkasaaren suunnittelua ohjeistettiin erityisesti: ”Alueelle voidaan sijoittaa asuntorakentamista yleiskaavan mukaisessa laajuudessa (30 %) sekä esimerkiksi tiedepuistoon, yliopisto- ja pienimuotoiseen yritystoimintaan sekä vapaa-ajanviettoon liittyviä tiloja ja rakennuksia. Alueen mitoitus tulee toteuttaa siten, ettei pysäköinti- yms. asiointiliikenne edellytä Mansikkasaaren sillan uusimista.” (Vaasan kaupunki 2011a: 10.)

Kilpailun ohjeistuksessa ei ollut mainintoja kulttuuriin liittyvistä tiloista ja rakennuksista, vaikka julkisessa keskustelussa ja paikallismediassa Helsingin Kaapelitehtaan tyyppistä ratkaisua oli väläytelty melko laajasti. Ehkä tässä on yksi osoitus kaavoittajien rajallisesta kiinnostuksesta ottaa vastaan ideoita oman ammattikuntansa ulkopuolelta.

Arkkitehtikilpailun tulos julkistettiin 3.11.2011. Voittajaksi tuli Arkkitehtitoimisto Käpy ja Simo Paavilaisen ehdotus *Mansikka ja Variksenjalka*. He ovat myös Vaasan yliopistoalueen suunnittelijoita, joten heidän ehdotuksessa niveltyy hyvin läheisen kampusalueen arkkitehtoniseen ilmeeseen. Palkintolautakunnan mukaan ...”ehdotuksessa on luotu luonteva kaupunkirakenteellinen kokonaisuus, jossa kilpailualueen sijainti suhteessa kaupungin keskusta on hyvin ymmärretty... Ehdotuksen voima on sen luontevuudessa määrittää rakentamisen määrä ja sijainti kaupunkikuvaa selkeyttävällä ja eheyttävällä tavalla” (Vaasan kaupunki 2011).

Kuva 3. Talvista Palosaaren Sundin rantaa (kuva: Hannu Katajamäki).

Kuva 4. Arkkitehtikilpailun voittaneen ehdotuksen ”Mansikka ja Variksenjalan” hahmottama Sundin rannan tulevaisuus (kuva: Vaasan kaupunki).

Mansikka ja Variksenjalka säilyttäisi arvokkaita rakennuksia, mutta ehdottaa myös melko paljon uudisrakentamista. Vahvistaisiko tämä Palosaaren gentrifikaatiota eli keskiluokkaistumista? Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että Pa-

losaaren pitkän aikavälin muuntumiseen, metamorfoosiin liittyy lievää gentrifikaatiota: työläiskaupunginosaan on muuttanut kesiluokkaista väestöä, mutta alueen alkuperäinen luonne on kuitenkin säilynyt (Ehrström 2010). On mahdollista, että *Mansikka ja Variksenjalka* -hahmotuksen toteutuminen kiihdyttäisi gentrifikaatiota. Esimerkiksi Kööpenhaminan Vesterbrossa ja Tukholman kantakaupungissa on havaittu vanhojen alueiden uudistamisen myötä gentrifikaation voimistuneen (Larsen & Hansen 2008: 2430, 2445–2446; Lilja 2008: 15–24).

Mikäli Palosaaren gentrifikaatio Mansikkasaaripäätöksen seurauksena kiihtyy, asuntojen hinnat ja vuokrat todennäköisesti kallistuvat, mikä saattaa vaikeuttaa pienituloisten asumista alueella. Mansikkasaaren tulevaisuuden puntaroinneissa on otettava huomioon myös tämä näkökohta: halutaanko ratkaisulla vaikuttaa kaupungin sisäisen segregaatian vahvistumiseen vai lieventymiseen?

Tätä kirjoitettaessa (vuoden 2013 helmikuu) Mansikkasaaren alueen tulevaisuus on epäselvä. Arkkitehtikilpailun jälkeen syntyi mielikuva, että kaupungin virkamiehet valmistelisivat virkistyskäyttöön painottuvaa kaavaa. Vuoden 2012 lokaan alussa järjestetty Palosaaren asukasyhdistyksen järjestämä keskustelu päättyi kuitenkin epäselviin tunnelmiin teknisen lautakunnan puheenjohtajan ilmoitettua: ”Meillä on paljon investointipaineita... Mansikkasaaren rakentamisesta saatavalle rahalle olisi käyttöä...ihmiset puhuvat, että pitää olla tontteja rannassa” (Kuikka 2012: 7).

Kansalaisten näkökulma Palosaaren kehittämiseen

Arkkitehtikilpailun yhteydessä Vaasan kaupunki kokeili yhteistyössä Aalto-yliopiston tutkijoiden kanssa suunnitteluideoiden keräämistä kansalaisilta. Väliinää oli karttapohja, johon pystyi internetin kautta kohdentamaan ehdotuksiaan. Menetelmä tunnetaan nimellä pehmoGIS. Käyttöliittymä oli varsin kömpelö ja se luultavasti karsi vastauksia. Kaikkiaan niitä kertyi 66. Kansalaisten näkemykset noudattivat varsin selkeästi vakiintunutta rintamalinjaa: osa kannatti tehokasta rakentamista, osa taas virkistyskäyttöä ja julkista rakentamista. Mullistavia uusia oivalluksia ei esitetty. (Kahila 2011.)

Vaasan Setlementtiyhdistyksen päätoimipiste sijaitsee Palosaarella. Yhdistys on mukana Suomen Setlementtiliiton Uusi paikallisuus -hankkeessa, jota rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Tavoitteena ovat toimintatavat, joiden avulla kansalaiset pystyvät osallistumaan nykyistä monipuolisemmin omien asuinalueidensa kehittämiseen. Pyrkimyksenä on myös kansalaisjärjestöjen alueperustaisen yhteistyön tehostaminen sekä paikallisyhteisöjen ja kunnan vuorovaikutuksen voimis-

taminen. *Uusi paikallisuus* -hankkeessa on Palosaarella kokeiltu kahta kansalaisvaikuttamisen välinettä: on järjestetty Palosaaren kansalaisraati sekä organisoitu palosaarelaisten kehittämiskävely.¹

Kiintoisa episodi

Uusi paikallisuus -hanke yritti järjestää yhteistyössä Vaasan kaavoitusviraston kanssa suuren kansalaiskeskustelun arkkitehtikilpailun tulosten synnyttämistä ajatuksista. Tämä ei onnistunut, koska kilpailun järjestäjät halusivat järjestää omannäköisensä keskustelun, jossa kilpailun tulokset esiteltiin totutun kaavan mukaan ylhäältä alas, asiantuntijoilta kansalaisille. Keskustelu typistyi mahdollisuuteen esittää kysymyksiä. Tasaveroista dialogia ei haluttu eikä sitä kaavoitusviraston tilaisuudessa syntynyt.

Yhteisen tilaisuuden kariuduttua Uusi paikallisuus -hanke järjesti oman keskustelutilaisuuden, jossa vuorovaikutteisessa paneelikeskustelussa pohdittiin monipuolisesti, kansalaisten lähtökohdista arkkitehtikilpailun tuloksia. Myös kaavoituksen edustaja osallistui.

Kerrottu pieni episodi korostaa Uusi paikallisuus -hankkeen kaltaisten uuden demokratian kehittyneiden tarpeellisuutta: vahvoihin professioihin ja asiantuntijuu-teen piiloutuvilla kuntien teknisen toimialan edustajilla on erityisen suuria vaikeuksia käydä keskusteluja kansalaisten kanssa muuten kuin omilla säännöillään. Tämän seurauksena on syntynyt lukemattomia kaavoituksen liittyviä valitusten kierteitä sekä tärkeiden hankkeiden viivytyksiä ja peruuntumisia. Näin uhkaa aikanaan käydä myös Mansikkasaaren alueen kaavasta päätettäessä, ellei kyetä löytämään uudenlaisia kansalaisten näkökulmien huomioon ottamisen käytäntöjä. Onneksi niitä on tarjolla.

Palosaaren kansalaisraati

Ajan henki on suoran demokratian lisääminen. Edustuksellinen demokratia on edelleen keskiössä, mutta sen vahvistaminen ja monipuolistaminen edellyttävät uusia välineitä. Vaasan yliopiston filosofisen tiedekunnan tutkijat ovat järjestäneet useita kansalaisraateja, joissa kansalaiset ovat asiantuntijoiden kanssa vuoro-

---

¹ Kirjoittajilla on läheinen yhteys Uusi paikallisuus -hankkeseen, sillä Hannu Katjamäki on sen valtakunnallisen ohjausryhmän ja Peter Ehrström Palosaaren ohjausryhmän puheenjohtaja.

vaikutuksessa pohtineet erilaisia teemoja. Kansalaisraateihin osallistuvat vapaaehtoiset valitaan niin, että he muodostavat pienoiskuvan tarkasteltavan teeman kannalta tähdellisistä kansalaisryhmistä. Yhden kansalaisraadın osanottajien määrä on 15–25 henkilöä.

On osoittautunut, että kansalaisraatimenetelmä innostaa osallistujia ja syntyy mielenkiintoisia yhteiskunnallisia avauksia. Ihmiset ovat kiinnostuneita vaikuttamisesta, jos heille tarjotaan siihen mahdollisuus. Kansalaisraati on esimerkki uudesta, laajennetusta demokratiasta, jossa kansalaisten ja päättäjien vuorovaikutus sekä tasaveroiset keskustelut ovat keskiössä. Tätä kutsutaan deliberatiiviseksi demokratiaksi. Sen ydintä on faktoihin perustuva harkitseva puntarointi. Ideana on, että verkkainen ja monipuolinen pohdinta, hidas demokratia, tuottaa syvämpiä ja yhteiskunnallisesti hyödyllisempiä tuloksia kuin tehokkuutta korostava pikademokratia. Kansalaisraadın kaltainen suoran vaikuttamisen väylä ei kyseenalaista edustuksellista demokratiaa, vaan täydentää ja vahvistaa sitä. (Raisio & Vartiainen 2011.)

Palosaaren kansalaisraati järjestettiin vuoden 2012 toukokuussa. Se aikana vajaan kaksikymmentä eri-ikäistä palosaarelaista, miehiä ja naisia, pohti neljänä iltana asiantuntijoiden tarjoaman faktatiedon lähtökohdista Palosaaren tulevaisuuden tärkeitä kysymyksiä. Työskentely huipentui julkilausumaan, johon kirjattiin kahdeksan kehittämisteemaa. Julkilausuma luovutettiin vaasalaisille päättäjille valtuustosalissa. Kansalaisraatimenetelmään kuuluu, että julkilausuman huomioon ottamista seurataan. Vastuu Palosaaren kansalaisraadın julkilausuman seurannasta on Uusi paikallisuus -hankkeella.

Julkilausumassa korostettiin asukkaiden vastuuta oman asuinalueensa siisteydestä. Asukasyhdistyksen toivottiin alkavan organisoida tähän liittyviä kansalaistaloita. Uusille kaupunginosatapahtumille sekä Palosaaren rikkaan historian elävöittämiselle nähtiin runsaasti mahdollisuuksia. Koulujen ja Palosaaren sivukirjaston nykyistä monipuolisempaa käyttöä ideoitiin. Jotta Palosaari säilyy mahdollisena asuinympäristönä eri-ikäisille, tarvitaan monipuolisia koko elinkaaren kattavia terveyspalveluita sekä vanhan puutalomiljöön rikastamista sen luonteeseen sopivalla kaavoituksella.

Kuva 5. Palosaaren kansalaisraati työskentelee (kuva: Anna Majaneva-Virkola).

Kansalaisraadissa pohdittiin myös Mansikkasaaren ja sen ympäristön tulevaisuutta. Alueen olemuksen vanhana telakka-, teollisuus- ja satama-alueena halutaan säilyvän. Uudisrakentamisen on sovittava alueen historialliseen ilmeeseen. Kansalaisraati arvioi arkkitehtikilpailun voittaneen ehdotuksen tarjoavat hyvän lähtökohdan suunnittelulle. Tärkeänä kuitenkin nähtiin, että rannat säilyvät kaikkien yhteisessä käytössä. Mansikkasaaren välitön siivoaminen arvioitiin välttämättömäksi. (Majaneva-Virkola 2012a.)

Palosaaren kehittämiskävely

Kansalaisraadın lupaavien kokemusten innoittamina päätettiin kokeilla myös toista kansalaisia osallistavaa menetelmää. Turvallisuuskävelyistä on saatu hyviä kokemuksia. Niiden avulla kansalaiset ovat paikantaneet omien asuinalueiden turvallisuuteen liittyviä kehittämiskohteita (ks. esim. Sarka 2011).

Päädymme hieman laaventamaan turvallisuuskävelyn ideaa. Valitsimme näkökulmaksi rakennetun ympäristön kehittämisen. Kävelyyn haettiin osallistujia Facebookin, lehti-ilmoituksen ja ”puskaradion” välityksellä. Päätimme ottaa mu-

kaan korkeintaan 25 osallistujaa. Tämä määrä täyttyi helposti. Kävely järjestettiin hieman ennen vuoden 2012 kunnallisvaaleja. Tämän vuoksi mukaan otettiin myös 10 kunnallisvaaliehdokasta. Kävely aikana käytettiin suomea ja ruotsia. Me artikkelin kirjoittajat olimme kävelyn vetäjät. Käytännön järjestelyistä vastasi Uusi paikallisuus -hankkeen Palosaaren projektipäällikkö Anne Majaneva-Virkola.

Kuljimme ennalta suunnittelemamme reitin. Muutaman kerran pysähdyimme havainnoimaan, keskustelemaan ja ideoimaan. Osallistujat kirjasivat dokumentointilomakkeille havaintojaan ja ehdotuksiaan. Arvioimme etukäteen, että kierros kestää vajaat kaksi tuntia. Arvio osoittautui oikeaksi.

Palosaaren torilla ihasteltiin uutta päällystettä. Torin ilme kohenisi, jos grillikioski saisi pehmeän ja torin väritykseen sointuvan puupinnan. Kirjaston julkisivu voitaisiin valaista kohdevalaisimin. Tämä korostaisi rakennuksen kauneutta ja merkitystä palosaarelaisille.

Varisselän rannalla huomattiin, että yhdeltä katuosuudelta puuttuvat valot, joten muutamaa lyhtypylvästä toivottiin. Rantapuistossa pohdittiin lyhyesti Vikingan rannan tulevaa käyttöä. Rannan asukkaat ovat vaivihkaa omineet myös ranta-alueet, vaikka he eivät niitä omista. Lievää kannatusta sai kevyen liikenteen väylän rakentaminen, koska rantojen tulisi kuulua kaikille kaupunkilaisille. Toisaalta epäröitiin, koska rannan omakotiasukkaat eivät luultavasti tällaista hyväksyisi. Yleinen etu ja yksityiset intressit ajautuisivat todennäköisesti konfliktiin.

Matka jatkui vanhan saippuatehtaan alueelle. Päärakennukseen ideoitiin musiikitaloa. Kaikki alueen rakennukset haluttiin säilyttää ja kunnostaa. Viereisen Pättin jätevedenpuhdistamon melu- ja hajuhaitat olisi pystyttävä minimoimaan, jotta aluetta voitaisiin ryhtyä kehittämään. (Majaneva-Virkola 2012b.)

Kuva 6. Palosaaren kehittämiskävelyn osallistajat pohtivat Saippuatehtaan urbaanin kesannon tulevaisuutta (kuva: Hannu Katajamäki).

Mansikkasaarta tarkasteltiin Sundin mantereenuoleiselta rannalta ja todettiin alueen tila. Nykyisellään urbaani kesanto ei ole mairitteleva näky yhdessä Vaasan parhaimmista paikoista. Suuri yksimielisyys vallitsi, että kaupunginvaltuuston on kaudella 2013–2016 uskallettava tehdä Mansikkasaaren tulevasta käyttötarkoituksesta päätöksiä. Samalla on myös ratkaistava läheisen Rahkolan vanhan tehdasalueen ja saippuatehtaan alueen tulevat toiminnot. Tyydytyksellä todettiin, että kaupunki on viimeinkin aloittanut saaren siivoamisen vuosikymmenien vitkaste-lun jälkeen. Monet puhuivat virkistyskäytön puolesta. Mahdollisen rakentamisen toivottiin olevan matalaa. Entisiin Wärtsilän telakan rakennuksiin ideoitiin kulttuuri- ja musiikkitiloja (Majaneva-Virkola 2012b).

Kävely päättyi Yliopistonrantaan. August Alexander Levónin (1820–1875) pat-saan äärellä muisteltiin historiaa. Puuvillatehtaan loppuminen uhkasi 1980-luvun alussa ankeuttaa alueen, mutta rohkeiden päätösten ansiosta Vaasan yliopisto tuli tilalle. Nyt miljöö on jännittävä yhdistelmä vanhaa ja uutta. Suuri vaasalainen uudistaja ja teollisuusmies Levón olisi hyvin ylpeä perustamansa tehtaan nyky-käytöstä ja alueen muuntumisesta uuden vuosituhaten tietoympäristöksi.

Kuva 7. Vanhan Puuvillatehtaan alueen urbaani kesanto 1980-luvun alussa (kuva: Vaasan yliopisto).

Kuva 8. Kolmessakymmenessä vuodessa vanhan Puuvillatehtaan alueen urbaani kesanto muuntui Vaasan yliopiston kampukseksi, uuden vuosituhatosen tietoympäristöksi (kuva: Vaasan yliopisto).

Samassa yhteydessä muisteltiin, millainen yliopiston alue oli 1980-luvun alussa. Siinä oli piirteitä, jotka ovat verrattavissa Rahkolan ja saippuatehtaan alueiden rappioon. Murheellinen kehitys kuitenkin kääntyi, kun uskallettiin olla rohkeita. Nykyään yliopiston alue on yksi Vaasan näyttävimpiä ympäristöjä.

Yksi kävely tuotti useita kehittämisehdotuksia. Se osoitti, että ihmiset ovat aidosti kiinnostuneita omasta asuinympäristöstään Tarvitaan uusia vaikuttamisen välineitä. Yhteinen kävely antaa mahdollisuuden keskustella, muistella ja kehittää uusia ideoita. Raitis ilma kirkastaa ajatuksia samalla kun fyysinen ja psyykinen kunto kohenevat. Jo kävelyn aikana kypsyi ajatus järjestää suuri kansalaiskävely, jossa keskitytään pelkästään Mansikkasaareen ja sen ympäristöön. Mukaan kutsutaan Vaasan koko valtuusto. Päätäjien on nähtävä ongelmat ja mahdollisuudet paikan päällä.

Kävelyn jälkeen vaihdettiin ajatuksia Setlementtikeskuksessa, Palosaaren sydämessä, paikallisuuden ytimessä. Ilta päättyi seesteiseen visioon: kolmenkymmenen vuoden kuluttua voidaan muistella kuulaana ja kauniina syysiltana, kuinka viisaita Vaasan poliitikot olivatkaan 2010-luvulla, kun he uskalsivat nähdä oleellisen. Vähitellen Mansikkasaaresta ympäristöineen tuli lukuisia arkkitehtuuripalkintoja voittanut vaasalaisten loppumattoman ylpeyden aihe.

Lopputiivistys

Taloudelliset, rakennusliikkeiden sekä kaavoittajien näkökulmat saattavat korostua Mansikkasaaren ja sen lähialueiden kohtalosta päätettäessä, ellei huolehdita keskustelun ja valmistelun monipuolisuudesta. Arkkitehtikilpailun yhteydessä oli yrityksiä vaimentaa kansalaiskeskustelua. Tästä kielii esimerkiksi Uusi paikallisuus -hankkeen epäonnistuminen järjestää yhteinen keskustelu Mansikkasaaren alueen arkkitehtikilpailun tuloksista yhteistyössä Vaasan kaavoitusviraston kanssa. Lopullisia ratkaisuja tehtäessä on kaupunginvaltuutetuilla suuri vastuu, jotta päätöksenteon perustana ovat monipuoliset näkökulmat.

Myös kansalaisraadin suunnittelussa koettiin pettymys. Mansikkasaaren tulevaisuuteen pureutuva raati tyrmättiin kaavoittajien puolelta vetoamalla aiheen olevan kansalaisille liian vaikea ja monimutkainen. Kuitenkin kansalaisraati ja kehittämisskävely osoittivat, että kansalaiset ovat erittäin pystyviä pohtimaan itselleen tärkeitä kysymyksiä monipuolisesti ja luovasti, jos tähän annetaan mahdollisuus ja käytetään strukturoituja menettelytapoja. Asiantuntijoiden kansalaisia vähättelevä arvovallan politiikka on tullut tiensä päähän.

Mansikkasaaren ja lähialueiden maankäytön suunnitteluun liittyvät jännitteet ja erilaiset näkemykset puoltavat laajaa valmistelua ja kansalaisten suoraa osallistumista. Talouden, rakennusliikkeiden ja asiantuntijoiden ehdoilla tapahtuva eteneminen johtaa ristiriitojen syvenemiseen sekä eri vaihtoehtojen välisten jännittei-

den lisääntymiseen. Jotta pirullisen ongelman kierteeltä vältytään, kannattaa lähtökohdaksi omaksua kansalaislähtöisen aluekehittämisen periaatteet.

Kansalaislähtöisen aluekehittämisen lähtökohtana on saada kansalaisten perusteltu näkemys mukaan valmisteluun. Aito vaikuttamisen mahdollisuus sitouttaa kansalaisia päätöksiin ja valituskierteiltä vältytään. Mansikkasaaren alueen suunnittelun lähtökohtana tulee olla oikeudenmukaisuus ja kestävä kehitys. Tästä katsannosta on tärkeää, että poliittisen prosessin ja rakennusliikkeiden välinen yhteys on riittävän etäinen; muutoin taloudelliset edut määrittelevät suunnitteluprosessia liian painokkaasti (vrt. Öhrström 2006: 49).

Tässä artikkelissa on esitelty kolme kansalaislähtöisen aluekehittämisen välinettä: pehmoGIS, kansalaisraati ja kehittämiskävely. Välttämätön ehto kuitenkin on, että kansalaislähtöisyyden rooli on todellinen. Kansalaisten näkökulmien tyrmäämiseen keskittyvien asiantuntijavastineiden antamisesta on siirryttävä kuuntelemisen ja huomioon ottamiseen kulttuuriin.

On uuden osallisuuden aika.

Lähteet

Ehrström, P. (2008a). För musikhus på Smulterö. *Vasabladet* 3.5.2008.

Ehrström, P. (2008b). Musikhuset i Vasa nästa. *Vasabladet* 16.6.2008.

Ehrström, P. (2008c). Det nya Smulterö. *Vasabladet* 28.6.2008.

Ehrström, P. (2010). *Från bomull till kunskapsindustri – en lokalitets- och restruktureringsundersökning av stadsdelen Brändö, Vasa*. Vasa: Scriptum.

Ehrström, P. (2011). Kampen om Brändö sund. *Vasabladet* 9.10.2011.

Kahila, M. (2011). *Vaasan Palosaaren salmen alueen ideakilpailu – Sinun Vaasasi pehmoGIS-kyselyn tuloksia*. Aalto-yliopisto. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. [Verkkodokumentti] [Viitattu 21.1.2013] Saatavissa: <https://pehmo.tkk.fi/pehmo/static/pdf/Sinun%20Vaasa%20-pehmoGIS-kyselyn%20tuloksia%20Palosaari.pdf>.

Kuikka, J. (2012). Kylmä suihku palosaarelaisille. *Pohjalainen* 3.10.2012.

Larsen, H. G. & Lund Hansen, A. (2008). Gentrification – Gentle or Traumatic? Urban Renewal Policies and Socioeconomic Transformations in Copenhagen. *Urban Studies* 45: 12, 2429–2448.

Lilja, E. (2011). *Den segregerade staden – Tre kvarter i Stockholms innerstad*. Stockholmia förlag.

Majaneva-Virkola, A. (2012a). *Palosaaren kansalaisraadın loppuraportti*. Suomen Setlementtiliitto ry. Uusi paikallisuus -hanke. Vaasa 20.8.2012.

Majaneva-Virkola, A. (2012b). *Palosaaren kehittämiskävely 11.10.2012, Yhteen-veto*. Suomen Setlementtiliitto ry. Uusi Paikallisuus -hanke. Vaasa.

Olshammar, G. (2002). *Det permanentade provisoriet – Ett återanvänt industri-område i väntan på rivning eller erkännande*. Tema Stadsbyggnad. Sektionen för arkitektur. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.

Pohjalainen (1992). Mansikkasaaresta ei kansanäänestystä. *Pohjalainen* 1.7.1992.

Raatikainen, I. (2004). *Vaasan tiedepuiston kehittäminen*. Vaasan korkeakoulu-konsortio, Vaasa.

Raisio H. & Vartiainen P. (2011). *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttami- seen: Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suo- messa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Sarka, P. (2011). *Turvallisuuskävelyn suunnitleminen ja toteuttaminen*. Laurea- ammattikorkeakoulu. Turvallisuusalan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Toukokuu 2011.

Thylin, C. (2007). Konte vill bygga höghus på Smulterö – Om tre år kan ön vara byggd med höghus. *Vasabladet* 27.11.2007.

Vaasan kaupunki (2011a). *Vaasan Palosaaren salmen alueen ideakilpailu*. Vaasan kaupunki. [Verkkodokumentti] [Viitattu 22.1.2013] Saatavissa: www.vaasa.fi/Link.aspx?id=1192183.

Vaasan kaupunki (2011b). *Vaasan Palosaaren salmen alueen ideakilpailu*. Lehdi- stötiedote 3.11.2011.

West, M. (1989a). Höghus i 15 våningar byggs på Smulterö? – Stadsdirektör, arkitekt ihop om Smulterö. *Vasabladet* 23.11.1989.

West, M. (1989b). Hakas nya sköna värld. *Vasabladet* 9.12.1989.

West, M. (1989c). Smulterö är inte till salu. *Vasabladet* 12.12.1989.

Ylä-Anttila, K. (2008). Kesantokehittämisen toinen sukupolvi. Teoksessa S. Es- kola, A. Hynynen & K. Ylä-Anttila (Toim.). *Akaa > Play- Teollisuuskesannon kehityspolkuja – EDGE*. Arkkitehtuuri- ja kaupunkitutkimuslaboratorio. Tampe- reen teknillinen yliopisto. Tampere.

Öhrström, B. (2006). Urban och ekonomisk utveckling. Platsbaserade strategier i den postindustriella staden. Teoksessa O. Sernhede & T. Johansson (Toim.). *Storstadens omvandlingar – Postindustrialism, globalisering och migration*. Göteborg och Stockholm: Daidalos.

PAIKAN HENKI JA PAIKKAPERUSTAINEN AJATTELU

Ilkka Luoto

Alkusanat

Saapuessani työharjoitteluun Kokkolaan en varsinaisesti ajatellut pesänrakennusta tai pysyvämpää kiinnittymistä länsisuomalaiseen mielenmaisemaan. Ankkuripaikan valintaan vaikutti ratkaisevasti tutkimusjohtaja Seija Virkkala tarjoamalla aloittelevalle maisterille sopivan haastavia työtehtäviä Chydenius-Instituutissa 1990-luvulla käynnistämässään hankkeissa. Seijan keskusteleva ja asioihin paneutuva ote tutkimustyöhön oli tuolloin ja on edelleen esimerkillistä. Työilmapiiri entisen Hagströmin nahkatehtaan kellotornin kyljessä oli luova ja erikoisella tavalla vapaamielinen. Vaikka Seija oli esimiehenä avarakatseinen, en edelleenkään ole aivan varma, mitä hän varttuneena tieteenharjoittajana mahtoi ajatella tutkijoiden aivoituksista ja ulkomenetelmällisistä kokeiluista¹. Puolustuksena totean vain, että paikalla oli varsin omalakinen henki, jonka epäiltiin juontavan juurensa nahkatehtaan levottomasta kummituksesta.

Akateemiset instituutiot ovat oman aikansa tuotteita ja niiden paikkaan valama tunnelma riippuu kulloinkin vaikuttavien ihmisten yhteisistä ponnistuksista. Vuonna 2006 Seija siirtyi Vaasan yliopiston aluetieteen professoriksi. Ruoppaus-toimenpiteistä huolimatta vesi virtasi Kokkolan Suntissa hitaasti; mitattavan ja kokemuksellisen ajan haarat laskivat kumpikin tahoillaan kohti Pohjanlahtea. Kohtasimme muistaakseni kaksi kertaa kuuden vuoden aikana. Yllättäen tarjoutui jälleen mahdollisuus työskennellä Seijan kanssa. Melko nopeasti selvisi, että kampusyliopiston yli puhaltava merellinen tuuli, rakennuksista huokuva teollinen perinne sekä vaasalaisen opiskelijayhteisön energinen, mutta samalla herkän vivahteikas sekä toivorikas olemuksellisuus valoivat paikalle tietynlaisen hengen. On ollut mukava huomata, että Seija välittää oppilaistaan ja on valmis huomioimaan heidät yksilöinä työskennellessään opettajana. Se on perin arvokasta aikana, jolloin akateemista suoriutumista mitataan lähinnä tutkintojen ja julkaisujen määränä.

---

¹ Esimerkkejä olisi useampiakin, mutta näin sydäntalvena mieltä lämmitää erityisesti muisto Öjanjärven virkistyskäyttötutkimuksen ajalta. Oli kuuma kesäpäivä vuonna 1997 Laajalahden uimarannalla ja olimme huolissamme, kuinka saisimme houkutelua riittävästi haastateltavia. Ratkaisimme asian siten, että tarjosimme haastateltaville virvokkeita aurinkovarjon suojassa. Valikoimasta löytyi muun muassa keskioletta, joten aineistonkeruu muodostui kokolailla menestyksekkääksi.

Johdanto

Kulttuurimaantieteilijät käyttävät *paikan tuntu* -käsitettä kuvatessaan ihmisen emotionaalista suhdetta ympäristöön (esim. Tuan 1977). Selvästi haasteellisempi tehtävä on määritellä *paikan henkeä*, joka tuo tietyiltä osin myös mystisesti latautunutta tulkintaa paikan tuntua koskevaan ajatteluun. Paikan hengessä käsitteellisen kolmion muodostavat yksilö, yhteisö ja paikka. Näiden käsitteiden vuoropuhelussa voidaan seikkaperäisemmin tarkastella sijainnillisuutta, jolle annetaan yliaistillisia ominaisuuksia ja joka voi olla rajoiltaan epämääräinen tai kuvitteellinen. Tunneperäisten paikkaa tulkitsevien lähestymistapojen painolastina on ollut niiden soveltamisen hankaluus käytännön kehittämistyössä. Pohdin kirjoituksesani paikan henki -käsitteen määritelmällisiä perusteita sekä lopuksi sen käytettävyyttä paikkaperustaisessa ajattelussa. Pyrin osoittamaan, kuinka paikan hengen sisältöä päivittämällä se voidaan liittää paikallisyhteisöissä piilevien mahdollisten tarjontojen ja siten myös paikkojen kehittämisen haasteisiin.

Paikan yhteiskunnalliset tulkinnat rakentuvat tietynlaisen hitauden varaan, jossa menneisyyttä raotetaan, luetaan ja tuotetaan jatkuvasti uudenslaisin näkökulmin. Yhteisöllinen muisti kantaa syvemmälle uurtunutta sijaintiin kiinnitettävää sekä paikan symboloimaa kulttuurista tartuntapintaa. Paikkojen ja ihmisten välillä valitsee vastavuoroisuus, joka liittyy ne toisiinsa jaettujen kertomuksien ja toiminnan kautta. Yhteisöillä on aktiivinen rooli tapahtumassa, jossa sijainnista tulee paikka. Parempi ymmärrys paikan kehittymisen ja paikkaan vaikuttavien tulkintojen suhteen edellyttää määritelmällistä siirtymää kohti paikkaperustaista ajattelua, missä olennaista eivät ole niinkään paikan sijainnillisuuteen kiinnittyvät ominaisuudet, vaan paikan käyttöön kytkeytyvät merkitykset, joita eri käyttäjäryhmät työstävät toiminnan kautta. Samansuuntaista ajattelua on viljelty aikaisemminkin OECD:n ja EU:n aluekehityslinjauksissa (esim. Barca 2009; ks, myös Healey 2006; Massey 2008).

Hallinnollisilla alueyksiköillä on keskeinen rooli poliittisen tahtotilan ja vallankäytön muotojen toteutumisessa sekä valtion tilasuhteiden diskurssiivisessa rakentumisessa (Moisio 2012: 48–52). Ne muodostavat hallintodiskurssien territoriaalisen kehyksen, jonka osaksi myös paikka asettuu. Erityisesti suurta itsenäistä valtaa käyttävät kunnat ovat olleet historiallisesti tarkasteltuina tärkeitä suomalaisessa järjestelmässä. Kunnat ovat toteuttaneet paikkaperustaista kehittämistyötä osin omavoimaisesti ja itsenäisesti. Tämä kehityksen kaari on nykytilanteessa säröilemässä kilpailukykypuhunnan tahdistaman sarjatulen piiskaamana. Hallintohimmeleiden sokkeloissa tehtävät päätökset eivät välttämättä osu maaliinsa; eli ne eivät onnistu löytämään todellista ongelmaa, mahdollisuutta tai niitä määrittävää yhteisöä. Näyttää siltä, että kansallinen pyrkimys kohti suurempia kunta-

alueita viitoittaa tietä paikallisen tason kulttuuri- ja yhteisöperustan uudelleen arviointiin. Tässä kehityksessä myös tunneperäisellä paikkapohdiskelulla on sijansa eritoten, kun keskustelun polttopisteeseen ovat nousseet yhteisöjen elämänhallinnan peruslottuvuudet ja niitä ohjaavat arvot.

Suojeluhenkä ja uskomuskertomuksia

Paikan henki itsessään ehdottaa, että tiettyyn sijaintiin kiinnitty erityisiä ominaisuuksia, jotka tekevät siitä henkevä ja sykehdyttävän. Henki viittaa myös ylikuonnolliseen tai sen kaltaiseen; erityiseen tunnelmaan, joka on vaikeasti määriteltävissä, mutta samalla kuitenkin selvästi tunnistettavissa. Toisinaan ajatellaan, että maisemallisesti vaikuttavat tai luonnonolosuhteiltaan jylhät paikat sisältävät aina myös henkeä. Samoin on ilmeisen helppo päätyä toteamaan, että historiaa, kulttuuriperintöä, traagisia tai nostattavia paikkakertomuksia kantavat sijainnit ovat henkisiä. On erheellistä olettaa, että paikan hengen osoittaminen käytännön esimerkkien avulla olisi helppo tehtävä. Ei myöskään ole niin, että luonnonmukaiset paikat olisivat ensiarvoisia rakennettuun tilaan nähden tai että maaseutumaiset paikat olisivat syvähenkisempiä kuin kaupungeissa sijaitsevat paikat.

Roomalaisten ajattelussa paikan hengellä tarkoitettiin suojeluhenkä (Norberg-Schultz 1980: 18). Samoin on ollut suomalaisessa kansanperinteessä, missä paikan haltiat olivat ylikuonnollisia olentoja, jotka voivat toisinaan näyttäytyä ihmiselle. Likipitään kaikilla paikoilla, mutta myös ihmisillä oli oma haltia (Leppälähti 2012: 36). Ikävät ja onnelliset sattumat, joita ei ole osattu tai haluttu selittää järkipäisestä oli helpompi selittää yliaistillisen avulla. Kodin, saunan, riihen ja myllyn haltiat olivat pääsääntöisesti hyväntahtoisia olentoja, jotka varoittivat vaarasta, suojelivat rakennusta ja sitä käyttäviä ihmisiä, mutta saattoivat myös rangaista huonosta käytöksestä, kuten juopottelusta ja kortinpeluusta (Simonsuuri 1984: 320–342). Aikaisemmin siis arkisen elämän tärkeät paikat ansaitsivat omat henkiolentonsa, joiden kautta paikan arvostukseen, velvoitteeseen, riskeihin ja pyhittämiseen liittyvät ajatukset voitiin ilmaista luontevasti.

Näkymättömän maailman haltiat, tontut, peikot, maahiset ja hiidet edustivat yliaistillisen pysyvämpää maantiedettä, joka on omalla tavallaan selittänyt aistillisessa piilevää arvaamattomuuden maantiedettä. Määrättyjen normien tai arvojen perustelu on tapahtunut henkimaailman avulla, jolloin ylikuonnolliset voimat ovat edustaneet vallankäytön välikappaleita (Sack 1997: 169). Vetoaminen ylikuonnolliseen mahdollistaa vastuun siirron ihmisiltä tuonpuoleiselle. Henki, joka vingahtaa ajan ja paikan saranassa raottaa porttia mysteerille, mikä voi toki tarkoittaa myös hämmennystä tai kykenemättömyyttä paikan moninaisuudesta ammentavan

tunnelatauksen hahmotukseen. Toisaalta mysteeri kuvastaa veto- ja tenhovoimaa, jonka kautta sijaintiin sitoutuva tieto, kertomukset ja rakennelmat näyttäytyvät erityislaatuisina. Mysteerinkaltaisuus on läsnä kaikessa, missä ihmistoiminta ja risteävien merkityksien virrat koettelevat mielikuvitusta.

Yliluonnollisuus sopii ajatukseen, jossa paikan henkeen liittyy tavanomaisen ylitävää erityistä tunnelmaa, jota ei voida järkipäisesti selittää. Paikka saattaa muodostua symboliksi pyhän tunteelle, vaikka sen sisältö ja käyttö eivät suoraan liittyisi uskonnolliseen pyhän käsitteeseen (Eliade 2003: 34–35). Pyhiksi paikoiksi tunnustetaan yleensä kirkot, hautausmaat ja määrättyt muistomerkit. Ne ovat tarkoituksellisesti asetettuja hengellisyyden tai henkisyuden symboleja. Muitakin pyhänkaltaisia paikkoja voidaan määritellä ja viime kädessä jokaisella yksilöllä on omat ”pyhät” paikkansa, joilla on erityinen merkitys yksityisessä henkilöhistoriassa. Tällaisia paikkoja voivat olla esimerkiksi harrastajaryhmien määrittelemät paikat tai muut syvämerkitykselliset paikat, joihin liittyy jokin merkittävä tapahtuma tai sattuma (Swatos 2006). Pyhä ja legenda ovat serkuksia keskenään, sillä sijaintiin kiinnittyvää historiaa tuotetaan kulttuurisesti uudestaan ja uusin näkökulmin. Jopa aikaisemmin huomaamattomasta tai unohdetusta tulee kertomuksien käännteissä jotakin, joka paikannetaan sisältöjensä kautta ja joka voi asettua laajemman kiinnostuksen kohteeksi.

Ready-made-paikka

Lähtökohtaisesti mistä tahansa sijainnista voi tulla hengen kiinnike. Edellytykset hengen tunnistamiselle on olemassa aina siellä, missä ihmiset elävät, kulkevat ja toimivat. Surrealistisen taiteen edustaja Marcel Duchamp toi yleiseen tietoisuuteen käsitteen *ready-made*-taide. Ajatuksena on, että tavallisia arkisiin tarkoituksiin valmistettuja esineitä voidaan esittää taiteena tai sitä itseään tutkivina väitteinä. Eräs tunnetuimmista teoksista on Duchampin Suihkulähde (*Fountain*) vuodelta 1917 eli miestenhuoneen pisoaari, jonka näytteille asettaminen aiheutti hämmennystä vuosisadan alun taidepiireissä (Vuorinen 1995: 186–195.) Valmistatteessa tavanomaiset esineet voivat olla taidetta, kun ne nostetaan taiteelle ominaisten tarkastelukehysten sisälle tunnustettujen taiteilijoiden tekoina. Pohjimmiltaan kysymys on oivalluksesta, että taide on ihmisten muodostama yhteisöllinen instituutio, joka määrittelee itse omat rajansa.

Aivan kuten taideyhteisö määrittelee taiteen rajoja, samoin paikan käyttäjät muotoilevat paikan kulloinkin avautuvia tilannekohtaisia ehtoja. Paikkaa tulkitaan käyttäjien taholta: siellä asuvat, elävät sekä vierailevat ihmiset asettavat toiminnalle ja tulkinnalle puitteet sekä sisällöt. Nämä sisällöt hyödyntävät paikan tar-

joamaa tavanomaisuutta. Esimerkiksi suomalaisella maaseudulla on arkipäiväisyyttä, rujoutta sekä jokapäiväiseen maisemaan ja ihmisten elämään kytkeytyvää kauneutta, joka odottaa löytäjänsä tai näytteilleasettajaansa. Elokuvaohjaaja Aki Kaurismäki on kuvannut muun muassa Helsingin kolkkoja maisemia; takapihoja ja varjoisia kujia, joita on tarkasteltu elokuvataiteen esteettisinä taideluomina (ks. Sepänmaa 1994; Tani 1995).

Hengen tunnistamisen suhteen tilalta itsessään ei edellytetä tietynlaisia kohottavia asioita ja esineitä, vaan toivotut mutta osin arvaamattomat ominaisuudet syntyvät itsejärjestyvissä olosuhteissa. On hyvinkin mahdollista, että kaupungista saapuvat metsästysmatkailijat kantavat aseensa ja reppunsa Kainuun korpeen. Paikan tuntu ja mahdollisesti erityinen paikan henki syntyy tietyissä hetkessä, leirinuotion loisteessa, yhteisesti jaetun sijainnillisuuden risteyksessä, joka ei koskaan toistu täysin samanlaisena. Kun metsästäjät palaavat kotiinsa, vain hiljalleen hiipuva hiillos jää todistamaan merkityksellisen sijainnin olemassaolosta. Kuitenkin paikan erityinen tunnelma jatkaa olemassaoloaan myös kokijoiden muistoissa. Muisti on paikkojen varasto, minne paikkamaailmassa kulkevan kokemukset arkistoituvat. Vierailija ei ole vain passiivinen vastaanottaja, vaan osallistuu paikan kokemusmuotoiluun käyttämällä ympäristön tarjontoja tarkoituseriensä edistämiseen sekä toimimalla vuorovaikutteisesti.

Koska henki viihtyy kohtaamisen risteyksessä, missä aika, ympäristö ja yhteisöllisyys muotoilevat kokemuksen ennakkoehtoja, voidaan tätä hetkellisyyden huumaa hyödyntää myös tietoisesti. Ajallemme ominaisessa salamavalotaloudessa festivaalit, erilaiset tapahtumat sekä hankkeet asettuvat väliaikaisesti jonkin tai sijoittavat toimintojaan jonkin paikan yhteyteen, kunnes lopettavat tai jatkavat muualla. Ne perustavat näkyvyytensä verkostojen, median ja sosiaalisen median aiheuttamalle nopealle nosteelle, jonka ne myös pyrkivät hyödyntämään täysimittaisesti.

Suopotkupallon MM-kisat Hyrynsalmella tai nosturin koukun varassa keikkuva *pop-up*-ravintola *Dinner in the Sky* Helsingin Rautatientorilla eivät kerro yksin luovuudesta, vaan yhtä hyvin joukkoja yhdistävien elämyksien rakentelusta, jossa huomion, mutta myös elämyksen kohteeksi järjestettyä toimintaa tuodaan paikkaan suunniteltuna ja strategisena valintana. Olisi houkuttelevaa määritellä väliaikaisuuteen ja suunnitelmallisuuteen perustuva paikkojen luominen, muokkaaminen ja tuotteistaminen henkeä koskevan pohdiskelun ulkopuolelle. Tämä johtaisi suoraviivaiseen arvottamiseen, missä tietynlaiset tyylit, tavat ja toiminnot nostetaan toisia vastaavanlaisia korkeammalle ja siten vähäpätöisimmiksi paikkakokemuksen lähteiksi. Tietenkin on muistettava, että markkinoita, toreja ja tapahtumia

on ollut olemassa kautta aikain ja myös ne ovat tarjonneet elämyksiä siinä missä nykyajalle tyypilliset ilmiötkin.

Kysyntälähtöisessä ajattelussa paikan tarjonnalla on näkyvä rooli, kun asiakkaiden paikkakokemuksia muotoillaan markkinoiden ehdoilla (Hyyryläinen ym. 2012). Matkailukohteissa tämä on näkyvää ja avointa siinä määrin, että koko paikka tarjontoineen saatetaan rakentaa vierailijoita varten. Erityisen haasteellista tämä on tilanteessa, jossa historia, kulttuuri ja vahva paikallinen identiteetti kohtaavat markkinavoimin tapahtuvan paikan kehittämisen. Näiden asioiden ei kuitenkaan tarvitse olla ristiriidassa. Henki tarvitsee ympärillensä tilaa, jolloin sitä ei tulisi tukahduttaa elämyksiä ohjaavien ja helposti ennakoitavien rakenteiden alle. Ilmeisestä ja ennakoitavasta tulee kovin nopeasti latteaa, pahimmillaan banaalia. Henki edellyttää, että elämykset asettuvat osaksi sijainnillista toimintaa antaen mahdollisuuden löytämiseen ja omaehtoiseen oivaltamiseen. Suomessa paikkaperustaisen kulttuuritarjonnan ongelma ei niinkään ole massaturismi, vaan pikemminkin paikallisen historian hautautuminen kaupunginosa-, kotiseutu- ja kyläyhdistyksien omiin arkistoihin. Aluksi ulkopuolelle suuntautuva kertominen kasvat-
taa yhteisön omaa kiinnostusta paikan perinnearkistoon. Tämän seurauksena yhteisöllisyys vahvistuu, jolloin kehittyä tervettä itsetuntoa ja tarvetta avata historiaa entistäkin aktiivisemmin muille paikan käyttäjille.

Vaikka asiat toimivat ja ulkoiset puitteet ovat kunnossa, erityistä tunnelmaa ei välttämättä synny ollenkaan. Henki liikkuu siellä, missä se koskettaa erilaisten ideologioiden, tyylien, tapojen ja arvojen rajapintoja. Se ei laskeudu yksiselitteiseen maastoon, eikä valmiiksi katettuun pöytään. Henki on arvaamaton, sillä muutoin se ei olisi henki ollenkaan. Merkityksistä kumpuavat vastakkainasettelut, jopa ilmeiset ristiriitaisuudet koettelevat mielikuvitusta, kohottavat mielenkiintoa ja ohjaavat näkyvyyttä. Kontrastisuus, tietynlainen sopiva arvaamattomuus ennakoon tiedetyssä, on edellytys näkyväksi tulemiselle, sillä se mikä sulautuu täydellisesti taustaansa, ei tule havaituksi laisinkaan.

Yksityinen mutta yhteinen kokemus

Ihmisen ja ympäristön välinen vuorovaikutus voidaan liittää kahteen laajempaan pohdintaan, joilla puolestaan on selviä yhtymäkohtia paikkaperustaiseen ajatteluun. Ensinnä voidaan tarkastella klassista filosofista ongelmaa, jossa pohditaan tiedostavan subjektin ja havaintojen kohteena olevan maailman välistä suhdetta. Tällöin kysytään, missä määrin tietoisuuden rakenne muotoilee tietoisuuden kohteeksi asettuvaa maailmallisuutta. Paikan henki avartaa tätä keskustelua sijainnin, yhteisön ja yksilön kolmiyhteydessä. Kysymys ei siis enää ole vain tiedostavan

subjektin ja havaintojen kohteena olevan maailman suhteesta. Toisaalta ollaan valmiita kysymään, mitkä ovat kielen määrittämät yleisemmät lähtökohdat paikkaa koskevan kulttuurisen ymmärryksen muodostumisessa. Tällöin tärkeäksi muodostuu se, miten kieliyhteisö määrittelee paikan rajoja, toimintoja, hallintaa sekä tunnelmaa (Tuan 1991).

Päätökset ja suunnitelmat laittavat asioita tapahtumaan, samoin kaikki jo tapahtunut saa ajan myötä uusia tulkintoja, jotka puolestaan poikivat tulkinnoista ponnistavia päätöksiä (Austin 1975: 8–9; Gren 1994: 62). Sijainnit ovat siis jatkuvan uudelleen paikantumisen tilassa, jossa paikkaa käyttävät muuntelevat elinympäristönsä sisällöllisiä ja hallinnallisia reunaehtoja siellä tai sen suhteen toimimalla. Toiminta maan pinnalla tarkoittaa olemista paikkamaailmassa ilman mahdollisuutta elää paikattomasti (Casey 2001: 686–687). Aistien, kielen ja tunteiden varassa oleva kehon paikka on pakenematon ja se asettuu ympäristöönsä suhteessa materiaalisessa kohottautuvaan järjestykseen sekä sosiaalisessa tuotettuun kertomuksellisuuteen.

Edellä kirjoitettua syventäen saatetaan todeta, että paikka on käyttöliittymä, jonka kautta avautuu jakamisen tila: yhtäältä siellä olemisen mahdollistava fyysinen toimintaympäristö, toisaalta kielen tila, joka määrittää olemisen reunaehtoja osana kulttuurisesti määrittyvää yhteisöä. Paikan henki kiinnitetään maisemaan yhteisön tunnistamien maantieteellisten maamerkkien ja niiden symbolisuhteiden kautta. Tällaista paikantumisen ja ihmistoiminnan vuorovaikutuksessa kehittyvää kieleen sekä kertomuksellisuuteen perustuvaa maantiedettä voidaan kutsua *geosemiotikaksi*, jossa ei yksiselitteisesti eroteta aistien tarjontaa kieliyhteisön varassa toimivan mielen toiminnasta (Scollon & Scollon 2003; Luoto 2008).

Ulkoisten ehtojen lisäksi hengen syttyminen edellyttää paikan käyttäjältä vastaanottavaa asennetta. Henkilökohtaiset arvot, asenteet ja mielentila vaikuttavat tunneperäisen tulkinnan muotoutumiseen. Silloin keskeiseen rooliin nousee ihmisten välinen toiminta: kohtaamisissa välittyvät eleet, kaikki ne sanat ja asiat, joita vaihdetaan kehollisina olentoina paikan rajaaman sosiaalisen kehyksen sisällä. Pienessä mittakaavassa hyvää tahtoa ja henkeä rakennetaan siten kaikissa sosiaalisia merkityksiä välittävissä perin arkisissa vuorovaikutustilanteissa.

Hengen tunnistaminen mielletään yleensä yksilön kokemukseksi, mutta siinä piilevä ainutlaatuisuuden oivallus halutaan jakaa muiden kanssa, jotka periaatteessa kykenevät samaistumaan syvähenkiseen kokemukseen (Mead 1983; Berger & Luckmann 1998: 171; Foucault 2005: 38). Voidaan ajatella, että käsillä on yksityisen, yhteisen ja määrätyn sijainnin kolmiodraamassa kehittyvä aistia, tunnetta ja ymmärrystä yhdistävä tapahtuma, missä samaistuminen lähiympäristön teko-
muotoihin synnyttää ymmärryskykyä koettelevan oivalluksen aistillisen ylittäväs-

tä, mutta samalla kirkkaasti tajuttavasta tässä olemisesta. Tällaisessa mielentilassa ei kyetä tarkasti erittelemään, mikä on ympäristön, kokijan tai viiteyhteisön kokemusta muotoileva vaikutus. Tarkastelija saattaakin vedota henkeen, koska ei osaa yksiselitteisesti sanoittaa määrättyyn sijaintiin ja hetkeen asettuvaa erityistä tunnelmaa.

Henki kehittämisen kaikupohjana

Mihin tarvitaan henkeä, eikö paikan tuntu olisi riittävä käsite kuvaamaan ihmismaantieteellisen paikkasidoksen ainutkertaisuutta? Paikan tuntu on välitöntä ja se kattaa koko tunnerekisterin, kun taas hengellä tarkoitetaan vaikeammin määrittävää arvoituksellisuutta, joka sisältää viitteen selittämättömään. Onko niin, että henkeä tarvitaan selittämään sitä, mitä ei lopultakaan voi selittää? Ehkä henki pohjustaa niitä käytäntöjä, joissa ihmiset asettuvat yhteen ja suunnittelevat asuinympäristöään; samalla voimaantuen asioista, jotka viitoittavat tietä muutoksiin sekä mahdollisuuden vaikuttaa paikan kehitykseen. Ehkä henki puhtaana spiritualismina on ajatuksellinen harhapolku, koska se on viime kädessä selittämättömän laajuuteen pohjaava käsite, jonka siipien suojaan hakeutuvat olemassaoloa määrittävät suuret kysymykset. Paikan ja hengen yhdistelmässä puhuttelee todellisen ja mahdollisen yhtäaikaisuus. Paikka on monenkirjavien toteutumattomien sekä toteutuneiden toiveiden symboli. Yhtäältä paikat ilmentävät arjen järjestystä ja käytäntöjä, toisaalta ne ilmentävät samalla myös sitä, miten ihmiset haluavat luoda yhteiskuntaan pysyvyyttä.

Tällä hetkellä on käynnissä useampia hallintoa ja toimintoja järjestäviä uudistuksia, joissa kehittymisen ennakkoehtoja ollaan joko suoraan tai välillisesti siirtämässä paikallisuuksien omaan harkintaan. Tämä on johtamassa paikkaperustaisen ajattelun sekä yhteistoiminnallisen kehittämisen kasvavaan rooliin. On käynnistynyt tilallisia prosesseja koskevan skaalan muutos, jossa kehittämisen sekä sitä tukevan tiedon tuotannon välineistöä on luonteva siirtää alueellisesta tarkastelusta kohti paikkaperustaista tarkastelua – siis lähemmäksi ihmisten arkea ja toimintojen polttopistettä (vrt. Katajamäki 2011). Hallinnan ja osallistamisen menetelmät johtavat toimintaan, joka näyttäytyy territoriaalisen kehyksen sisällä paikallistuvina tapahtumina, joilla yhä useammin on ajallisesti rajallinen kesto. Paikka on risteys, joka kokoaa eritasoista toimintaa yhteen (Massey 2008: 29). Eritasoinen toiminta ei ainoastaan toimi rinnakkain, vaan pyrkii yhdistymään. Julkisen sektorin ja vapaaehtoisen sektorin yhteistoiminta on tästä hyvä esimerkki. Puhutaan myös yksityisen sektorin yhteiskuntavastuusta. Niin ikään kansalaisvaikuttamisesta siirrytään kohti osallistamisen kulttuuria, jolloin paikallista hallintaa kehite-

tään lähidemokratian ja yhteiskunnan eheyttä aktivoivien demokratiamallien ko-keiluilla (Pihlaja & Sandberg 2012).

Yhteisö määrittelee hyvinvointinsa perustan sekä paikan historiallisen perinteen osana sen nykyhetkistä käyttöä. Laajennetun yhteisön ajatuksessa ollaan valmiita kutsumaan paikan määrittelyyn kaikki osalliset viiteryhmät riippumatta siitä ovatko he väliaikaisesti, osa-aikaisesti tai ovatko he pysyvämmiin paikkaa käyttäviä kiinteämmin tai löyhemmin organisoituja ryhmittymiä. Paikan voimavaroja kokonaisvaltaisesti hyödyntävää kehittämistä hidastavana tekijänä on ollut se, että on korostettu ehkä liikaa paikkaa vakinaisesti asuttavien yksinoikeutta sen käsitteellisen ja toiminnallisen perustan määrittelyssä.

Liikkuva ja monipaikkainen elämäntapa perustuu yhtäältä verkostoja ylläpitäviin rakenteisiin ja toisaalta vahvoihin paikallisyhteisöihin, jotka erilaistuvat tarjonnailtaan. Väli- tai osa-aikaisien toimintaedellytysten vahvistaminen sitoo paikan erilaisten yhteisöjen kautta laajemmin yhteiskunnan verkostoihin. Robert D. Putnamia (2000) mukaillen paikallista koheesiota tuottavan sitovan sosiaalisen pääoman lisäksi tarvitaan myös ulkoyhteyksiä siltaavaa sosiaalista pääomaa, jossa erilaisuus näyttäytyy mahdollisuutena. Kumppanuuteen perustuvassa paikkaperustaisessa hallinnassa pyritään ymmärtämään ihmisten toiminta- ja elinympäristöä sellaisina arkeen liittyvinä käytännön asioina, joilla on merkitystä alueella asuville, yrittäville ja siellä vieraileville ihmisille. Sopivat ratkaisut hyödyntävät lähiympäristön resursseja, vahvuuksia, käytäntöjä ja yhteenkuuluvuutta.

Paikan henki -käsitteen päivittämisellä nykypäivään tarkoitan siis muutakin kuin puhtaasti yksilön kokemaa erikoista tunnelmaa. Henki ammentaa alkuvoimansa laajemmasta perustasta, jossa yksilö, yhteisö ja sijainti hitsautuvat yhteen yhdessä tehtävän, hallittavan ja koettavan tilassa. Paikkaperustainen ajattelu voidaan näissä muodoissa ymmärtää tunneperäisten maantieteellisten tulkintojen osana ja siten myös kehittäminen voidaan nähdä tavoitteellisena, tahtoon ja tunteeseen perustuvana yhteisön omaehtoisena toimintana. Tässä mielessä paikan henki muodostaa kaikupohjan paikkaperustaiselle ajattelulle, jossa korostuu *jossakin tekeminen* osana yhteisesti asetettua kokemus- ja toimintaperustaa. Yhä edelleen saatetaan nähdä myös liitokset historialliselle paikan suojeluhengelle, joka mahdollistaa paikanmäärityksen muutoinkin kuin järkipäisenä taloudellista tehokkuutta korostavana suunnitteluna.

Lähteet

- Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Barca, F. (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. [Verkkodokumentti] [Viitattu 31.1.2013] Saatavissa: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009.../barca_report_en.pdf.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1998). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Kirjapaino Oy Like.
- Casey, E. S. (2001). Body, self and landscape. A geophilosophical inquiry into the placeworld. Teoksessa P. C. Adams, S. Hoelscher & E. K. Till (Toim.). *Textures of Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 403–440.
- Eliade, M. (2003). *Pyhä ja profaani*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Foucault, M. (2005). *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- Gren, M. (1994). Earth writing. Exploring representation and social geography in-between meaning / matter. Göteborg: *Department of Geography, University of Gothenburg B 85*.
- Healey, P. (2006). *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hyyryläinen, T., Pylkkänen, P. & Suutari, T. (2012). Miten maaseutu vastaa tulevaisuuden kysyntään? Maaseutu Suomi-strategiassa -työpajaprosessin tuloksia. *Sitran selvityksiä 67*. Helsinki: Sitra.
- Katajamäki, H. (2011). Paikallisyhteisöjen Suomi. Helsinki: *Tiedepolitiikka 3*, 52–54.
- Leppälahti, M. (2012). *Vahvaa väkeä. Kotimaisia uskomus- ja fantasiaolentoja*. Helsinki: Finn Lectura.
- Luoto, I. (2008). Paikan tekstit ja niiden henki. Johdatus geosemiotiikkaan – matkakertomus paikan kulttuuriseen ytimeen. *Nordia Geographical Publications 37: 2*. Oulu.
- Massey, D. (2008). *Samanaikainen tila*. Toim. M. Lehtonen, P. Rantanen, J. Valkonen & J. Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Mead, G. H. (1983). *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Moisio, S. (2012). *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.
- Norberg-Schultz, C. (1980). *Genius loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. London: Academy Editions.
- Pihlaja, R. & S. Sandberg (2012). Alueellista demokratiaa? Lähidemokratian toimintamallit Suomen kunnissa. *Valtiovarainministeriön julkaisuja 27*. Tampere: Juvenes Print.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Sack, R. D. (1997). *Homo Geographicus: a Framework for Action, Awareness and Moral Concern*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Scollon, R. & Scollon, S. W. (2003). *Discourses in Place. Language in the Material World*. London: Routledge.
- Sepänmaa, Y. (1994). Tuhatjärvinen. Esseitä ympäristökulttuurista. *Tietolipas 135*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Simonsuuri, L. (1984). *Myytillisiä tarinoita*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Gummerus.
- Swatos, W. H. (toim.) (2006). *On the Road to Being There. Studies in Pilgrimage and Tourism in Late Modernity*. Leiden: Brill.
- Tani, S. (1995). Kaupunki taikapeilissä. Helsinki-elokuvien mielenmaisemat – maantieteellisiä tulkintoja. *Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 14*. Helsinki.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place. The Perspective of Experience*. London: Edward Arnold.
- Tuan, Y. (1991). Language and the making of place: A narrative-descriptive approach. *Annals of the American Geographers* 81: 4, 684–696.
- Vuorinen, J. (1995). Esteettinen taidemääritelmä. *Tietolipas 138*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ALUEKEHITTÄMISEN KOMPLEKSISUUDESTA

Niklas Lundström

Johdanto

Idea tämän artikkelin kirjoittamiseen on itse asiassa peräisin Seija Virkkalalta. Lisensiaatintutkielmani tarkastustilaisuuden jälkeen Seija on pariinkin kertaan ehdottanut, että kirjoittaisin tutkielmaani pohjautuvan artikkelin. Näin ollen Seijan juhlakirja lienee oiva alusta pohtia aluekehittämistä kompleksisuuslinssin läpi.

Tämän artikkelin taustat ovat aluekehittämisen jokseenkin epämääräisissä määrittelyissä. Myös lisensiaatintutkimukseni keskittyi tähän aihepiiriin. Kuten monet muut yhteiskuntaan liittyvät luonnehdinnat, on aluekehittäminenkin jatkuvan keskustelun ja uudelleenahmottelujen alainen. Mitä yhteistä näillä kahdella kokonaisuudella sitten on? Kysymykseen voisi vastata monella eri tavalla, mutta ensimmäisenä yhtäläisyytenä näille kahdelle kokonaisuudelle voidaan nähdä se, että niin kompleksisuusteoria kuin aluekehittämisen jokapäiväinen puhuntakaan eivät aina pelaa eksaktein termein, vaan perustuvat usein kielikuviin – metaforiin. Toiseksi, kompleksisuusajattelu sopii hyvin kuvaamaan aluekehittämisen moninaisuutta ja sumeuden syitä. Eli vastaamaan kysymykseen, miksi joskus onnistuu, joskus taas ei.

Artikkelin taustoihin liittyy myös kompleksisuuden ajankohtaisuus. Vaikka joku voisi todeta kompleksisuusajattelun kukoistuksen aluetutkimuksen saralla alkaneen 1980-luvulla ja kohdanneen loppunsa seuraavalla vuosikymmenellä, niin kompleksisuus on tästä huolimatta yhä ajankohtaisempaa. Kompleksisuuden ajankohtaisuutta voi havainnollistaa esimerkiksi sen kautta, että nykyään ei enää tehdä siinä määrin kvantitatiivisia analyysejä alueiden tulevaisuuden kehityksestä. Tällä hetkellä keskitytään enemmän etsimään niitä tekijöitä, joita hyödyntämällä alueet pystyisivät luomaan menestystarinoita. Suuntausta voidaan pitää laadullisempänä lähestymisenä aikaisempaan verrattuna. Ehkä nyt on huomattu, että pitäisi päästä numeroiden taakse. Vielä yksi merkittävä kompleksisuusajattelun soveltamista puolustava näkemys on jo moneen kertaan esitetty näkemys siitä, että alueiden ei tulisi kopioida kehittämismallejaan toisiltaan, vaan keskittyä etsimään omia vahvuuksiaan (esim. Bertolini 2010). Kompleksisuusajattelu vain vahvistaa tätä näkemystä entisestään.

Tälle artikkelille olen asettanut tavoitteeksi pohtia, missä määrin kompleksisuusajattelun maailmankatsomusta voisi tuoda aluekehittämiseen sekä nostaa esiin

kompleksisuusajattelun ja aluekehittämisen yhteisiä piirteitä. Hyvin syvällistä analyysia aiheesta on turha lähteä yhdessä artikkelissa tekemään, onhan kompleksisuusajattelu hyvin käsitelähtöinen kokonaisuus. Kompleksisuusajattelun käsitteistö on laajaa, ja valitsenkin tarkasteluun tämän artikkelin osalta vain pari keskeisintä käsitettä.

Artikkeli jakautuu johdannon lisäksi kahteen lukuun. Seuraavassa osassa määritelen sekä aluekehittämistä että kompleksisuusajattelua. Päätän artikkelin pohtien näiden kokonaisuuksien yhteisiä piirteitä ja sitä, missä määrin kompleksisuusajattelua voisi hyödyntää aluekehittämisessä.

Aluekehittämisestä ja kompleksisuudesta

Aluekehittämistä on kuvattu aikaisemmin muun muassa sisällöltään ja määritelmiltään moninaiseksi (Viinamäki & Salminen 2008: 23), epävarmaksi ja alati muuttuvaksi sumeudeksi (Antikainen ym. 2006: 11–12) tai epäselvyyden hallinnaksi (Sotarauta 1996). Itse olen ymmärtänyt aluekehittämisen päätavoitteeksi hyvinvoinnin lisäämisen. Keskeisintä siinä on varmistaa alueiden menestyminen niiden omista lähtökohdista. (ks. Katajamäki & Lundström 2012; Lundström 2012.)

Kuka sitten määrittelee sen, mitä on kehitys? Tässä nousee esiin kompleksisuusajatteluun liittyvä *wicked-problematiikka*. Aluekehittämiseen on sisäänrakennettu pirullinen lataus. Yhdelle tietyt toimenpiteet ovat kehitystä ja toinen kokee samat asiat taantumana. Wicked-problematiikka käsittelee ongelmien monitulkintaisuutta. Sen mukaan pirullisiin ongelmiin ei ole olemassa yhtä oikeaa objektiivista ratkaisua. Juuri yhteiskunnalliset ongelmat koetaan usein pirullisina.

Aluekehittämistä on verrattu pelien pelaamiseen (Sotarauta, Kosonen & Viljamaa 2007). Tätä on hyvä pohtia tarkemmin. Yleensähan peleissä on pelikenttä, pelaajat ja jonkinlaiset säännöt. Peleihin kuuluu myös voittaminen ja häviäminen. Aluekehittämisen pelit eivät olekaan mitä tahansa pelejä, vaan kyseessä on pirullisten pelien pelaaminen. Pirullisissa peleissä pelikenttä on jatkuvassa muutoksessa, pelaajat vaihtuvat jatkuvasti ilman minkäänlaista johdonmukaisuutta ja pelikentän hahmotukset ovat epäselviä. Lisäksi säännötkin ovat hyvin epämääräiset, jos sellaisia edes on. Voittaminen ja häviäminen ovat pirullisissa peleissä vain suhteellisia käsitteitä, koska peli ei lopu koskaan. Joskus toisen voitto on toisen tappio ja joskus kaikki voittavat.

Aluekehittämisen keskeiseksi periaatteeksi katson alueiden menestymisen mahdollistamisen. Aluekehittämisessä on näin ollen myös positiivinen lataus. Siinä ei

keskityä esimerkiksi pelkästään yritysten edellytysten kehittämiseen tai liikennejärjestelmän parantamiseen. Vaikka nämäkin kuuluvat aluekehittämiseen, niin keskeinen periaate aluekehittämisessä on hyvinvoinnin lisääminen alueen toimintaedellytysten parantamisen kautta. Aluekehittäminen – niin kuin mikä tahansa muukin kehittäminen – on tulevaisuusorientoitunutta. Siinä pyritään vaikuttamaan tulevaisuuteen ja muokkaamaan sitä edullisemmaksi.

Aluekehittäminen sisältää kaksi keskeistä kokonaisuutta: aluesuunnittelun ja aluepolitiikan. Aluekehittäminen ei ole pelkästään aluepolitiikkaa. Näiden kahden keskeisin ero on siinä, että aluepolitiikassa alueita verrataan keskenään, kun aluekehittäminen on alueperustaista ja lähtöisin alueen tarpeista sekä tavoitteista (Linnamaa & Sotarauta 2000: 27). Aluesuunnittelun voi jakaa abstraktiin ja konkreettiseen suunnitteluun. Konkreettisella osalla tarkoitetaan kaavoitusta ja abstraktin suunnittelun muodostaa suunnittelu itsessään.

Kompleksisuuden merkitys on huomattu muuallakin aluekehittämisen tutkimuksen piirissä. Esimerkiksi Leino (2012) on tutkinut itseorganisoitumisen merkitystä ja roolia osallistavassa aluesuunnittelussa. Suunnittelusysteemin on todettu muistuttavan luonteeltaan elävää organismia johtuen sen tavasta oppia, kasvaa ja reagoida ympäristön antamaan palautteeseen (emt.). Sekä aluesuunnittelu että -politiikka sisältyvät aluekehittämisen kokonaisuuteen. Tämänlaisella hahmotteulla aluekehittäminen muodostuu sekä aluepolitiikasta että -suunnittelusta, mutta aluekehittäminen itsessään onkin enemmän kuin sen osien summa. Tämä on hyvin laaja ymmärrys aluekehittämisestä. Aluekehittämisen menettelytavat ovat peräisin suunnitteluteorioista. Nykyisin vallitseva paradigma lienee kommunikatiivinen tai osallistava menettelytapa.

Myös aluekehittämisen voidaan katsoa muistuttavan organismia sen oppimisen myötä sekä tavalla, jolla se vastaa ympäristön antamaan palautteeseen. Aluekehittämisen osalta tällainen hahmotus on jopa voimakkaampaa kuin pelkästään aluesuunnittelun, koska aluekehittäminen pitää sisällään myös aluepolitiikkasektorin. Aluepoliittiset ideat saavat alkunsa jostain ja jotkin niistä lähtevät kehittymään, kun toiset eivät. Tällaista kehitystä voidaan verrata emergenssin käsitteeseen, jota käsittelen lyhyesti seuraavaksi.

Kompleksisuutta ja pirullisia ongelmia

Kompleksisuusajattelun käsitetään usein syntyneen systeemiteorian johdannaisena. Kolmas systeemiparadigma painottaa muutosta, epälinearisuutta, epätasapainoa, kompleksisuutta ja kaoottisuutta. Vaikka kompleksisuusajattelu pelaa pitkälti samoin käsittein kuin systeemiteoria, niin joitain eroja voidaan löytää. Keskeisenä

tutkimusintressinä nykyisessä systeemiparadigmassa on itseorganisoitumisen ja systeemien sisäisen dynamiikan ymmärtäminen, kun aikaisemmassa avointen systeemien paradigmassa keskityttiin tasapainoon ja pysyvyyteen. Toinen keskeinen ero on havainnoijassa. Kolmannen paradigman myötä ulkopuolisesta havainnoinnista tuli harhaa, sillä ihminen on aktiivinen osa sitä systeemiä, jota hän tutkii. Suurin ero lienee siinä, että itseorganisoituminen nähdään kompleksisuusajattelussa systeemien yleiseksi ominaisuudeksi eikä poikkeustilaksi. (Ks. Stähle 2004.) Keskeistä kompleksisuusajattelussa on, että kompleksinen adaptiivinen systeemi (*complex adaptive system*, CAS) – oli se sitten alue tai vaikka organisaatio – kehittyy ja muuntaa itseään ja vuorovaikutuksen sääntöjä jatkuvasti (Maula 2004). Tämä on keskeinen pirullisten pelien piirre.

Kompleksisuusajattelun ehkä keskeisimmät käsitteet ovat kaaos, itseorganisoituminen ja emergenssi¹. Emergenssi on suomennettu *muodostumiseksi, syntymiseksi, esiin sukeltamiseksi* ja *esiin nousuksi* (Maula 2004). Sillä viitataan itseorganisoitumisen kautta tyhjästä syntyviin ominaisuuksiin. Emergentit ilmiöt tapahtuvat makrotasolla, mutta mikrotason prosessit mahdollistavat ne (Goldstein 1999: 49). Emergenssi on siis ominaisuus, joka syntyy tyhjästä kun asiaa katsotaan kokonaisuuden tasolta käsin (Johnson 2002). Tyhjästä syntymisellä tarkoitetaan tässä tapauksessa sitä, että kokonaisuuden kautta ei voi päätellä emergenttejä lopputuloksia. Emergentti kehitys perustuu systeemin kokonaisuuden ja osien väliseen vuorovaikutukseen. Tämä tarkoittaa sitä, että pelkkien osien perusteella ei voida ennustaa systeemin käyttäytymistä. Kokonaisuus on siis enemmän kuin osiensa summa.

Hyvänä esimerkkinä itseorganisoituvasta systeemistä, jonka toiminnalla on emergentti lopputulos, toimii Mitleton-Kellyn (2003: 20–21) kuvaama tapaus. Hänen esimerkissään joukko ihmisiä muodostaa spontaanisti ryhmän yhteisen tehtävän suorittamiseksi. Hänen esimerkissään juuri ryhmä päättää, mitä tehdään; miten ja milloin se tehdään eikä ryhmän ulkopuolelta tule mitään rajoitteita tai toimintaehdotuksia. Yhdessä työskentelemisen synnyttämää uutta tietoa ja näkemystä voidaan pitää emergenttiä ominaisuutena, koska se nousee esiin yksilöiden yhteistyöstä eikä se ole pelkästään ryhmän yksilöiden mielipiteiden summa. Lisäksi lopputulos voi olla myös jotain täysin uutta tai jopa täysin ennakoimatonta. Tässä tapauksessa siis joukko ihmisiä itseorganisoitui ryhmäksi, jonka lopputuloksella oli emergenttejä ominaisuuksia. Emergenssi ei näin ollen ole välttämättä mikään

---

¹ Kaaos- ja kompleksisuusteorioiden ovat kuitenkin eri teorioita. Vaikka niissä lähestytäänkin asioita eri lähtökohdista, niin kompleksisuusajattelussa käytetään paljon myös kaaosteorian käsitteitä.

maailmaa mullistava ominaisuus, vaan muodostuu usein normaaleissa arkipäiväisissä tapahtumissa. (Esim. Ehrströmin & Katajamäen artikkeli tässä kirjassa; heidän kansalaisraati-esimerkissään ryhmä tosin muodostettiin tiettyjen kriteerien pohjalta, mutta lopputulos oli joka tapauksessa emergentti.)

Myös kaaosteoria liittyy vahvasti kompleksisuusajatteluun. Kaaosteorian kehitti alun perin meteorologi Edward Lorenz vuonna 1961. Kaaosteoriaan liittyy keskeisenä käsitteenä perhosefekti, jolla kuvataan sitä, miten perhosen siivenisku maapallon toisella puolella voi aikaansaada myrskyn toisella puolella maapalloa. Lorenzin perhosefekti teki ennustamisesta arpajaiset. Käsitteellä on myös teknisempi nimitys; herkkyys alkuehdoille. (Gleick 1987: 31.) Jo pieninkin muutos systeemin tilassa saattaa aikaansaada jotain aivan muuta, kuin mitä alun perin on ajateltu. Sääennusteiden tekeminen on yleinen esimerkki kaaoksesta. Huomisen sää on helpompi ennustaa kuin viikon, koska pidemmällä aikavälillä ehtii niin moni vähäiseltäkin vaikuttava tekijä muuttua ja muuttaa mittakaavaansa. Kaaoksella tarkoitetaan nimistä huolimatta järjestystä ilman ennustettavuutta (Cartwright 1991).

Kompleksisuusajatteluun liitetty wicked-problematiikka jakaa ongelmat kesyihin ja pirullisiin (ks. lisää esim. Rittel & Webber 1973; Raisio 2010). Kesyvät ongelmat ovat ratkottavissa objektiivisesti ja niihin on olemassa ratkaisu. Vaikka puhutaankin kesyistä ongelmista, niin ei tarkoiteta, että nämäkään ongelmat olisivat välttämättä helppoja ratkoa. Kesyjä ongelmia kuvataan usein esimerkiksi matemaattisten kaavojen tai fyysikkojen kohtaamien ongelmien kautta. Esimerkiksi lähes kaikkiin matemaattisiin ongelmiin on olemassa ratkaisu ja ratkaisun löydettyä vastaus voidaan tarkastaa.

Pirulliset ongelmat ovat luonteeltaan hankalampia. Alkuperäisen määritelmän mukaan niihin ei edes ole olemassa ratkaisua, vaan ongelmaa ratkotaan yhä uudelleen ja uudelleen ikään kuin pyrkien parantamaan ymmärrystä ongelmasta tai sen oireista. Oireisiin paneutuminen ei kuitenkaan ratkaise itse ongelman aiheuttajaa. Pirullisissa ongelmissa keskeistä on myös intressiryhmien erilaiset tulkinnat ongelmasta ja hyväksyttävistä ratkaisuista.

Pirullisten ongelmien piirteistä on laadittu erilaisia listoja (esim. Rittel & Webber 1973; Conklin 2006). Näitä yhdistää neljä teemaa. Ensinnäkin ongelmaa ei pystytä määrittelemään erilaisista näkemyksistä johtuen. Toisena, pirullisille ongelmille ei voida etsiä ratkaisua laskennallisten menetelmien kautta. Kolmas piirre liittyy ongelmien uniikkiuteen. Pirullisiin ongelmiin ei siis ole olemassa samanlaisia joka paikkaan sopivia ratkaisuja. Neljäs piirre liittyy ajalliseen rajaamattomuuteen. Pirullisia ongelmia ratkotaan siis yhä uudelleen ja uudelleen. Uudet ratkaisupyrkimykset johtavat vain väliaikaiseen tasapainotilaan. (Norton 2011.) Kol-

mannen systeemiparadigman mukaan tasapaino on todellakin vain väliaikaista, koska systeemit ovat jatkuvassa muutoksen tilassa. Viidenneksi keskeiseksi piirteeksi voisi vielä lisätä ongelmanratkaisijan vastuun. Ratkaisijalla kun ei ole oikeutta olla väärässä (Rittel & Webber 1973). Ongelman ratkaisija on vastuussa tekemisistään ja jo pelkät ratkaisuyritykset voivat peruuttamattomasti vaikuttaa lukemattomien ihmisten elämään. Ratkaisijan roolia vaikeuttaa entisestään vielä se, että onnistumisesta lienee mahdotonta saada kunniaa. Tämä johtuu siitä, että kukaan ei tiedä milloin ratkaisuun on edes päästy (Mason & Mitroff 1981).

Lopuksi

Miksi kompleksisuus pitäisi sitten huomioida myös aluekehittämisessä? Ensinnäkin kompleksisuusajattelu sopii aluekehittämisen arkeen. Se kuvaa hyvin aluekehittämisen pirullisissa peleissä esiintyvää dynamiikkaa. Periaatteessa kaikki liittyy kaikkeen ja kaikki on jatkuvassa muutoksessa. Esimerkiksi toisella puolella Suomea tehtävät ratkaisut vaikuttavat todennäköisesti myös maan toiseen kolkkaan – ainakin jollain tasolla. Kompleksisuuden kautta saadaan myös selitettyä aluekehittämistoimenpiteiden paikkariippuvuutta eli sitä, miksi tietyt mallit eivät toimi kaikkialla samoin tavoin.

Etenkin aluesuunnittelussa painotettiin vahvasti systeemiteoreettista näkemystä 1960- ja 1970-luvuilla (ks. esim. Chadwick 1978; McLoughlin 1969). Kompleksisuuden voisi aluekehittämisen osalta nähdä systeemiteorian jälleentulemisena. Tällä kertaa kuitenkin sillä muutoksella, että etenkin kompleksisuusajattelun kriittis-pluralistisen koulukunnan mukaan mallintaminen ja kaiken tarpeelliseen huomioiminen ei ole mahdollista (ks. lisää Vartiainen & Raisio 2011). Aluekehittämisessä se tarkoittaa sitä, että mikäli jonkun tietyn päätöksen kaikki mahdolliset vaikutukset haluttaisiin selvittää, niin silloin keskityttäisiin kehittämisen sijaan loputtomaan selvittelyyn.

Kolmannessa systeemiparadigmassa itseorganisoituminen nähdään yleiseksi systeemin ominaisuudeksi, kun aikaisemmin se nähtiin vain poikkeustilana. Mikäli itseorganisoituminen on luonnollinen järjestelmien ominaisuus, niin tätä havaintoa tulisi hyödyntää. Kompleksisuustutkijoiden keskuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että parhaan lopputuloksen – puhuttiin sitten innovaatioista, tuottavuudesta tai luovuudesta – kompleksisissa järjestelmissä saa, kun ihmisille antaa mahdollisuuksia kehittää toimintaa alhaalta ylöspäin (Marion & Uhl-Bien 2001: 403). Kyseinen lähestyminen lienee helppoa ymmärtää myös aluekehittämisen kontekstissa esimerkiksi erilaisten kokeilujen kautta. Näin ollen kompleksisten kokonaisuuksien kehittämisessä tulisi pyrkiä enemmän mahdollisuuksien ja edel-

lytyksien luomiseen, sillä tulevaisuuden kontrollointi on mahdotonta. Kompleksisessa ympäristössä yksinkertaisesti vain tapahtuu liikaa ennakoimattomia tapahtumia. (Marion & Uhl-Bien 2001.) Tulevaisuutta ei siis laadita erilaisten strategioiden kautta. Aluekehittämisessäkin tulisi keskittyä enemmän Marionin ja Uhl-Bienin (emt.) painottamaan ”emergenttien rakenteiden välisten linkkien järjestämiseen”. Keskiöön nousee siis verkostojen idea. Verkostot tarjoavat sen rakenteen, missä esimerkiksi innovaatiot voivat muodostua ja kehittyä.

Kompleksisuusajattelua on jonkin verran pohdittu myös suunnitteluteorioita käsittelevän kirjallisuuden puolella. Kompleksisuuden on tulkittu osuvan hyvin yhteen myös osallistavien ja kommunikatiivisten menettelytapojen kanssa. Se myös sisältää vallitsevan suunnitteluparadigman tavoin voimakasta kritiikkiä aikaisempiin rationaalisuuteen pyrkivien menettelytapojen suhteen.

Kompleksisuuden mukaan ottaminen vahvistaa holismiin pyrkimystä. Jokainen päätös tai toimenpide tulisikin punnita kokonaisuuden kannalta eikä pelkästään yksittäisenä prosessina.

Toisaalta pessimisti voisi todeta emergenssin johtavan siihen, ettei mitään voi tai kannata tehdä, sillä asiathan itseorganisoituvat muutenkin. Kompleksisuuden hyväksyntä ei saisi johtaa tällaiseen skeptisyyteen. Itseorganisoituminen ei millään tasolla viittaa siihen, että asiat tapahtuisivat ilman kenenkään panosta. Suunnitelmille ja tulevaisuuden strategioille on oma paikkansa. Kuitenkin kompleksinen järjestys ja vuorovaikutus näyttävät, mitkä niistä lähtevät kulkemaan omia teitään.

Kompleksisuusajattelussa itsessään on paljon hyödyntämättömiä mahdollisuuksia. Usein kompleksisuuteen liittyviä tutkimuksia lukiessa herää ajatus, ettei kaikkia näitä mahdollisuuksia olla oltu halukkaita hyödyntämään. Kompleksisuustutkimus on lähes kyllästymispisteeseen asti täynnä näkemyksiä emergenssin ja itseorganisoitumisen, yhteisevoluution sekä epälineaarisuuden hyödyntämisestä. Uudesta lähestymistavasta puhuminen noin 20 vuoden olemassaolon jälkeen herättää kuitenkin oudoksunaa. Missä vaiheessa uudesta tulee vanhaa? Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta hyvin harvassa tutkimuksessa kompleksisuutta on lähestytty empiirisesti. Toisaalta tämän ymmärtää, sillä esimerkiksi itseorganisoitumisesta on hyvin vaikea saada kiinni nimenomaan yhteiskunnallisessa tutkimuksessa. Kun mikään tietty menetelmä ei ole vielä vakiintunut, niin erilaisille kokeiluille löytyy runsaasti tilaa.

Pirullisten ongelmien osalta aluekehittämisen parissa työskentelevä tai sitä tutkiva voisi kysyä ”Entäs sitten? Mehän olemme tienneet tämän jo pitkään. Ongelmat ovat aina olleet hyvin monimutkaisia eikä helppoja ratkaisuja ole ikinä ollutkaan.” Wicked-problematiikka tuo mukanaan kuitenkin tiettyjä hyötyjä. Ensinnä-

kin päätöksentekijöiden rooli samanaikaisesti sekä helpottuu että vaikeutuu. Päätöksentekijä on edullisemmassa asemassa tietäessään, millaisten ongelmien kanssa hän on tekemisissä. Enää ei tarvitsekaan todistella, että jokaiseen ongelmaan on löydettävissä oikea ratkaisu. Tällöin – ainakin toivottavasti – ei enää keskitytä niinkään päämääriin, vaan prosesseihin, joilla ratkaisuja kohti edetään. Toisaalta wicked-problematiikka pitää sisällään päätöksentekijöiden tai suunnittelijoiden vastuun; heillä ei ole oikeutta olla väärässä, koska he vaikuttavat peruuttamattomasti monien ihmisten elämään.

Esimerkiksi kuntauudistuskeskustelussa wicked-problematiikka vain vahvistaa jo omaksuttua käsitystä siitä, ettei liikkeelle pitäisi lähteä kuntien tulevasta lukumäärästä. Teoria viestittää selkeästi, että parempi vaihtoehto olisi paneutua enemmän itse prosessiin, ihmisten osallistamiseen ja avoimeen keskusteluun. Juuri näiden kautta päästään käsiksi muuhunkin kuin objektiiviseen tietoon. On huomioitava esimerkiksi myös asukkaiden intuitiivisen, paikallisen tai kokemuksellisen tiedon potentiaali. Tällaisen tiedon hankinnassa yksi keino on kansalaisraati, jossa joukko ihmisiä kerääntyy pohtimaan tiettyä teemaa ja muodostamaan yhteisen näkemyksen kuullen eri alojen asiantuntijoita (ks. lisää esim. Raisio & Vartiainen 2011). Toinen varteenotettava menetelmä on dialogikartoitus (Conklin 2006), joka on menetelmänä kehitetty rakentamaan yhteisymmärrystä juuri pirullisiin ongelmiin. Toisaalta tilanteet voivat lähteä itseorganisoitumaan omilla tavoillaan, jopa yllättävin kääntein (ks. Leino 2012). Joka tapauksessa erilaisten menetelmien löytäminen on tällä hetkellä tärkeää, sillä esimerkiksi suurten kuntaliitosten pelättään vaikeuttavan kansalaisten osallistumista ja vaikuttamista kunnalliseen päätöksentekoon.

Teoria pirullisista ongelmista tuo mukanaan myös sen, ettei saisi luoda liikaa rajoitteita. Hyvin yleinen tahaton rajoite on jo ennalta lukkoon lyöty lopputulos. Tämä ehkäisee hyvin itseorganisoitumista ja emergentejä lopputuloksia. Emergenssiä ei kuitenkaan pidä nähdä oikotienä onneen tai vastauksena kaikkeen, vaan sillä voi olla negatiivisiakin ominaisuuksia (ks. Bella 2006).

Wicked-problematiikka tuo omat näkemyksensä myös kehityksen tulkintaan. Kehittäminen ei etene lineaarisesti niin, että ensin suunnitellaan ja sitten suunnitelmat toteutetaan ja kaikilla on parempi olla. Todennäköisemmin asiat etenevät niin, että välillä otetaan takapakkia ja välillä mennään oikeasti eteenpäin. Wicked-problematiikan ydin korostaa kuitenkin sitä, keneltä kysytään, onko kehitytty tai mitä kehitys on.

Lähteet

- Antikainen, J., Luukkonen, J. & Pyöriä, T. (2006). Kaupunkiverkko ja kaupunki-seudut 2006. *Sisäasiainministeriön julkaisusarja* 10.
- Bella, D. A. (2006). Emergence and evil. *Emergence: Complexity & Organization* 8: 2, 102–115.
- Bertolini, L. (2010). Complex systems, evolutionary planning? Teoksessa G. de Roo & E. A. Silva (Toim.). *A Planner's Encounter with Complexity*. Surrey: Ashgate. 81–98.
- Cartwright, T. J. (1991). Planning and chaos theory. *Journal of American Planning Association* 57: 1, 44–56.
- Chadwick, G. (1978). *A Systems View of Planning*. Second edition. Oxford: Pergamon Press.
- Conklin, J. (2006) *Dialogue Mapping: Building Shared Understanding of Wicked Problems*. Chichester: Wiley.
- Gleick, J. (1989). *Kaaos*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.
- Goldstein, J. (1999). Emergence as a construct: History and issues. *Emergence* 1: 1, 49–72.
- Johnson, S. (2002). *Emergence: The Connected Lives of Ants, Brains, Cities, and Software*. New York: Scribner.
- Katajamäki, H. & Lundström, N. (2012). Aluekehittäminen on teorian ja käytännön vuoropuhelua. Teoksessa E. Hyyryläinen (Toim.). Näkökulmia hallintotieteisiin. *Vaasan yliopiston julkaisuja, opetusjulkaisuja* 63. Vaasa: Vaasan yliopisto. 19–35.
- Leino, H. (2012). Boundary interaction in emerging scenes: Two participatory planning cases from Finland. *Planning Theory & Practice* 13: 3, 383–396.
- Linnamaa, R. & Sotarauta, M. (2000). Verkostojen utopia ja arki. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan kehittäjäverkostosta. Tampereen yliopisto. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö. *Sente-julkaisuja* 7.
- Lundström, N. (2012). *Perhosista pyörremyrskyjä. Aluekehittäminen kompleksisessä ympäristössä*. Julkaisematon aluetieteen lisensiaatintutkielma. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Marion, R. & Uhl-Bien, M. (2001). Leadership in complex organizations. *The Leadership Quarterly* 12: 4, 389–418.

Mason, R. O. & Mitroff, I. I. (1981). *Challenging Strategic Planning Assumptions: Theory, Cases and Techniques*. New York: John Wiley & Sons.

Maula, M. (2004). Elävä organisaatio ja liiketoimintaekosysteemi: Kompleksisten systeemien kaksi tulkintaa. Teoksessa M. Sotarauta & K.-J. Kosonen (Toim.). *Yksilö, kulttuuri, innovaatioympäristö: Avauksia aluekehityksen näkymättömään dynamiikkaan*. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 256–269.

McLoughlin, B. (1969). *Urban and Regional Planning: A Systems Approach*. London: Faber & Faber.

Mitleton-Kelly, E. (2003). Ten principles of complexity & enabling infrastructures. Teoksessa E. Mitleton-Kelly (Toim.). *Complex Systems & Evolutionary Perspectives of Organisations: The Application of Complexity Theory to Organisations*. Elsevier Science Ltd. 23–50.

Norton, B. G. (2011). The ways of wickedness: Analyzing messiness with messy tools. *Journal of Agricultural Environmental Ethics*, 1–19.

Raisio, H. (2010). Embracing the wickedness of health care. Essays of reforms, wicked problems and public deliberation. *Acta Wasaensia No. 228. Social and Health Management 5*. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Raisio H. & Vartiainen P. (2011). *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen: Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suomessa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rittel, H. W. J. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences* 4, 155–169.

Stähle, P. (2004). Itseuudistumisen dynamiikka: Systemiajattelu kehitysprosessien ymmärtämisen perustana. Teoksessa M. Sotarauta & K.-J. Kosonen (Toim.). *Yksilö, kulttuuri, innovaatioympäristö: Avauksia aluekehityksen näkymättömään dynamiikkaan*. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 222–255.

Sotarauta, M., Kosonen, K.-J. & Viljamaa, K. (2007). Aluekehittäminen generatiivisena johtajuutena. 2000-luvun aluekehittäjän työnkuvaa ja kompetensseja etsimässä. *Sente-julkaisuja* 23. Tampereen yliopisto. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö.

Vartiainen, P. & Raisio, H. (2011). Hallintotiede uuden ajan kynnyksellä – näkökulmana kompleksisuusajattelu. Teoksessa T. Virtanen, P. Ahonen, A. Syväjärvi, P. Vartiainen, J. Vartola & J. Vuori (Toim.). *Suomalainen hallinnon tutkimus: Mistä, mitä, minne?* Tampere: Tampereen yliopistopaino. 388–411.

Viinamäki, O.-P. & Salminen, A. (2008). Aluehallintojen mosaiikki. Kansainvälisiä vertailevia huomioita aluehallintojen nykytilasta ja uudistuksista. *Hallinnon kehittäminen* 8. Valtionvarainministeriön julkaisuja. Helsinki.

ALUEKEHITYSPOLITIIKAN EUROOPPALAISTUMINEN: ONKO SUOMI SIVURAITTEELLA?

Heikki Eskelinen

Johdanto

Jäsenyys Euroopan unionissa edellyttää aluekehityspolitiikan instituutioiden ja toimivallan muutoksia. Esimerkiksi Suomessa maakuntaliitot perustettiin jäsenyyden valmisteluvaiheessa ja kansallinen aluepolitiikka kytkettiin EU:n ohjelmaperusteiseen koheesiopolitiikkaan sen periaatteet ja vaatimukset täyttävässä muodossa.

Käytännössä EU-jäsenyyden aiheuttama politiikan eurooppalaistuminen ei ole vain kertaluontoinen järjestely, vaan jatkuva ja ristiriitainen prosessi. Se ilmenee politiikan konseptioiden ja käytäntöjen välittymisenä ”Euroopasta” jäsenmaihin, (*downloading*) jäsenmaasta toiseen (*cross-loading*) ja jäsenmaasta ”Eurooppaan” (*uploading*) (ks. Marshall 2005). Nämä prosessit eivät ole suoraviivaisia; jäsenmaiden institutionaaliset rakenteet sekä politiikan konseptiot ja strategiat voivat myös etäännyä toisistaan.

Suomen aluekehityspolitiikan eurooppalaistumista on analysoitu ja jäsennetty useista näkökulmista (ks. esim. Kettunen & Kungla 2005, Fritsch & Eskelinen 2011). Osallistun seuraavassa tähän keskusteluun kommentoimalla sitä, miltä eräät Suomen aluekehittämisspolitiikan keskeiset aihepiirit näyttävät eurooppalaisen keskustelun näkökulmasta. Tätä varten tarkastelen aluksi aihepiirin kansainvälistä keskustelua. Seuraavaksi otan esille neljä ajankohtaista asiakokonaisuutta. Lopuksi esitän joitakin kokoavia johtopäätöksiä siitä, minne päin Suomi on matkalla nyt.

Tulisiko kehittämisspolitiikan olla paikkaperusteista vai alueellisesti neutraalia?

Aluekehittämisspolitiikan perusteita koskevassa kansainvälisessä keskustelussa on muotoutunut viime vuosina selkeä rintamajako. Maailmanpankki esitti vuoden 2009 raportissaan, että talouskehitys on väistämättä alueellisesti keskittynyttä, ja kehittämisspolitiikan alueellinen kohdentaminen on useimmissa tapauksissa re-

surssien tuhlausta (World Bank 2009). Tämä argumentti on tunnetusti ollut aluepolitiikan varjona kaiken aikaa eri muodoissaan, mutta se on saanut näin vaikutusvaltaisen organisaation esittämänä ja muillekin kuin alikehittyneille maille tarjottuna politiikkasuosituksena erityistä huomiota. Maailmanpankin asiantuntijoiden mukaan esimerkiksi Irlannin alueellisesti neutraali tai sokea (*spatially blind*) aluekehitysmalli on ollut menestystarina, kun taas Etelä-Euroopan maissa vuosikymmeniä harjoitetun alueellisesti kohdennetun kehittämisselityksen tuloksista ei ole juuri myönteistä kerrottavaa.

Toisaalta sekä OECD että Euroopan unioni ovat viime vuosina terävöittäneet argumentaatiotaan alueellisesti kohdennetun kehittämisselityksen puolesta, ja siis haastaneet Maailmanpankin suosituksen. OECD (2009) perustaa näkemyksensä empiirisiin analyysihin, joiden mukaan kaikilta alueilta on tunnistettavissa talouden kasvu- ja kehityspotentiaalia. EU:n tunnetuin kontribuutio tähän peruskysymyksiä koskevaan keskusteluun on puolestaan aluepolitiikasta vastaavan komissaarin tilaama selvitysmiehen ja hänelle taustatyötä tehneen nimekkään asiantuntijaryhmän tuottama raportti (Barca 2009). Sen avainkäsite ja samalla suositus koheesiopolitiikan malliksi on paikka- tai alueperusteinen politiikka (*place-based policy*, ks. myös Barca ym. 2012).

Tämän esityksen lähtökohtana on aluepolitiikan oppirakennelman muutos, jota voidaan luonnehtia seuraavasti. Perinteisen valtion harjoittaman keskusjohtoisen aluepolitiikan pääpiirteitä olivat löyhäjuuristen yritysten houkuttelu subventioin, erilaiset tulonsiirrot elinolojen erojen tasoittamiseksi sekä suuret infrastruktuuri-investoinnit rakennemuutosten ja hitaan kasvun alueille. Nykyisin korostetaan sitä, että aluekehitys on sisäsyntyinen prosessi, jonka edistäminen edellyttää kunkin alueen erityisten resurssien eli OECD:n sanalla sanottuna – territoriaalisen pääoman tunnistamista. Inhimillinen pääoma ja innovaatiot ovat keskeisessä asemassa sen hyödyntämisessä. Paikkaperusteisen politiikkakonseption mukaan toteuttajiksi tarvitaan erityisiä paikallisia tai alueellisia instituutioita sekä politiikkasektoreiden välistä horisontaalista ja EU-tasolta paikallistasolle ulottuvaa vertikaalista koordinaatiota ja yhteistyötä. Barca (emt.) määrittelee tämän toiminnan kentän seuraavasti: “...*a place is endogenous to the policy process, it is a contiguous area within whose boundaries a set of conditions conducive to development apply more than they do across boundaries*”. Tulkitsen tätä hieman vaikeaselkoista määritelmää siten, ettei paikan tarvitse olla välttämättä hallintoyksikkö eikä edes toiminnallinen alue kuten kaupunkiseutu, vaan se voi olla myös esimerkiksi kehittämisselityshyöhyke tai muu vastaava alueellisen kehittämisselityksen kannalta relevantti kokonaisuus.

Paikkaperusteinen politiikka liittyy kiinteästi keskusteluun Euroopan unionin politiikan territorialisoitumisesta. Sen taustalla on ESDP-asiakirja (1999), jonka tuottanut prosessi on sittemmin jatkunut sekä politiikan että tutkimuksen puolella. Konkreettisin tulos on luettavissa Lissabonin sopimuksesta (2009). Sen mukaan EUn tavoitteena on perinteisen taloudellisen ja sosiaalisen koheesion ohella myös territoriaalinen koheesio, jota kutsutaan sopimuksen virallisessa suomenkielisessä käänöksessä alueelliseksi yhteenkuuluvuudeksi.

Territoriaalinen koheesio on poliittinen käsite, jolle ei ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää tai selkeitä operationaalisia indikaattoreita. Sitä eritelleet tutkijat ovat nimenneet useita kertomuksia, jotka ovat tunnistettavissa taustalta tai joihin sen mukainen politiikka yhdistetään (ks esim. Böhme & Gloersen 2011). Tulkiten territoriaalisen koheesio tavoitteen asettavan vaatimuksen kehittämispolitiikan paikkaperusteisuudesta, sektoripolitiikan koordinaatiosta, alueiden yhteistyön vahvistamisesta sekä siitä, ettei EU-kansalaisen tulisi joutua julkisten palvelujen, asumisolojen ja työllistymismahdollisuuksien osalta epäedulliseen asemaan asuinpaikkansa vuoksi. Territoriaalisen koheesio tavoitteeseen pyrkivä politiikka on näin aivan jotakin muuta kuin Maailmanpankin tarjoama ”alueellisesti sokea” kehittämispolitiikka. Otan seuraavassa esille neljä Suomen aluekehityspolitiikan kannalta keskeistä aihepiiriä paikkaperusteisen politiikkamallin ja territoriaalisen koheesio näkökulmasta.

Aluekehityspolitiikan ajankohtaisia teemoja

Aluekehitykseen ja aluerakenteeseen liittyvät asiat ovat paljon esillä kotimaisessa julkisessa keskustelussa useista syistä. Kunta- ja palvelurakenteen uudistaminen kuuluu hallituksen keskeisiin ohjelmallisiin tavoitteisiin. Euroopan unionin uutta rakennerahastokautta 2014–2020 koskevat valmistelut ovat loppusuoralla. Esiitykset kansallisen kilpailukyvyn säilyttämisestä sisältävät näkemyksiä siitä, mikälaista aluerakenteen muutosta tulisi edistää ja miten koulutus- ja innovaatiopolitiikka liittyvät tähän asiaan.

Hallinto- ja palvelurakennemuutokset: samaan muottiin

Vuonna 2011 nimitetty hallitus on käynnistänyt ohjelmansa mukaisesti suuren kuntauudistuksen, jonka julkilausuttu tavoite on ”turvata laadukkaat ja yhdenvertaiset kunnalliset palvelut asiakaslähtöisesti koko maassa, luoda edellytykset kuntien taloutta vahvistavalle kehittämistoiminnalle ja yhdyskuntarakenteen eheyttämiseksi sekä vahvistaa kunnallista itsehallintoa ja paikallista demokratiaa” (VM 2012: 19). Tavoitteena on kuntien lukumäärän vähentäminen merkittävästi nyky-

tilanteeseen verrattuna – vuoden 2012 lopussa kuntia oli 320. Perustelut ovat kaksijakoisia; useimmilla kaupunkiseuduilla kuntien ei katsota vastaavan toiminnallisia alueita, kun taas monilla maaseutukunnilla ei nähdä olevan riittäviä resursseja kunnan palvelutehtävien hoitamiseen.

Esitetty uudistus on paikkaperusteisen politiikan näkökulmasta ristiriitainen. Kaupunkiseuduilla toiminnallisiin päivittäisalueisiin perustuvien kuntien voitaisiin olettaa vahvistavan – edellyttäen että kuntaliitosten aiheuttamat ongelmat jäävät tilapäisiksi – palvelutarjonnan tehostamista, maankäyttöä koskevia ratkaisuja ja ylipäättäen kehittämiss politiikan edellytyksiä. Harvaan asutun maaseudun, jota Suomi pääosiltaan on, tilanne poikkeaa tästä olennaisesti. Kuntien yhdistäminen tuottaa monissa tapauksissa vain niukasti jos ollenkaan mittakaavaetuja palvelutuotannossa ja samaan aikaan väestö ikääntyy ja monien kuntien elinkeinopohja näivettyy. Tätä taustaa vasten ei ole yllätys, että kuntauudistus ja siihen kytketty terveys- ja sosiaalipalvelujen palvelurakennemuutos (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012) ovat osoittautuneet hankalasti toteutettaviksi, ja vuoden 2012 alussa esitetystä tavoiteasettelusta on jo jouduttu tinkimään.

Mitä paikkaperusteisuuden ottaminen vakavasti tarkoittaisi kuntarakenteen ja palvelutarjonnan uudistamisessa? Sen lähtökohta olisi havainto, ettei sama malli sovi kaikille alueille. Hallinnollinen uudistus ei voi poistaa maantieteen asettamia ehtoja, ja huomattava osa maaseutukunnista – olivatpa ne nykyisiä pieniä kuntia tai yhdistettyjä ”aluekuntia” – ei kykene turvaamaan asukkaidensa peruspalvelutasoa tasavertaisesti kaupunkiseutujen kuntien kanssa. Mikäli yhtenäisvaltion periaatteiden ja territoriaalisen koheesion tavoitteen mukaisesta tasa-arvosta halutaan pitää kiinni, tämän ongelman paikkaperustainen ratkaisu edellyttää kuntien ja valtion työnjaon merkittäviä muutoksia ainakin terveys- ja sosiaalipalvelujen tuotannossa.

Innovaatio- ja koulutuspolitiikka: perääntyminen alueilta

Aluepolitiikan suuri käänne uudelleenjakopolitiikasta kilpailukyky- ja innovaatiopolitiikkaan ajoittuu Suomessa 1990-luvulle (ks. esim. Remahl 2008). Se liittyi kansallisen kilpailustrategian muutokseen, johon on viitattu erilaisissa tulkinnoissa muun muassa tietoyhteiskunnan rakentamisena ja uusliberaalina käänteenä.

Aluekehittämiss politiikassa otettiin jo tuolloin käyttöön toimintamalleja, jotka liitetään nykyisessä EU:n koheesiopolitiikkaa koskevassa keskustelussa paikkaperustaiseen politiikkaan. Esimerkiksi vuonna 1994 aloitettu osaamiskeskusohjelma edisti alueellista innovaatiopolitiikkaa. Tässä suhteessa tärkeä ratkaisu oli myös ammattikorkeakoulujärjestelmän luominen vaiheittain vuodesta 1991 alkaen. Se

on yhdessä aiemmin luodun maantieteellisesti kattavan yliopistoverkon kanssa muodostanut suomalaisen korkeakoulujärjestelmän duaalimallin.

Edellä luonnehdittu alueellisen innovaatiotoiminnan infrastruktuuri on viime vuosina haastettu useasta suunnasta. Kansallista innovaatiojärjestelmää arvioinut asiantuntijaryhmä piti sitä alueellisesti liian hajautuneena (IEFNIS 2009). Edelleen tämä ryhmä korosti suosituksissaan sitä, että ”Suomen kokoisessa maassa voi olla vain muutama kansainväliseen tasoon yltävä, teknologia- ja tiedevetoinen innovaatiokeskittymä”. Tämä näkemys on luettavissa hieman väljemmin muotoiltuna myös Suomen aluekehittämisstrategiasta vuoteen 2020 (TEM 2010).

Nämä linjaukset eivät ole jääneet vain suunnitelmapapereihin, vaan muutos alueellistetusta keskitetympään suuntaan on ollut käynnissä useita vuosia. Yliopistot ovat lakkauttaneet kampuksiaan pienissä kaupungeissa. Ammattikorkeakouluverkossa on käynnissä samansuuntainen muutos, joka on merkittävä uhkatekijä useiden pienten paikkakuntien innovaatio- ja elinkeinopolitiikan kannalta. Niin sanotut seutukaupungit ovat tästä konkreettinen esimerkki. Useissa niistä on suljettu ammattikorkeakoulujen sivutoimipisteitä, jotka ovat olleet paikallisen elinkeinon kehittämisen kannalta merkittäviä yksiköitä. Myös parhaillaan käynnissä oleva aloituspaikkamäärien vähennys heikentää seutukaupunkien asemaa tällä käytännönläheisen innovaatiopolitiikan kannalta tärkeällä koulutussektorilla. (Ks. Virkkala ym. 2012.) Siirtymää alueellisesti keskitetyn mallin suuntaan, ja siis pois päin paikkaperusteisesta politiikasta, perustellaan vetoamalla vähenevään kysyntään ja pieneneviin ikäluokkiin sekä innovaatio- ja koulutustoiminnan mitakaavaetuihin ja laatuun.

Harvaan asutut alueet: täyskäännös Euroopan ehdoilla

Euroopan unioni sai Suomen ja Ruotsin jäsenyyden myötä uuden aluetyypin, harvaan asutut alueet, vuonna 1995. Itä- ja Pohjois-Suomen (ja Ruotsin pohjoisten alueiden) aluerakenteen erilaisuus, jonka kriteerinä käytettiin tuolloin alhaista asukastiheyttä, hyväksyttiin tukiperusteeksi, ja EU otti käyttöön uuden tavoitealueen 6 vuosien 1995–1999 ohjelmakaudelle. Seuraavalla EU:n ohjelmakaudella pohjoiset alueet luettiin tavoitealueeseen 1, ja nykyisellä ohjelmakaudella Itä-Suomi on rakennerahastopolitiikan tuen saajana niin sanottu *phasing in* -alue, jonka saamasta tuesta osa on myönnetty aluerakenteen perusteella. Tämä EU:n pohjoisimpien harvaanasuttujen alueiden erityisasema on tunnustettu myös Lissabonin sopimuksessa (2009). Ohjelmakausittaisista päätöksistä riippuu, mitä tämä erityisasema merkitsee koheesiopolitiikassa.

Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnalliset organisaatiot ja -alueet ovat pyrkineet asemoitumaan EU:n kartoilla tekemällä edunvalvonta- ja strategiayhteistyötä Ruotsin ja Norjan vastaavien alueiden kanssa. Sen ensimmäisessä, tutkimusperusteisessa vaiheessa harvuuden käsitettä tarkennettiin: sille nimettiin alhaisen asukastiheyden ohella toinen kriteeri, hajautunut aluerakenne. Toisessa vaiheessa nämä NSPA-alueet (*Northern Sparsely Populated Areas*) pyrkivät tunnistamaan erityiset kehitysresurssinsa eli territoriaalisen pääomansa. Näin ne pyrkivät vetoamaan aluekehittämistuen perusteena perinteisen argumentin, jälkeenjääneisyyden, sijasta alueen erityisiin voimavaroihin (*Bright North*). Tällaisiksi on esitetty muun muassa kylmä ilmasto, koulutus- ja tutkimusinfrastruktuuri, luonto matkailukohteena, sijainti Venäjän rajan tuntumassa sekä luonnonvarat kuten mineraalit ja bioenergia. (Ks. Eskelinen & Fritsch 2010.)

Pohjois- ja Itä-Suomen alueiden yhteistyöprosessi on esimerkki siitä, miten politiikan uusi toimintakenttä – kansallisvaltioiden sijasta Euroopan unioni – voi heijastua suoraviivaisesti alueelliseen kehittämisstrategiaan ja sen konseptioihin. Tämä prosessi on jatkunut siten, että hallitus asetti vuonna 2011 työryhmän, joka sai tehtäväkseen valmistella Itä- ja Pohjois-Suomen kehittämisohjelman. Aiemmin näitä alueita oli käsitelty vastaavissa aloitteissa ja ohjelmissa yleensä erikseen. Lisäksi EU:n tilastoaluejakoa on muutettu Suomen taktisista syistä tekemästä aloitteesta siten, että Itä- ja Pohjois-Suomi muodostavat yhden NUTS2-tilastoalueen. Tämä uusi aluerajaus yhdistää Lissabonin sopimuksessa todetun erityisaseman mukaisesti Suomen harvaanasutut alueet tavalla, joka sopii EU:n koheesiopolitiikan käyttöön.

NSPA-prosessi edustaa eurooppalaista makrotason alueperusteista kehittämiss politiikkaa sikäli, että pohjoiset harvaanasutut alueet ovat onnistuneet saavuttamaan – tutkimus- ja lobbausprosessin tuloksena yhteistyössä valtioiden kanssa – EU:n tunnustaman erityisaseman, jonka avulla voidaan vaatia kehittämistukea. Perusteluna on alueen olosuhteiden ja resurssien erilaisuus, territoriaalinen pääoma. Kansallisen tason kehittämisohjelman valmistelussa nimetyt konkreettiset kehittämiss hankkeet ovat kuitenkin väistämättä osa-alueittain eriytyneitä, sillä kotimaisesta näkökulmasta katsottuna tämä pinta-alaltaan hyvin suuri alue, Itä- ja Pohjois-Suomi, koostuu aluerakenteeltaan ja taloudelliselta perustaltaan hyvin erilaisista alueista (ks. Työ- ja elinkeinoministeriö 2013).

Metropolialue: veturi ja perävaunut

Tulkinta monikeskuksisesta aluerakenteesta ”valtiollisen tilan säätelyn” (Moisio 2012) tavoitetilana otettiin Suomessa käyttöön samoihin aikoihin kuin kansallinen kilpailustrategia uudistettiin ja innovaatiopolitiikkaa nousi aluekehittämiss politiik-

kan keskiöön. Tämä muutos, jonka tietoperustana olivat kaupunkiverkkotutkimukset (Vartiainen ja Antikainen 1998), ei johtunut välittömästi EU-jäsenyydestä tai koheesiopolitiikan käyttöönotosta. Sillä oli kuitenkin selkeä yhteys käynnissä olleeseen ESDP-prosessiin, jonka keskeisin käsite oli monikeskuksisuus. Suomessa, jossa kaupunkikeskukset ovat pieniä ja kaukana toisistaan, monikeskuksisuuden käsite tulkittiin kuitenkin toisin kuin Euroopan tiheästi asutuilla sydänmailla: se nähtiin pikemminkin aluekehityspoliitiikan kuin aluesuunnittelun konseptiona. (Eskelinen & Fritsch 2009.) Alueellisessa kehittämisspolitiikassa kaupunkiverkkona jäsenetty monikeskuksinen aluerakenne sai virallisen sijan vuonna 2001 käynnistetyn aluekeskusohjelman myötä. Se muunnettiin sittemmin alueperustaisen kehittämisen konseption hengessä KOKO-ohjelmaksi, joka kuitenkin yllättäen lakkautettiin vuonna 2011.

Edellä luonnehditussa – jälleen Moision (2012) termiä lainaten – ”hajautetun kilpailuvalltion” vaiheessa Helsinki jäsenettiin pääkeskuksena ja pääkaupunkiseutuna (Vartiainen ja Antikainen 1998: 44–45). Vuonna 2007 nimitetty hallitus nosti pääkaupunkiseudun alueellisen kehittämisspolitiikan kohteena entistä selkeämmin erityisasemaan. Tämä muutos tapahtui metropolipoliitiikan nimissä, ”jolla ratkaistaan alueen maankäytön, asumisen ja liikenteen ongelmia, edistetään elinkeinopoliitiikan ja kansainvälistymisen toteutusta sekä ehkäistään syrjäytymistä” (Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma, s. 26). Tämä politiikka keskittyi aluksi seudun sisäisiin ongelmiin, mutta se on sittemmin kohdentunut entistä enemmän asioihin, jotka koskevat Helsingin seudun asemaa suhteessa relevantteina pidettyihin kansainvälisiin kilpailijoihin sekä tämän alueen kansalliseen asemaan: ”Metropolialueen kokonaisvaltaista kehitystä koko maan kansantalouden veturina ja kansainvälisesti kilpailukykyisenä alueena vahvistetaan palveluja, kaavoitusta, liikenne- ja tietoverkkoja sekä elinkeinotoiminnan edellytyksiä kehittämällä. Alueen kehitystä vahvistetaan edelleen ottaen huomioon eurooppalainen kilpailutilanne ja erityisesti Itämeren kehitysnäkymät ja Venäjän läheisyys.” (Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma, s. 44) Nämä lausumat edustavat selkeästi alueperusteista kehittämisspolitiikkaa, ja samantapaisia politiikkamalleja on käytössä useissa Euroopan maissa. Käytännössä alueen kuntayksiköiden väliset ristiriidat ovat kuitenkin haitanneet metropolipoliitiikan toteuttamista.

Kokoavia arvioita

Suomen aluekehittämisspolitiikan muutostarpeet olivat EU-jäsenyyden alkuvaiheessa useissa suhteissa suoraviivaisia, sillä oli välttämätöntä luoda uusia toimintamalleja ja toteuttaa niihin liittyviä institutionaalisia muutoksia. Samoihin aikoihin poliittisen ja maantieteellisen toimintaympäristön mullistavat muutokset, ku-

ten itä- ja etelärajan avautuminen vuorovaikutukselle ja yhteistyölle, heijastuivat merkittävästi myös alueiden kehitysnäkymiin. Nykytilanne poikkeaa tästä olen- naisesti: koheesiopolitiikan käytännöt on opittu ja kehittämisspolitiikan toimijat ovat luoneet kansainvälisiä verkostoja. Alueellisen kehittämisspolitiikan euroop- palaistuminen, uusien politiikkakonseptioiden omaksuminen tai sivuuttaminen, on tapauskohtaista ja kontekstisidonnaista. Edellä luonnehtimani esimerkit tukevat käsitystä, ettei Suomea voida pitää kuuliaisena mallioppilana tässä prosessissa.

Suomessa on toteutettu paikkaperusteista politiikkaa ilman eurooppalaisia esiku- via joillakin kehittämisspolitiikan avainaloilla kuten koulutus- ja innovaatiopoliti- kassa jo kauan, ja myös tavoilla, joiden kokemukset ovat herättäneet kiinnostusta muissa EU-maissa. Tällainen paikkaperusteinen kehittämissote on kuitenkin joutu- nut nyttemmin karsinnan kohteeksi esimerkiksi koulutus- ja innovaatiopolitiikas- sa sekä kunta- ja palvelurakenteen uudistuksissa. Muutosesityksissä vedotaan tyypillisesti hajautuneeseen aluerakenteeseen ja globalisaation oloissa tapahtuvan kilpailun edellyttämään kriittiseen massaan ja erikoistumiseen. Tämän kotimaisen politiikan suunnanmuutoksen voi tulkita myös siten, että eurooppalaisista kes- kiarvoista eniten poikkeavilta alueilta ei oleteta löytyvän merkittävästi kehittä- miskelpoista territoriaalista pääomaa. On selvää, että monet paikalliset ja alueelli- set toimijat näkevät tämän asian toisin.

Metropolipolitiikka edustaa puolestaan eurooppalaistumista paikkaperusteisen politiikkamallin hengessä. Siinä seurataan eurooppalaisen suurkaupunkipolitiikan tarjoamia esikuvia ja mielikuvia. Kotimainen ongelma on sitten se, että metropo- leja on vain yksi ja sekin sijaitsee maan eteläreunalla.

Itä- ja Pohjois-Suomen uudelleenaseointi kehittämisspolitiikan kohteena on tul- kittavissa taktisena, eurooppalaisten pelisääntöjen tuntemista osoittavana manöö- verinä. Nämä alueet, yhdessä vastaavassa asemassa olevien naapurimaiden aluei- den kanssa, ovat omaksuneet EU:n aluekehittämisspolitiikan nykyisen strate- giadiskurssin, ja markkinoineet sitä aktiivisesti koheesiopolitiikan resurssien hankkimiseksi. Konkreettiset alueperusteiset kehittämissstrategiat koskevat kui- tenkin pienempiä alueellisia kokonaisuuksia, koska niissä joudutaan ottamaan huomioon Suomen aluerakenteen ja resurssiperustan realiteetit.

Yleisesti alueellisen kehittämisspolitiikan strategiavalinnoissa päädytään aina pe- ruskysymykseen siitä, mitä Suomen aluerakenteen aito erilaisuus ja poikkeavuus EU:n keskiarvoista merkitsee. Suuresta kaupungista ja varsinkin pääkaupungista katsoen Suomi on liian hajaantunut, kun taas maaseudun asian ajajalla on houku- tus kieltää tyystin alue- ja yhdyskuntarakenteen merkitys. Käytännössä asia ei ole näin mustavalkoinen: urbanisaatio eri muodoissaan jatkuu, mutta maaseutu ei

häviä kartalta. Mistä aineksista olisi rakennettavissa näissä oloissa suomalainen versio eurooppalaisesta paikkaperustaisesta politiikasta?

Eurooppalaisen ja pohjoismaisen aluekehitysdiskurssin välittäjänä toimivan Nordregion esittämät arviot territoriaalisen koheesion tavoitteen tulkinnasta tarjoavat tähän konkreettisen lähtökohdan (Damsgaard ym. 2008). Niiden mukaan Pohjoismaiden aluerakenteesta seuraa ensinnäkin se, että on perusteltua eriyttää aluekehittämisspolitiikka EU:ssa paljon käytetyn NUTS2-tason alapuolella. Toiseksi territoriaalinen ulottuvuus tulee ottaa huomioon sektoripolitiikassa, ja varsinkin innovaatiopolitiikassa. Kolmanneksi on syytä tarkastella saavutettavuutta ja yhteyksiä tapauskohtaisesti eikä makrotasolla kuten esimerkiksi Pohjoismaat vs. Eurooppa -asetelmassa. Edelleen on perusteltua tulkita monikeskuksisuus relationaalisesti kaupunkiverkkotulkinnan tapaan, kiinnittää huomiota harvaan asutuilla alueilla väestön kynnsarvoihin palvelujen ylläpitämiseksi, pyrkiä sovittamaan yhteen energiapolitiikassa hajautunut tarjonta ja keskittynyt kysyntä, ja arvioida kestävyuden kriteerejä esimerkiksi liikenteen ja energiankäytön osalta yhdyskuntatyypin mukaan.

Lähteet

Barca, F. (2009). An agenda for A reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European union challenges and expectations. *Independent Report, Prepared at the Request of the European Union Commissioner for Regional Policy*. Danuta Hübner, European Commission, Brussels.

Barca, F., McCann, P. & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science* 52: 1, 134–152.

Böhme, K. & Gloersen, E. (2011). Territorial cohesion storylines: Understanding a policy concept. *Spatial Foresight Brief* 2011: 1. [Verkkodokumentti] Saatavissa: www.spatialforesight.eu/tl_files/files/editors/dokumente/Brief-2011-1-111025.pdf.

Damsgaard, O., Dubois, A., Gløersen, E., Hedin, S., Rauhut, D., Roto, J., Schmitt, P. & Steineke, J.M. (2008). Nordic inputs to the EU green paper on territorial cohesion. *Nordregio WP2008:4*. Stockholm.

ESDP (1999). *European Spatial Development Perspective: Towards a Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU*. Luxembourg: Office for Official Publications of The European Communities.

Eskelinen, H. & Fritsch, M. (2009). Polycentricity in the North-eastern periphery of the EU territory. *European Planning Studies* 17: 4, 605–619.

Eskelinen, H. & Fritsch, M. (2010). Repositioning the EU's northernmost regions in a European territorial context. Teoksessa P. Ache & M. Ilmonen (Toim.). *Space is Luxury. Selected Proceedings of the 24th AESOP Annual Conference*. Aalto University, Centre for Urban and Regional Studies Publications B103. 188–203.

Fritsch, M. & Eskelinen, H. (2011). Influences from and influences on Europe: the evolution of spatial planning and territorial governance in Finland. *disP – The Planning Review* 3/2011 186, 23–31.

IEFNIS (2009). *Suomen innovaatiojärjestelmän kansainvälisen arvioinnin tulokset ja suosituks*. Tiivistelmä. International Evaluation of Finnish National Innovation System [Verkkodokumentti] Saatavissa: http://www.tem.fi/files/25901/Innovaatiojarjestelman_arviointi_11012010%29.pdf.

Kettunen, P. & Kungla, T. (2005). Europeanization of sub-national governance in Unitary States: Estonia and Finland. *Regional and Federal Studies* 15: 3, 353–378.

Marshall, A. (2005). Europeanization at the urban level: Local actors, institutions, and the dynamics of multi-level interaction. *Journal of European Public Policy* 12: 4, 668–686.

Moisio, S. (2012). *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.

OECD (2009). *How Regions Grow*. Paris: OECD.

Remahl, T. (2008). Aluepolitiikan yhteiskunnalliset merkitykset ja muutos. Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. Oulu: *Nordia Geographical Publications* 37: 5.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2012). *Palvelurakennetyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 30.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2013). *Katse pohjoiseen. Toimenpide-ehdotukset. TEM-raportteja* 2.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2010). *Suomen aluekehittämisstrategia 2020*. (17.3. 2010) Helsinki.

Valtiovarainministeriö (2012). *Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne. Kunnallishallinnon rakennetyöryhmän selvitys. Osa I. Valtiovarainministeriön julkaisu- ja 5a*. Helsinki.

Vartiainen, P. & Antikainen, J. (1998). *Kaupunkiverkkotutkimus 1998. Kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu* 2. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Virkkala, S., Hirvonen, T. & Eskelinen, H. (2012). Seutukaupungit Suomen aluerakenteessa ja kaupunkijärjestelmässä. Teoksessa: A. Hynynen (Toim.). Takaisin kartalle. Suomen Kuntaliitto. *Acta-julkaisusarja* 237. 17–29.

World Bank (2009). *World Development Report: Reshaping Economic Geography*. Washington, DC: World Bank.

MAASEUDUN VUOSIKYMMENET

Toivo Muilu

Aika on tunnetusti suhteellinen käsite ja kuusi vuosikymmentä on näkökulmasta riippuen pitkä tai lyhyt ajanjakso. Aika pitkä aika se on yksilölle, jolle tuohon väliin mahtuu suurin osa elämän merkkipaaluista sekä kasvun, kehityksen ja koulutuksen vuosista. Ihmisyhteisöjen ja yhteiskunnan historian kannalta kymmenien vuosien kaari on lyhyempi, mutta sekin sisältää sekä kriisejä ja äkkikäännteitä että rauhallisemman kehityksen suvantovaiheita.

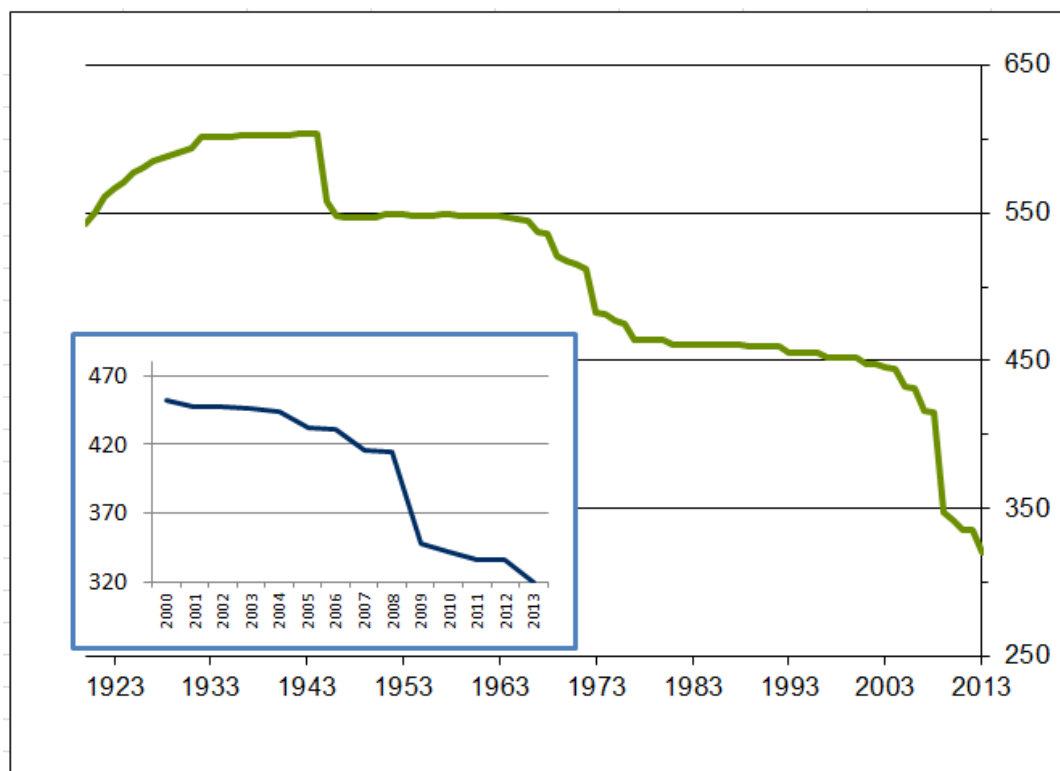
Aluekehityksen voi ajatella sijoittuvan tässä aikajänteessä johonkin välimaastoon. Keskivertokansalainen huomaa aluerakenteissa tapahtuvat muutokset ja niiden vaikutukset elämäänsä usein vasta taaksepäin katsoessaan. Toisaalta politiikan ja talouden dynamiikan lisääntynyt vauhti voi tuottaa nopeitakin alueellisen muutoksen ilmiöitä, jotka jokainen voi havaita arkipäivässään.

Tässä kirjoituksessa pohditaan Suomen alueellista kehitystä maaseudun kannalta 1950-luvulta nykypäivään. Maaseutujen Suomessa vaikuttavat samat moniulotteiset voimat kuin kaupungeissakin ja tässä rajaudutaan kahteen tällä hetkellä ajankohtaiseen ja toisiinsa liittyvään teemaan, jotka keskusteluttavat sekä kansalaisia että päättäjiä: kuntaliitoksiin ja kaupunki-maaseutu-suhteeseen. Miten ne ovat olleet esillä ja miten niihin on suhtauduttu eri aikoina?

Kuntaliitokset ennen ja nyt

Kuntaliitokset ovat 2000-luvulla olleet aluehallinnon muutosten kenties näkyvin teema ja poliittinen jakolinja. Jyrki Kataisen hallitus aloitti vuonna 2011 ”historiallisen” kuntauudistuksen, jonka tavoitteena ja seurauksena kuntien lukumäärä laskisi jopa alle sadan.

Kuntakeskustelussa unohtuu usein, että kuntien lukumäärä on jo vähentynyt lähes 40 % sotien jälkeisenä aikana. Viisikymmentäluvulla kuntien määrä oli enimmäkseen 549 ja vuoden 2012 lopussa jäljellä oli 336 kuntaa (kuva 1). Kuntaliitokset eivät siis ole uusi asia.

Kuva 1. Suomen kaupunkien ja kuntien lukumäärät 1917–2013 (Kunnat.net 2012).

1950-luvulla kuntien lukumäärä väheni vain yhdellä. Ensimmäinen suuri kuntauudistus toteutettiin vuosina 1961–1982. Jo 1960-luvun valmisteluelimet asettivat eri vaiheissa nykyisinkin tutun kuuloisia tavoitteita kuntien asukas- ja lukumäärille. Vuoden 1965 pienkuntakomitean tavoitteena olivat yli 8 000 asukkaan, mutta vähintään 4 000 asukkaan kokoiset kunnat. Kuntien lukumäärätavoitteet vaihtelivat välillä 304–311, joka olisi tarkoittanut yli 200 kunnan vähentämistä. Suomi oli tuolloin nykyistäkin selkeämmin maaseutukuntien maa ja suunnitelmien vastustus oli kovaa: esimerkiksi Oulun lähellä Ylikiimingissä järjestettiin lokakuussa 1965 kriisikokous, johon osallistui edustajia yli 200 maalaiskunnasta (Kuntaliitosten historiaa 2012). Kiintoisasti tämän ensimmäisen suuren kuntaliitosharjoituksen lukumäärätavoite näyttää lähes toteutuvan vuonna 2013, kun Suomessa on 320 kuntaa. Ylikiiminkikin liitettiin Ouluun jo vuonna 2009.

Ensimmäinen suuri kuntauudistus ei tuloksiltaan yltänyt tavoitteisiinsa, kun kuntien lukumäärä aleni vain 87:llä. Syynä on pidetty muun muassa sitä, että uudistukselle ei määritetty tarkkaa aikataulua, eikä ohjelman sitovuudesta saavutettu yksimielisyyttä. Näkemykset erosivat esimerkiksi suhteessa pakkoliitoksiin, kuten nykyisinkin. Vuosina 1946–1992 valtiolla oli lakiin perustuva mahdollisuus määrätä kuntaliitos erityisen painavilla syillä vastoin kunnanvaltuuston tahtoa. Pakkoa

käytettiin harkiten, sillä aikavälillä toteutettiin vain 20 pakkoliitosta, joista viimeiset vuonna 1977, kun Kajaanin maalaiskunta liitettiin Kajaaniin ja Karhula ja Kymi liitettiin Kotkaan. Kaupunki-maaseutu-asetelma näkyi pakkoliitoksista käydyssä keskustelussa. Tuolloinen Suomen Kaupunkiliitto katsoi, että kuntien mielipide ei voi olla ratkaiseva liitoskysymyksessä, kun taas maaseutukuntia edustanut Suomen Kunnallisliitto korosti kuntien vapaaehtoista liittymistä ja pakon soveltamista vain erityisissä poikkeustapauksissa (Kuntaliitosten historiaa 2012).

Ensimmäisen kuntauudistuksen jälkeen vedettiin henkeä, sillä 1980–1990-luvuilla kuntien lukumäärä väheni vain noin kymmenellä (kuva 1). Keväällä 2007 voimaan tuli laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta (169/2007), joka käynnisti toisen laajemman kuntaliitosaallon. Paras-uudistus käynnistettiin ilman hallitusohjelman kirjausta Matti Vanhasen ensimmäisen hallituskauden puolivälissä. Puitelain keskeinen sisältö oli tavoite vähintään noin 20 000 asukkaan väestöpohjan kunnista tai kuntien yhteistoiminta-alueista perusterveydenhuollon ja siihen kiinteästi liittyvien sosiaalihuollon palveluiden järjestämiseksi. Kunnat saivat valita, täyttivätkö ne väestöpohjan kuntaliitoksen kautta vai perustamalla yhteistoiminta-alueen. Liitoksiin kannustivat osaltaan valtion yhdistymisavustukset ja niitä koskeva yhdistymisajankohtaan sidottu laskeva porrastus. (Kuntaliitosten historiaa 2012).

Paras-uudistus lähti rivakasti liikkeelle, sillä 2009 toteutui peräti 32 kuntaliitosta ja kuntamäärä väheni niiden myötä 67:llä. Aktiivisuus selvittää liitoksia tyrehtyi kuitenkin lähes täysin vuonna 2011 voimaan tulleisiin liitoksiin: helpoimmat liitokset oli tuolloin saatu tehtyä. Vuoden 2013 alussa tapahtui 10 kuntien yhdistymistä, jolloin jäljelle jäi 320 kuntaa (kuva 1, pienempi kuvio).

Paras-puitelain voimassaolo päättyi vuoden 2012 lopussa ja sen yhteistoimintavelvoitteet päättyvät vuonna 2014. Jyrki Kataisen hallituksen kuntauudistus käynnistäisi toteutuessaan kolmannen kuntaliitosaallon. Jäljelle jäävien kuntien lukumäärästä on esitetty julkisuudessa lukuisia arvioita, joista usein on toistettu VM:n kuntauudistustyöryhmän kartassa vuoden 2012 alussa esitettyä noin 70 kunnan määrää (esim. Suomen Kuvalehti 6.6.2012).

Onko kuntauudistuksissa lopulta ollut merkittäviä eroja vuosikymmenten saatossa? Sekä 2000-luvulla että sitä edeltäneinä vuosikymmeninä toteutetuissa kuntauudistuksissa on käytetty erilaisia keinoja, mutta päätavoitteet ovat olleet hyvin samanlaisia eli kuntien toimintakyvyn vahvistaminen ja hyvinvointipalveluiden turvaaminen. Pakkoliitokset, pienten maaseutukuntien ja kaupunkien väliset jännitteet, poliittisten ryhmien näkemuserot ja kuntien ja keskushallinnon väliset suhteet ovat samoin olleet keskustelun ydinteemoja eri aikoina.

Laamasen (2007) mukaan kuntarakennekeskustelussa on kysymys kuntien tehtävää, voimavaroja ja rakennetta ja näiden suhdetta koskevasta määrittelykamppailusta. Airaksinen ym. (2012) tarkastelivat kuntauudistuksia prosessina, jossa olennaista on institutionaalinen johtajuus. Tulosten perusteella kuntafuusioissa havaitut edut ja hyödyt, samoin kuin ongelmat ja haasteet, ovat varsin riippuvaisia kuntatyypistä ja kuntatyyppien sisälläkin näkyvästä kulttuurisesta ja toiminnallisesta variaatiosta.

Maaseudun ja kaupungin suhde

Kaupunkien ja maaseutukuntien liitokset ovat hallinnollinen tulokulma erilaisten alueiden keskinäisiin suhteisiin, mutta maaseutu-kaupunki-asetelma on paljon hallinnollisia aluerakenteita moniulotteisempi ja vanhempi. Ensimmäiset kaupungit syntyivät Lähi-idässä yli 10 000 vuotta sitten ja varmaankin jo tuolloin kaupunkilaisten ja maalaisten välillä oli jännitteitä. ”Ennen” kaupungin ja maaseudun raja ja työnjako oli selkeä: kaupungissa oli kirkollisia toimintoja, virkamiehiä ja porvareita palvelijoinen, kun taas maaseudun väki vastasi elintarvikkeiden ja muiden raaka-aineiden tuotannosta.

Suomi oli 1950-luvun alkaessa vielä käytännössä maatalousvaltio, jossa oli vain 35 kaupunkia ja 482 maalaiskuntaa. Niiden välimuotona oli 32 kauppala, joista viimeiset muutettiin kaupungeiksi vuonna 1977. Aikaisemmin lainsäädännössä oli huomattavia eroja kaupunkien ja maaseudun välillä, mutta vuoden 1995 kuntalaissa viimeisetkin hallinnolliset erot kaupunkien ja muiden kuntien välillä poistettiin. Nykyisin kunta voi käyttää kaupunki-nimitystä, jos se itse katsoo täyttävänsä kaupunkimaiselle yhdyskunnalle asetettavat vaatimukset (Kunnat.net 2012).

Kaupungin ja maaseudun asukkaiden vuorovaikutusta on pitkään määrittänyt muuttoliike. Maaseudulla syntyneet ja peruskoulutetut muuttajat ovat olleet kaupunkien kasvun keskeinen resurssi. Suuren muuton vuosina 1966–1975 maaseudun nettotappio maan sisäisessä muuttoliikkeessä oli 213 788 henkeä, mikä on lähes Tampereen nykyinen asukasluku. Vuonna 1960 Suomen 10 suurimman kaupungin yhteenlaskettu asukasluku oli lähes 1,2 milj. henkeä (26,5 % koko väestöstä) ja vuoden 2011 lopussa hieman yli 2 milj. henkeä (37,2 %). Sotien päätyttyä kaupungeissa asui noin 30 prosenttia suomalaisista, kun vuoden 2011 lopussa kaupunkimaisten kuntien väestöosuus oli 68,4 %. Lisäksi taajaan asutuissa kunnissa asui 15,9 % suomalaisista vuonna 2011 (Suomen Kartasto 1981; Laakso & Loikkanen 2004; Tilastokeskus 2012: 76, 96).

Muutos maaseutuyhteiskunnasta kohti keskuksia on siis tilastotietojen valossa ollut raju. Kaupungistuminen käynnistyi Suomessa myöhemmin kuin useimmissa Länsi-Euroopan maissa, mutta prosessi oli sitäkin nopeampi (Westerholm 1999).

Kaupungin ja maaseudun suhdetta on kuvattu kumppanuutena ja nollasummapeilinä: toista ei voi olla ilman toista. Maaseudun historiallinen rooli ruoantuottajana oli sen asukkaiden tärkein tehtävä alueellisessa työnjaossa 1950-luvulle saakka (esim. Katajamäki 2002). Edelleenkin elintarvikkeet, energia ja lähes kaikki välttämättömät raaka-aineet ovat peräisin maaseudulta tai asumattomilta alueilta.

Maaseudun merkitys on kuitenkin nykyisin paljon moni-ilmeisempi kuin muutama vuosikymmen sitten. Maatalouden ja tuotannon maaseudusta on kuljettu rakennemuutoksen myötä kohti kulutuksen maaseutua, jossa painottuvat maaseudun tuottamat hyvinvoinnin, vapaa-ajan ja virkistyksen mahdollisuudet ja palvelut (Silvasti 2002). Myös maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa vuosille 2009–2013 korostettiin maaseutua koko Suomen hyvinvoinnin edistäjänä (Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi 2009).

Suuri osa suomalaisista on vasta ensimmäisen tai toisen polven kaupunkilaisia lyhyessä ajassa tapahtuneen maaltamuuton ansiosta. Tämä näkyy esimerkiksi suomalaisten luonnonläheisissä asumisihanteissa. Kaupunkien läheinen maaseutu on ”onnellisuusvyöhykettä”, josta monet lapsiperheet etsivät hyvää elämää yhdistämällä maaseudun rauhan ja kaupungin palvelut. Maalla asuvien vanhempien ja isovanhempien elinaikana suhde maaseutuun on monille kaupunkilaisille luonteva osa elämää ja se voi periytyä myös jälkipolville kesämökkien ja kakkosasuntojen muodossa. Loma-asuntojen määrä on moninkertaistunut ja niitä oli Suomessa vuonna 2011 yhteensä 492 713. Kaikkien mökinomistajien keski-ikä oli 62 vuotta (Kesämökit 2011).

Suomalaiset ovat kaupungistuneet parissa sukupolvessa, mutta arvojen ja asenteiden muutos on ollut hitaampi. Silvastin (2002: 21–22) mukaan Suomessa on koettu kiinnostava kaksisuuntainen muutos: samalla kun ”urbaanit” elämäntavat ovat valuneet yli kaupungin laidan maaseudulle, maalta muuttaneet ovat vieneet kaupunkiin ”maalaisia” elämänasenteita.

Tämä näkyi myös Sitran Maamerkit-ohjelmassa vuosina 2009 ja 2011 tehdyissä maaseutubarometreissa. Tulosten mukaan noin 40 prosenttia suomalaisista koki olevansa identiteetiltään kaupunkilaisia ja noin viidennes maalaisia. Jälkimmäisten osuus oli jopa hieman kasvanut barometrien välillä. Kiinnostavin havainto oli se, että 38 prosentilla suomalaisista oli vuonna 2011 sekä-että-identiteetti ja näiden vastaajien osuus oli myös hieman kasvanut (Hirvola 2011; Sitra 2011).

Alasuutari ja Alasuutari (2011) tekivät Maamerkit-ohjelmalle taustaselvityksen mediassa 2000-luvulla käydystä maaseutukeskustelusta. Heidän mukaansa maaseutukäsité ja maalla asuviin liitetyt mielikuvat ovat säilyneet vuosituhannen alussa ennallaan, huolimatta kaupunkien ulkopuolisten alueiden ja suomalaisen yhteiskunnan kokemista suurista muutoksista. Nämä mielikuvat sisältävät myös perinteiseen maaseutuidylliin liitetyn käsityksen kehityksen jäljessä kulkevista maalaisista (emt. 4). Maaseutubarometri uusitaan vuonna 2014, jolloin saadaan viitteitä arvojen ja mielikuvien muutoksista ja pysyvyydestä.

Lopuksi

Kuntaliitokset sekä kaupungin ja maaseudun suhteet kietoutuvat monin tavoin toisiinsa. Kuntaudistuksia on eri aikoina perusteltu kustannustehokkuudella palvelujen järjestämisessä. Kuntien lukumäärälle on asetettu laskevia ja asukasluvuille nousevia tavoitearvoja. Kataisen hallituksen vuonna 2011 käynnistämässä kuntauudistuksessa on korostettu keskuskaupunkien ja niihin keskittyvien palvelurakenteiden roolia aluehallinnon kannalta. Kuntaliitosten keskeinen jännite onkin aina ollut suurempiin kaupunkeihin liittyvien (maaseutu)kuntien asukkaiden ja päättäjien epäily lähipalvelujen säilymisestä ja pakkoliitoksista. Epäilyille on usein ollut myös perusteita (Leinamo 2010).

Tätä kirjoitettaessa joulukuussa 2012 kuntarakennelakiehdotus on kunnissa lausuntokierroksella. Samaan aikaan valmisteltiin kuntien sosiaali- ja terveystuudistusta, jossa pienimpänä asukasmääräkkriteerinä käytettiin Paras-hankkeesta tuttua 20 000 asukkaan rajaa. Tätä pienemmiltä kunnilta vietäisiin itsenäinen päätösvalta sote-palvelujen järjestämisestä alueellaan ja vuoden 2012 kuntajaon mukaisesti näitä itsenäisyyttään menettäviä kuntia olisi 280 (Helsingin Sanomat 14.12.2012).

Jos 1950-luvun maaseudun asukas siirrettäisiin aikakoneella nykypäivään, hänen olisi vaikea tunnistaa ja ymmärtää monia asioita. Monet tehtävistä, jotka tuolloin tehtiin sen enempää miettimättä itse tai yhdessä talkoilla, tuotetaan nykyisin palveluina. Vastaavasti entisajan kylien lähes ainoat palvelut eli tuttu kyläkoulu ja -kauppa ovat todennäköisesti kadonneet, kylänraitti hiljentynyt ja jopa oma kirkonkyläkin näyttäisi kovin toisenlaiselta. Kotikunnan nimi voisi olla toinen kuin ennen ja maaseudun aikamatkaaja voisi peräti havaita olevansa kaupungissa.

Paljon olisi kuitenkin tuttuakin: monet peltomaisemat ovat lähes ennallaan ja maalla tuotetaan edelleen ruokaa. Maalla asuu ja haluaa jatkossakin asua merkittävä osa suomalaisista. Enemmistö nykypäivän kaupunkilaisistakin suhtautuu

maaseutuun suopeasti, haluaa syödä kotimaista ruokaa ja hakea maaseudulta hyvinvointia.

Lähteet

Airaksinen, J., Laine, T.K., Kyösti, A., Markkola, A., Härkönen, H., Afflekt, A., Lehtola, J. & Paananen, H. (2012). Kuntaudistus prosessina. Institutionaalinen johtajuus kuntamuutoksessa. *Valtiovaraministeriön julkaisuja* 23. [Verkkodokumentti] [Viitattu 15.12.2012] Saatavissa: www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20120619Kuntau/Kuntaudistus_prosessina.pdf.

Alasuutari, P. & Alasuutari, E. (2011). Maaseudun merkitykset suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tarkastelu. *Sitran selvityksiä* 50.

Helsingin Sanomat (2012). Terveysvalta pois pikkukunnilta. 14.12.2012.

Hirvola, P. (2011). Maamerkit-barometrilla tietoa suomalaisten maaseutukäsityksistä. *Maaseudun Uusi Aika* 3, 73–75.

Katajamäki, H. (2002). Suomen maaseudun evoluutio. Teoksessa T. Hyyryläinen & H. Katajamäki (Toim.). *Muutoksen maaseutu, artikkelikokoelma*. Monitieteiset maaseutuopinnot, Rural Studies. 11–18. [Verkkodokumentti] [Viitattu 15.12.2012] Saatavissa: www.ruralstudies.fi/wp-content/uploads/2011/04/muutoksen_maaseutu.pdf.

Kesämökki 2011. Tilastokeskus. [Verkkodokumentti] [Viitattu 14.12.2012] Saatavissa: www.stat.fi/til/rakke/2011/rakke_2011_2012-05-25_kat_001_fi.html.

Kunnat.net (2012). Suomen kuntaliiton verkkopalvelu. [Verkkodokumentti] [Viitattu 14.12.2012] Saatavissa: www.kunnat.net.

Kuntaliitosten historiaa (2012). Valtiovaraministeriön Kuntaudistus-sivusto. [Verkkodokumentti] [Viitattu 14.12.2012] Saatavissa: www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/03_muut_asiakirjat/historiaa.pdf.

Laakso, S. & Loikkanen, H. A. (2004). *Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Laamanen, E. (2007). Vapaaehtoiset pakkoliitokset? Diskurssianalyttinen tutkimus kuntarakennetta koskevasta julkisesta keskustelusta. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 632. Tampereen yliopisto ja Suomen kuntaliitto.

Leinamo, K. (2010). Yhdeksän hyvää ja kymmenen kaunista. Vuosina 2001–2009 toteutettujen maaseutu-kaupunki -kuntaliitosten tarkastelua. *Levón-instituutin tutkimuksia* 131.

Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi (2009). Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009–2013. *Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmän julkaisuja* 5.

Silvasti, T. (2002). Maaseudun muuttuvat merkitykset. Tuotannon tilasta kulutuksen kohteeksi. *Yhdyskuntasuunnittelu* 40: 1, 11–25.

Sitra (2011). Maamerkit-barometri 2011, tulokset: identiteetti. [Verkkodokumentti] Viitattu 14.12.2012] Saatavissa: www.slideshare.net/Maamerkit/maamerkit-barometri-2011-identiteetti#btnPrevious.

Suomen Kartasto (1981). *Vihko 210: Väestö*. Maanmittaushallitus ja Suomen maantieteellinen seura.

Suomen Kuvalehti (2012). Näin kävi kuntauudistukselle – pakkoliitoksista ja 70 kunnan Suomesta vapaaehtoiseen jatko selvityksiin. 6.6.2012. [Verkkodokumentti] [Viitattu 15.12.2012] Saatavissa: <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/talous/nain-kavi-kuntauudistukselle-pakkoliitoksista-ja-70-kunnan-suomesta-vapaaehtoiseen-jatkoselvityksiin>.

Tilastokeskus (2012). Suomen tilastollinen vuosikirja 2012.

Westerholm, J. (1999). Asutus harventuu ja keskittyy. Teoksessa J. Westerholm & P. Raento (Toim.). *Suomen kartasto 1999*. 90–91.

KÄYTTÄJÄLÄHTÖINEN OSALLISTUMINEN JULKISEN SEKTORIN PÄÄTÖKSENTEKOON

Esa Hyyryläinen & Pirkko Vartiainen

Johdanto

Hyvinvointipalvelujen, ja niistä perimmiltään aina jollakin järjestelyllä vastuussa olevan julkisen sektorin, jatkuvat rakenteelliset ja toiminnalliset muutokset vaativat runsaasti tutkijoiden huomiota. Muutoksilla on väistämättä suuri vaikutus kansalaisten asemaan osana hyvinvointivaltiota. Demokratiassa kansalaiset pääsevät vaaleissa vaikuttamaan siihen kuka muutoksista päättää, sillä suuret päätökset ovat aina poliittisia päätöksiä. Laskeva äänestysosallistuminen on tällöin iso ongelma päätösten legitimitetille, jota ei voi selittää pois esimerkiksi kertomalla äänestyspassiivisuuden olevan pohjimmiltaan nykyisen hyväksymistä. Selvästi uskottavampaa on nostaa esille se, että kansalaisten osallistuminen ei demokratiassa suinkaan rajoitu vaaleihin, vaan sille on runsaasti muitakin tapoja. Demokratiaa on nykyisin enemmän kuin kapeasti asiaa katsova huomaakaan. Uusi demokratia ilmenee myös kansalaisten tai julkisen sektorin tuottamien ja järjestämien palveluiden käyttäjien suhteessa palveluiden tuottajina tai järjestäjinä toimiviin julkisiin organisaatioihin.

Kysymys kansalaisten osallistumisesta ja osallistumattomuudesta antaa oman perspektiivinsä hyvinvointipalveluita ja julkista sektoria koskevien muutosten kriittiseen tarkasteluun. Kyse on pohjimmiltaan siitä, miten ja millä tavalla kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin muutoksia tuottava julkinen päätöksenteko tulee legitimiiksi. Tässä artikkelissa analysoidaan kansalaisten käyttäjälähtöisen osallistumisen ja julkisen päätöksenteon legitimitetin keskinäistä yhteyttä. Tarkastelemme legitimiin julkisen organisaatioiden päätöksenteon malleja, niiden konteksteja sekä kansalaisten osallistumista erityisesti deliberatiivisesta näkökulmasta. Kysymme millaista legitimi käyttäjälähtöinen päätöksenteko on kun sitä tarkastellaan deliberatiivisen eli harkittuun keskusteluun perustuvasta kansalaisosallistumisen näkökulmasta. Tavoitteenamme on näin tarkentaa Bo Rothsteinin (1994) tunnettua julkisen päätöksenteon tyyppien luokittelua ja siinä esitettyä käyttäjälähtöistä mallia. Tuomme tässä tarkoituksessa esiin tämän mallin lähtökohtia, keskeisiä hyötyjä ja havaittuja ongelmakohtia.

Päätöstyypit julkisissa organisaatioissa

Teoksessaan *Vad bör staten göra* Bo Rothstein (1994) tarkasteli millaisia mahdollisia päätöksenteon legitiimejä konteksteja eri päätöstyypeineen on mahdollista olla, ja miten nämä eroavat toisistaan. Jo teoksen otsikko on lukijan pysäyttävä: mitä valtion tulee tehdä? Vaikka se on tuollaisenakin hyvä, olisimme todennäköisesti nimenneet sen itse hieman toisin. Olisimme kysyneet, miten valtio tietää mitä sen on tehtävä? Tämä otsikko osuu ehkä vieläkin paremmin siihen, mikä tässä on mielenkiintoista ja tärkeää.

Vaikka Rothsteinin esitys ei ole täysin kattava, se on äärimmäisen mielenkiintoinen päätöksenteon tutkimuksen kannalta. Hänen malleistaan viisi – legaalis-byrokraattinen, korporatistinen, professionaalinen, politiikkalähtöinen ja käyttäjä-lähtöinen malli – ovat tavalla tai toisella tuttuja kaikille päätöksenteosta kiinnostuneille hallinnon tutkijoille. Kuudes malli, arvontaperustainen malli, on puolestaan vertailukohta kaikille näille muille malleille. Muiden hyvyyttä ja huonoutta voi aina suhteuttaa silkan sattuman sanelemaan päätöksentekoon, sillä niissä kaikissa pitäisi päästä tätä parempiin päätöksiin. Päätösten paremmuus tosin on kiinni siitä mitä niillä tavoitellaan, tässä kaikki mallit ovat lähtökohtaisesti erilaisia (taulukko 1).

Taulukko 1. Päätöksenteon legitimejä konteksteja ja malleja (vrt. Rothstein 1994: 132).

	Arvontaperustainen malli	Legaalibyrokraattinen malli	Korporatistinen malli	Professionaalinen malli	Politiikkalähtöinen malli	Käyttäjälähtöinen malli
Legitimiteetin perusta	Yhtäläinen mahdollisuus	Yleiset säännöt	Intressi-yhteisö	Tieteellinen tieto	Yleiset ja vapaat vaalit	Myötävaikuttaminen
Organisaatio	Määrittymätön	Hierarkkinen	Intressiperustainen	Kollegiaalinen	Dualistinen	Itsehallinto
Päätöimijat	Sattuma-generaattorit	Virkamiehet	Asiamiehet	Asiantuntijat	Politiikot	Käyttäjät
Edellytys	Prosessin varmuus	Säännöstö	Monopolisoitu intressi	Sovellettavissa oleva tiede	Edustuksellisuus	Aktiivinen osallistuminen
Positiivinen piirre	Tilastollinen objektiivisuus	Ennakoitavuus	Konsensuaalisuus	Tieteellinen rationaalisuus	Poliittinen vastuu	Osallisuus
Negatiivinen piirre	Ennakoimattomuus	Joustamattomuus	Erytisintressien dominointi	Negatiivinen ryhmähenki	Poliittinen manipulaatio	Intressierot
Päätöksen tyyppi	Arvonta	Säännön tulkinta	Neuvottelu	Asiantuntijan arvio	Poliittinen arvio	Suurkokous

Legalis-byrokratisessa mallissa keskeinen päätöksentekijä on virkamies (byro-kraatti), joka ohjaa hallintoalamaisina näyttäytyvien kansalaisten toimintaa yhtäläisten sääntöjen mukaan. Päätös on luonteeltaan primääristi säännön tulkintaa, jossa ei ole tilaa kansalaisosallistumiselle. Ohjaava säännöstö on luonteeltaan suhteellisen muuttumaton. Sen noudattamisessa pyritään niin pitkälle neutraalisuuteen kuin mahdollista. Sen vuoksi esimerkiksi etiikassa korostuu kaiken sen vastaisuus, joka saattaisi vahingoittaa neutraalisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita. Korruptio on muun muassa tällainen ongelma, mutta samanlainen ongelma on myös puoluepolitiikan tunkeutuminen virkamiesten työhön. Mallin keskeinen puute liittyy siihen, että muun muassa yhdenvertaisen kohtelun kannalta suotuisat tekijät tekevät siitä jäykän ja raskaan. Joustamattomuus on hinta, joka tästä mallista maksetaan.

Korporatistisessa mallissa järjestön ja valtion suhde on avainasemassa. Jossain vaiheessa on puhuttu neuvotteluloudesta viittaamalla siihen, että työasioiden neuvotteluista on muodostunut merkittävä kanava myös hyvinvointipolitiikasta päättämiseen. Yksittäisellä kansalaisella ei tässä mallissa ole juurikaan roolia, mutta kollektiivisen järjestäytymisen kautta pääsee kuitenkin asioihin vaikuttamaan. Tämä malli on usein yhdistetty yhteiskunnan konsensuaalisuuteen. Yleisempää toki on puhua vain korporatismista tätä legitiimiä päätöksenteon kontekstia kuvattaessa. Keskeinen päätöstyppi tässä mallissa on neuvottelu, jossa sovittellaan yhteen erilaisia intressejä. Päätöksentekijä on tässä mallissa intressejä edustava asiamies.

Professionaalisessa mallissa legitimitetin takeena on luottamus korkean koulutuksen saaneiden asiantuntijoiden ammattitaitoon ja ammattietiikkaan. Kansalaisen rooli on tässäkin mallissa varsin vähäinen. Keskeinen päätöstyppi on asiantuntijan arvio, joka perustuu päätöksenä sovellettavissa olevaan tieteelliseen tietoon. Keskeinen mekanismi tämän takaamiseksi on pitkä erityisosaamista tarjoava koulutus, joissakin tapauksissa myös valvova professionaalinen yhteisö. Mallia karakterisoi usein tiivis suhde valtion kanssa. Professio on voitu monopolisoida valtion lainsäädäntötoimin (esim. lääkärit, lakimiehet), ja ammatilliselle järjestöorganisaatiolle (esim. Lääkäriliitto, Lakimiesliitto) annettu valvontavastuuta oman jäsentensä suhteen.

Politiikkalähtöisessä mallissa tyypillinen päätös on poliittinen arvio. Päätäjät ovat tyypillisesti yleisillä ja vapailla vaaleilla valittuja poliitikkoja. Kyse voi olla valtion päätöksenteosta, mutta sama tendenssi ilmenee myös muissa kansanvaltaisissa järjestelmissä, kuten esimerkiksi kunnissa ja niiden eri elimissä. Kaikki edustajat eivät tietenkään ole vaaleilla valittuja. Tässä mallissa legitimaatio on silti lähinnä vaaleista kiinni. Jos ei olisi mahdollisuutta osoittaa tyytymättömyyt-

tään vaaleissa, ja jos tällä ei olisi edes jotain vaikutuksia valtapitävien asemaan, niin tällaisesta mallista menisi kaikki uskottavuus. Vaalit ovat uskottavuuden keskeinen tausta. Kansalaisen oikeutena ja velvollisuutena on käydä äänestämässä. Vaalien välillä kansalaisen vaikutusmahdollisuudet eivät juuri korostu.

Arvontaperusteisessa mallissa sattumalle annettu keskeinen asema on koko idean ydin. Sillä ei ole merkitystä, ketä asia koskee ja kenellä olisi halu tai tarve lausua siitä jotakin. Legitimiteetin perustana tässä mallissa on se, että kaikilla on yhtä suuret mahdollisuudet siihen, että päätös olisi heille suotuista. Kukaan ei tällöin ole lähtökohtaisesti paremmassa asemassa kuin muut. Tämä on myös tämän mallin ehdoton vahvuus. Sen heikkous puolestaan on se, ettei päätöksenteossa ole lainkaan ennakoitavuutta. Lopputulos voi olla ihan mitä tahansa. Malli on teoreettisesti täysin mahdollinen, mutta sillä ei ole käytännön sovellettavuutta. Sen keskeinen arvo on siinä, että muita malleja voidaan aina verrata tähän malliin. Vertailu antaa vastauksia siihen, mitkä ovat niiden vahvuudet ja heikkoudet suhteessa sattumageneraattoreiden toimintaan perustuvaan malliin.

Käyttäjälähtöisestä mallista, jonka näemme vallitsevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa tärkeimpänä, voidaan myös käyttää termiä käyttäjädemokratia. Siinä palveluiden käyttäjät ovat pääroolissa. Mallissa on paljon piirteitä, joihin on sitten Rothsteinin kirjan jälkeisellä ajanjaksolla viitattu usein termillä osallisuus. Yhtälailla voidaan myös nostaa asiakkuus ilmiönä esille tämän mallin kohdalla. Sen keskeinen idea on antaa esimerkiksi palveluiden käyttäjien äänelle lisää tilaa. Aina kyse ei ole suoraan itse palvelun käyttäjästä, vaan myös hänen legitiimistä edustajastaan. Esimerkiksi lasten vanhemmat edustavat koulussa käyttäjän ääntä, koululaisilla itselläänkin voi olla mahdollisuus antaa mielipiteensä tiettyjen asioiden yhteydessä. Samoin lapset voivat edustaa laitoshoidossa olevia vanhempiaan, jos näiden mahdollisuus toimia omassa asiassaan on heikentynyt ratkaisevasti. Keskeinen päätöstyyppi Rothsteinin mukaan tässä mallissa on suurkokous. Tosi-asiassa käyttäjistä vain aktiivisimmat osallistuvat vaikuttamiseen. Johtokunnat tai muut vastaavat elimet ovat siksi sen merkittävimpiä muotoja. Niistä taas muun muassa kuntatasolla tulee helposti poliittisen päätöksenteon jatkeita, joissa myös pyritään poliittiseen tasapainoon keskeisten puolueiden välillä. Tällöin tämä malli sekoittuu jossain määrin politiikkalähtöiseen malliin.

Käyttäjälähtöisen osallistumisen keskeiset piirteet

Käyttäjälähtöinen osallistuminen korostaa kansalaisten ja kuntalaisten oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon sekä yhteisöllisissä että henkilökohtaisissa kysymyksissä. Jotta tähän päästäisiin, on päätöksenteon tukena käytettä-

välle tiedolle asetettava muutamia vaateita. Keskeisin näistä on tiedon demokratisoiminen (MacDonald 1976; Ryan 2004). Sillä tarkoitetaan monipuolisen, arvovapaan ja ymmärrettävän informaation jakamista siten, että kansalaisilla on mahdollisuus muodostaa mielipiteensä monipuolisen tiedon varassa asenteiden ja mielikuvien sijaan. Tällainen menettely vaatii avointa tiedonvälitystä kaikille päätöksentekoprosessissa mukana oleville tai päätösten vaikutuksien kohteille. Tiedon on välityttävä kaikille osapuolille riittävänä, ymmärrettävänä ja riittävän ajoissa.

Yksi keskeisimmistä kysymyksistä on se, miten hyvin päätöksentekoprosessissa on huomioitu prosessiin osallistuvien ihmisten erilaiset kyvyt tuottaa ja projisoida tietoa sekä heidän erilaiset valmiutensa ymmärtää päätöksenteossa käsiteltävää informaatiota. Ideaalitapauksessa tässä ei ole ongelmia, mutta käytännössä kysymys on ilman muuta hankala. Kustannustehokkaasti verkon välityksellä jaettava informaatio ei tavoita kaikkia yhtäläisesti. Kaikilla ei ole samaa kykyä omaksua ja hyödyntää saatavilla olevaa tietoa. Toisaalta ei ole myöskään järkevää ja tarkoituksenmukaista supistaa tietoa vain sille tasolle, missä riittävä yhdenmukaisuus tiedon saannissa ja ymmärrettävyydessä syntyy. Käytännössä on siis vain siedettävä jonkinasteista asymmetrisyyttä.

Käyttäjälähtöisen osallistumisen teoreettiset taustat nojaavat kansalaisten osallistumista pohtiviin demokratiateorioihin. Osallistumisen malleja on monia, mutta päätöksenteon legitimitetin kannalta kiinnostavin on deliberatiivinen osallistuminen. Deliberaatioon eli harkittuun keskusteluun perustuva osallistuminen antaa ihmisille mahdollisuuden punnita omia näkemyksiään. Päätöksentekoon osallistuvat kansalaiset saavat mahdollisuuden keskustella poliittisten tai hallinnollisten päättäjien kanssa niistä ratkaisuista, joita he ovat tehneet tai tekemässä esimerkiksi hyvinvointipalvelujen tai vaikka kuntarakenteiden alueilla. Näiden keskustelujen toteuttamiselle on monia erilaisia malleja. Eri malleja yhdistää se, että niiden tavoitteena on antaa ihmisille mahdollisuus muodostaa mielipiteensä objektiivisen tiedon varassa (Grimes 2008). Kun kansalaisten panos päätöksentekoprosessissa perustuu monipuoliseen tietoon, voidaan olettaa, että kansalaisten anti päätöksenteolle on päätöksenteon legitimitetin vahvistaminen. Keskeisenä tavoitteena on toiminta ”ihmisten kanssa”, jolloin mukaan tulevat kollektiivinen oppiminen, päätöksenteon oikeutus sekä yksilöiden ja ryhmien mahdollisimman autenttinen vuoropuhelu. (Vartiainen 2009a; Raisio ym. 2010; House & Howe 1999.)

Käyttäjälähtöisen osallistumisen tavoissa on aste-eroja. Toiset toimintamallit vaativat osallistujilta selvästi suurempaa aktiivisuutta kuin toiset. Suurta aktiivisuutta vaativia osallistumismalleja ovat esimerkiksi käyttäjäraadit ja -paneelit, joiden avulla voidaan kehittää muun muassa palvelujärjestelmiä ja palveluprosesseja. Näissä malleissa ihmisiltä vaaditaan henkilökohtaista osallistumista ja aktiivista

mielipiteen muodostusta ja sen julki tuomista. Tämä edellyttää selvästi parempia tietoja keskusteltavista asioista kuin passiiviseen osallistumiseen liittyvät tavat. Tällaiseksi passiiviseksi osallistumiseksi kutsutaan esimerkiksi kansalais- tai käyttäjäkyselykaavakkeen täyttämistä. Tämä toimintamalli luokitellaan passiiviseksi, koska henkilön tai ryhmän osallistuminen rajoittuu anonyymiin osallistumiseen informaation tuottajan roolissa. Palvelun tuottaja tai järjestävä ei myöskään voi varmistua siitä, miten huolelliseen asiaan perehtymiseen mielipide tai palaute oikeastaan perustuu.

Myös päätöksentekoprosessiin liittyvät käyttäjien ja päättäjien vuoropuhelut voivat olla sisällöltään hyvinkin erilaisia. Vuoropuhelun ääripäitä ovat havainnollistava ja kriittinen vuoropuhelu. Havainnollistava vuoropuhelu keskittyy kuvailemaan osallistuvien henkilöiden ja ryhmien näkökantoja ja itseyttä käsiteltävästä asiasta. Osallistujien mielipiteitä tai niiden eroja ei varsinaisesti tällöin vertailla tai analysoida. Tarkoituksena on kuitenkin tuottaa yhteinen näkemys päätöksenteon kohteena olevasta asiasta ja sen sisällöstä. (Howe & Ashcraft 2005.)

Kriittinen vuoropuhelu sisältää havainnollistavan osuuden lisäksi keskustelun, jossa havainnot, mielipiteet ja käsitykset alistetaan kriittiseen punnintaan. Tällöin prosessiin osallistuvien tahojen tuottamaa tietoa analysoidaan suhteessa käsiteltävänä olevaan asiakokonaisuuteen ja kontekstiin sekä tulevaisuuden kehittämisen tavoitteisiin. Tässä yhteydessä törmätään usein eri intressien ristiriitaisuuteen, joka asettaa osallistavalle prosessille uusia haasteita. Käyttäjälähtöisissä prosesseissa on aina syytä tunnistaa ja analysoida mahdollisten ristiriitojen taustat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ristiriitatilanteita olisi syytä välttää. Kriittinen punninta vaatii nimenomaan eri näkemysten ja niiden tuottamien päätöksentekovaihtoehtojen käsittelemistä. Yleensä kriittiseen punnintaan perustuvissa malleissa kuitenkin loppuvaiheessa päästään yhteiseen näkemykseen siitä, mikä päätösvaihtoehto on sellainen, että kaikki voivat sen hyväksyä. (Vartiainen 2009b, 2011.)

Keskeisin kriittisen punninnan aihe deliberatiivisessa osallistumisessa on osallistuvien tahojen kertomukset, miten asiat heidän mielestään toimivat ja miten niiden tulisi toimia. Tässä mielessä logiikka on sama kuin Rothsteinin kirjassa, joka tarkastelee toteutunutta ja toivottua julkisen sektorin toimintaa rinnakkain. Se miten pohdinta toteutetaan ja millaisilla periaatteilla havaintoja ja intressiryhmien käsityksiä analysoidaan, on onnistuneen punninnan tärkeä elementti. Onnistuneen kriittisen keskustelun kautta eri henkilöt ja ryhmät saavat näkemyksensä esiin riippumatta osallistujien sosiokulttuurisista taustoista. Tästä seuraa oletus, että deliberatiivinen osallistuminen vähentää intressiryhmien välistä epätasa-arvoa

siitä huolimatta, että eri ryhmillä ja henkilöillä on erilaiset kyvyt ja mahdollisuudet käsitellä informaatiota ja tuottaa sitä. Tietämyksen erot eivät käytännön ongelmista huolimatta koskaan estä kuulemasta kaikkia tärkeitä intressiryhmiä. (Howe & Ashcraft 2005; Raisio & Vartiainen 2011.)

Johtopäätökset

Kun päätöksenteon legitimitetin ja käyttäjälähtöisen osallistumisen välistä suhdetta tarkastellaan julkisten organisaatioiden päätöksentekoprosessin kautta, päädytään kolmeen hahmottuvaan tehtäväkokonaisuuteen. Ensimmäinen näistä kohdistuu politiikan ja hallinnon kenttään. Poliittis-hallinnollisen järjestelmän tehtäväksi jää osallistumista edesauttavien toimintatapojen ja siihen perustuvan toimintakulttuurin esiin nostaminen. Tässä yhteydessä osallistumisen demokratia-aspektiksi muodostuu kysymys, miten hyvin hallinto pystyy toteuttamaan käyttäjälähtöisen päätöksenteon tavoitteet. Tämä edellyttää avaintoimijoiden sitoutumista. Jos sellaista ei löydy, käyttäjälähtöinen osallistuminen latistuu ”teatteriksi” vailla sen kummempaa vaikutusta päätöksiin.

Vaikka eräillä hallinnonaloilla on varsin pitkä perinne kysyä kansalaisilta ja käyttäjiltä heidän saamistaan palveluista, ollaan niin valtiolla kuin kunnissakin tällä hetkellä vielä varsin alkuasetelmissa tämän haasteen suhteen. Useita mielenkiintoisia kokeiluja on meneillään, mutta niillä on edelleen vahva pioneerityön luonne. Vielä tässä vaiheessa on mahdotonta arvioida sitä, miten laajamittaiseksi deliberaatio muodostuu. Selvästi sen kanssa kuitenkin Suomessakin ollaan nyt diffuusiovaiheessa, jossa toistetaan ja muunnellaan varhaisten hankkeiden, kuten vaasalaisten kansalaisraatien, menetelmää uusissa kohteissa. Tahti näyttäisi olevan kiihtymässä. Samoin on ilmeisesti käymässä tutkijoiden kiinnostuksen kanssa. Toistaiseksi deliberaatiota on Suomessa tutkittu toimintatutkimuksen tapaan eli siitä ovat sanansa sanoneet lähinnä ne, jotka ovat esimerkiksi kansalaisraatien toteutuksessa itse mukana. Toivomme, että pikku hiljaa tutkijoiden piiri laajenee. Kyse on sen verran merkittävästä ilmiöstä, ettei sitä voi jättää vähälle huomiolle.

Toinen käyttäjälähtöisyyttä korostava tehtävä liittyy päätöksenteon legitimitettiin. Legitimitetti tarkoittaa tässä yhteydessä osallistumisen kautta saadun informaation keräämistä, mutta ennen kaikkea sen soveltamista päätöksentekoprosesseihin ja näiden prosessien seurauksena saavutettujen päätösten kunnioittamista toimeenpanon yhteydessä. Kun osallistumisprosesseja käytetään legitimitetin vahvistamisen välineenä, joudutaan aina pohtimaan niiden yhteyttä valtaan ja vallankäytön kysymyksiin. Toisin sanoen on pohdittava omaavatko jokin tai jot-

kut tahot toisia suuremman vallan, ja kanavoituuko tämä valta muihin toimijoihin erilaisten valtatyyppien kautta (Vartiainen 2009b).

Valtaan ja tietoon liittyvä asymmetria on luultavasti ratkaisematon yhteiskunnallinen kysymys, ehkä jopa pirullinen ongelma itsessään. Pahimmillaan käyttäjälähtöinen osallistuminen saattaa pahentaa asymmetriaa, jolloin aktiiviset kansalaiset erottuvat passiivisista kansalaisista. Kaikilla kansalaisilla ja asiakkaila on toki samat mahdollisuudet olla mukana, mutta käytännössä tilanne ei ole näin ruusuinen. Siksi deliberaation tuleva merkitys osuu aika pitkälle siihen, miten hyvin sen avulla pystytään aktivoimaan kaikki kansalais- ja asiakasryhmät. Tehtävä ei ole helppo.

Kolmanneksi käyttäjälähtöisen osallistumisen ja päätöksenteon välinen yhteys kiinnittyy tiedon tuottamiseen ja välittämiseen. On kiistatta osoitettu, että informaatio on demokratian välikappale (Hanberger 2006). Tällöin kysymys on siitä, miten laadukasta informaatiota päätöksentekoprosessiin osallistuville jaetaan. Myös tiedon jakamisen ajoitus on yksi ydinkysymyksistä. Jos tieto ei ole ajoissa käytettävissä mahdollisimman laajasti, se ei mahdollista täysimittaista osallistumista. Ellei päätöksentekoprosessin tueksi tuotettava tieto ole sen käyttäjien kannalta objektiivista ja käyttökelpoista, ei sen demokratia-aspektikaan tällöin toteudu. Tämän seurauksena ei voida myöskään tuottaa päätösten legitimitettä vahvistavia prosesseja niin kuin deliberaatiossa on tarkoitus.

Tiedon demokratisoimisen keskeinen ongelma-alue liittyy siihen, että oikeastaan koko hyvinvointivaltion perinne on johtanut aivan toiseen suuntaan. Hyvinvointivaltio on yhteiskunnallisena järjestelynä riippuvainen korkea koulutusta hyödyntävistä professioista, joilla on hallussaan paras tieto alansa kysymyksistä. Monessa organisaatiossa professiolla on tosiasiallinen monopoli itse toiminnan ohella myös organisaatioiden johtotehtävistä. Kansalaista ja asiakasta on vaikea sovittaa tähän kuvioon muussa kuin perinteisessä roolissaan. Deliberaation onnistuminen on tässä tilanteessa pitkälle siitä kiinni, miten hyvin järjestelmät kykenevät poisoppimaan aikaisemmista professiovetoisista käytännöistään. Vain tällainen luo tilaa uuden ajattelutavan omaksumiselle. Poisoppiminen alkaa koulutusvaiheesta. Deliberaation tavoitteiden ja hyötyjen osoittaminen on elintärkeää jo tässä vaiheessa.

Käyttäjälähtöiselle osallistumiselle on ilman muuta tarvetta. Sen hyödyt ovat osoitettavissa eri puolilla demokraattisen hyvinvointivaltion toimintaa. Siinä on myös haastetta kerrakseen. Sen on löydettävä oma paikkansa julkisten organisaatioiden muiden päätöksentekomallien joukossa. Toistaiseksi sen rooli on varsin suppea suhteessa legaalibyrokrattiseen, korporatistiseen, professionaaliseen ja poliittiseen malliin. Olemme vakuuttuneita siitä, että tämän mallin tulevaisuus on

silti valoisa. Jo tässä vaiheessa se tarjoaa vastauksia kysymykseen, miten valtio tai kunta tietää, mitä sen on tehtävä. Nimenomaan deliberaatioon perustuvana järjestelynä käyttäjälähtöistä osallistumista on syytä hyödyntää nykytilannetta laajemmin. Nimenomaan tällaisena järjestelynä sitä voi myös kehittää pidemmälle tutkijoiden, päättäjien ja kansalaisten tiiviissä yhteistyössä. Potentiaalia tässä mallissa on selvästi enemmän kuin on tähän asti nähty. Se voi auttaa hyvinvointivaltion pirullisen ongelmien ratkaisemisessa, mutta emme sulje silmiä siltäkään, että siinä itsessäänkin on tiettyä pirullisuutta.

Lähteet

Grimes, M. F. (2008). The Civic Benefits of Imperfect Deliberation. *Journal of Public Deliberation* 4: 1.

Hanberger, A. (2006). Evaluation of and for democracy. *Evaluation* 12: 1, 17–37

Howe, K. R., & Ashcraft, C. (2005). Deliberative democratic evaluation: Successes and limitations of an evaluation of school choice. *Teachers College Record* 107: 10, 2275–2298.

MacDonald, B. (1976). Evaluation and the control of education. In D. Tawney (Ed.). *Curriculum Evaluation Today: Trends and Implications*. London: Macmillan Education Ltd. 125–136.

Raisio, H., Vartiainen, P., Ersek, K. & Gulácsi, L. (2008). *Health Economics and Deliberative Democracy in Health Care Priority Setting: 'Symbiosis' of Technocratic and Democratic Values*. Paper presented at the 'Governing good and governing well': The first global dialogue on ethical and effective governance, 28–30 MAY 2009, Amsterdam.

Raisio, H. & Vartiainen, P. (2011). *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen. Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suomessa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Raisio, H., Vartiainen, P. & Ollila, S. (2010). *Experiment in Deliberative Governance: Could Public Deliberation be an Answer to the Diminishing Solidarity in the Finnish Welfare State?* Paper presented in EGPA conference, Ranska.

Ryan, K. E. (2004). Serving public interests in educational accountability: Alternative approaches to democratic evaluation. *American Journal of Evaluation* 25: 4, 443–460.

Vartiainen, P. (2011). Osallistumisen oikeutus: deliberatiivisen demokratian legitiimit piirteet. Teoksessa E. Hyyryläinen & O.-P. Viinamäki (Toim.). *Julkinen hallinto ja julkinen johtaminen*. Vaasan yliopisto, Acta Wasaensia 238. 54–63.

Vartiainen, P. (2009a). Ihmisillä on oikeus tietää – Arvioinnin demokraattiset piirteet. Teoksessa T. Rajala & L-M. Sinervo & J. Vakkuri (Toim.). *Talouden perusteista julkisjohtamisen käytäntöihin*. Tampereen yliopisto. 267–295.

Vartiainen, Pirkko (2009b). Kansalaiset terveydenhuollon uudistajina. Teoksessa J. Vakkuri (Toim.). *Paras mahdollinen julkishallinto? Tehokkuuden monet tulkinnot*. Helsinki: Gaudeamus. 172–186.

THE THIRD DEATH OF NAPOLEON BONAPARTE: LEARNING REGIONS IN A LEARNING WORLD SOCIETY?

Åge Mariussen

Knowledge and learning

The German philosopher G.W.F. Hegel (1770–1831) was a core writer in a critical period in European and World history, the formation of European modernity. Before Hegel, European philosophy was deeply influenced by theology. Knowledge was based on top-down revelation of the truth, by God, followed by interpretations of given texts. With Hegel the gate to classic Greek thought was reopened. Never the less, Hegel has been hotly disputed, since, according to his critics, he did not make a complete break with theology. For this reason, one of his somewhat more simple-minded colleagues, Kant, has gained more influence in the formation of the methodologies of science. This is unfortunate for the development of science for several reasons which cannot be addressed here. Instead, this article hints at a defense of the method Hegel suggested by destroying one of his heroes, Napoleon Bonaparte. One might say that there is a Bonapartist bias in the Hegelian theory of the state, which diverts attention from the rational core of the work of Hegel, his theory and method of the global formation of knowledge and learning, also referred to as his dialectics laid out in *Phänomenologie des Geistes*, published in 1807.

To Hegel, God is dead. The living Spirit is inside the human mind. Never the less, Hegel maintained the idea of an *absolute knowledge*, which exists outside time, in eternity. This sounds a bit like religion. But the crucial point is, absolute knowledge is a category in a phenomenology of the evolution of the human mind, an abstract future condition, realized at the end of history. The *end of history* means that knowledge is no longer time-specific. Our knowledge on the other hand *is* time-specific. What we have now is distorted knowledge, which, despite its distorted character, contains a grain or two of what will become *absolute eternal knowledge*. This is a strong point of departure, because it means that contemporary knowledge must be respected, it contains something of value, but at the same time it must be seen as imperfect, temporal and open for change. Our link to absolute knowledge is the continuous process of cumulative learning called dialectics. The role of the concept of absolute knowledge in the phenomenology is to give *learning* a strong position in relation to whatever existing *knowledge* we may

have at the time being. Far from supporting orthodoxy, Hegel opens up for questioning all existing truths as potentially time-specific and inconsistent. The key is the method of analyzing, destroying and rebuilding concepts called dialectics, which refers to a societal process of evolution, through time. It builds of the Greek idea of discourse. Our concepts are seen as incomplete, inconsistent and time-specific. Our concepts can preserve failures by turning them into dogma. These failures become visible when concepts open themselves up for analysis, contradiction and negation. This is the Hegelian notion of dialectics, learning through a circular process leading from thesis (a flawed concept) to anti-thesis (negation) and a new thesis (synthesis) which is a modified concept. Then the circle can repeat itself, as a cumulative circular process of learning between concept and reality. This movement between concept and reality, according to Hegel is not a theoretical game. It is played out as world history, where armies based on various forms of societal understanding, various concepts, contradict each other and fight battles and wars. Similarly, institutionalized forms of organization of work, embedded in state forms of societal organization, are competing.

Human society, based on concepts, evolves towards an end of history, when all contradictions are clarified, and concept and reality becomes united in absolute knowledge. Hegel observed how this logic was played out as the army of Napoleon transformed Europe and forced other European populations to form modern states. To Hegel, the formation of nation states and empires seemed to be the end of history. 200 years later, we now know that this was wrong, and time-specific. Or was it? As we all know, Napoleon *as a human body* died in 1821. But he had two after-lives, first through the age of imperialist Bonapartism and secondly through the age of hegemonic global or imperial powers. In order to make Hegel relevant, we have to unlock him from this tie to 200 years of wars followed by imperial revival, where strong states and hegemonic empires played a key role. This is possible because we can now see the end of this period of hegemonic states. We can observe, as an emerging phenomenon, what *The National Intelligence Council* of our contemporary global empire, USA, refers to as a *non-state world* in one of their 2030 scenarios. The Hegelian sociologist Niklas Luhman refers to this new state as *world society* (*see below*). The emergence of a non-state world, a world without a hegemon, or a *World Society* means that the leading actors in the evolution of human thought and the organization of human society are no longer the elites of major states.

If so, Bonaparte has died for the third time. To make sure he will stay in his grave, we must examine his two after-lives.

The second life of Bonaparte: Bonapartism

To Hegel, the modern state was seen as somehow closer to absolute knowledge, or at a higher level of development than other forms of human societal organization. The state was the learning subject, driving the wheels of history. Similarly, a distinction may be made between advanced and less advanced states, and the ideas that certain forms of state are hegemonic and closer to “the end of history”. The distorted version of this theory is reflected in the three ideologies of the 20th century: liberalism, communism and fascism. These ideologies are theories of how the state should be organized. The Bonapartist version of communism was the strategy of Trotsky, who wanted to march with the Red Army into Germany in 1917. A more recent, and tragic example of the neo-liberal version of Bonapartism is the US invasion of Iraq, where the advisers of G.W. Bush had read the book of the Hegelian sociologist Fukuyama, called *The End of History*. To Fukuyama, the end of history was the US Empire. Bush was Napoleon. The rest of the world, including the populations in Arab countries, was aspiring to become a part of his empire. All the US Army had to do was to remove the dictators at the top, and allow the Arab populations to imitate the liberal hegemon, USA. This turned out to be tragically wrong.

There are Bonapartist success stories. Examples are the Allied occupation of Germany after 1945 and the US occupation of Japan after World War 2. They followed terrible wars, where the defeated enemy was devastated, both militarily and morally through the “shock and awe” of the defeat. In Japan and Germany, occupation was followed by extensive autonomy and self-determination, where both countries were successfully given the space they needed to reboot their own, highly sophisticated and competitive national systems within a western style, democratic framework. A core event was the US peer review of Japan, which was a case of horizontal learning, in the framework of a military occupation, which was to be terminated. A somewhat related example is the British Empire. Whereas the establishment of the Empire itself was based on mass migrations leading to colonization, sometimes even genocide and war, the *cultural* impact after the disintegration of the Empire has been surprisingly long-lasting. We return to this below. There are many unsuccessful cases, such as the Soviet occupation of Eastern Europe after World War 2, Soviet and later NATO attempts to invade Afghanistan, the German expansion in Europe leading to World War 2, and the aforementioned US invasion of Iraq. The defeat of the powerful US army in Iraq points to the second death of Napoleon, Bonapartist strategies of transnational learning.

Accordingly, the concept of transnational dialectical learning must be broadened.

In the modern literature on policy learning a main distinction is between forced and voluntary learning. Global communities are crucial in various organizational forms of horizontal transnational learning. These horizontal forms of transnational learning may actually be combined with more vertical approaches, they may operate on their own, or they may be facilitated through various forms of multilevel governance which are based on projects organized through programs, or peer review processes. Unlike forced learning, which is supplied on the bayonets of the army of occupation, voluntary, horizontal learning is often driven by the demand of local actor networks, who need transnational learning in their institution-building strategies. In this discussion we will make a distinction between supply driven and demand driven transnational learning. Supply-driven learning may either be based on force, or based on hegemonic models, which provides good practices that creates local demand elsewhere. Demand-driven transnational learning is based on needs felt in on-going local projects, where transnational communities may provide relevant supply. Between supply and demand, there are facilitating platforms, today better known as EU multilevel governance.

The third life of Bonaparte: The hegemonic state

The “peaceful” form of Bonapartist expansion is diffusion of hegemonic models, which facilitates diffusion of knowledge between states.

A main topic in the literature has been the “Americanization” of Europe. It is easy to forget that Americanization is just one of several examples where a hegemonic model is copied peacefully by other countries. The Kingdom of France and later the Great French Revolution was a hegemonic model in the 18th century, Britain had a large influence in many industrializing European countries in the 19th century, not just through the diffusion of modern technology, but also through the example set by British parliamentary democracy. Beyond the Empire itself, Anglo-Saxon language and culture attained, and still has a global hegemony, also outside former commonwealth countries. Sweden was a hegemonic model for Norway and Finland in the 1950s and 1960s. Other examples are the wide influence of the Soviet Union in the 1920s and Nazi-Germany in the 1930s and 1940s.

The local demand for hegemonic learning was based on local parties, think tanks, and other policy-making institutions who were active in using the model for their own domestic purposes. Some of the examples are political movements behind the great ideologies of the 20th century, such as communism in the Soviet model, fascism in the Nazi-German model, and liberalism in the US and UK model. In various countries, local governments were set up based on fascist or communist

ideologies and local parties, inspired by Nazi-Germany or the Soviet Union. These governments sometimes were supported through the “forced learning” of an army of occupation, sometimes, they evolved somewhat more independently.

Americanization or neo-liberalism was also diffused efficiently through political parties, scientific communities, as well as through consultancies and accountancy firms, often operating on a global level. Through the global US-based consultancies, neo-liberal organizational solutions and methods were transformed into products which were commercialized, sold and implemented into various public institutions as well as private companies and organizations, where they were admired and copied as best practices. The start of what was later to become OECD was set up in the 1950s and developed further in the 1960 to assist in this process of modernization of the “Free World”, based on the US hegemonic model.

Through the OECD vital transnational links and networks were grown into and between core public sector institutions in the OECD countries. OECD typically worked with networks of policy-makers, or public officials, combined with consultancies which did the analysis. The power of this structure is illustrated through the useful and efficient process of diffusion of new public management or NPM. It was a set of ideas, basically oriented from the application of certain theories of outsourcing, privatization and use of markets instead of hierarchies, which went very well together with the strategies of many national elites in the peak of neo-liberal policies in the 1980s and 1990s. One of the core organizational innovations diffused by NPM was “agencies”, which may come in many different shapes and forms in different countries and regions.

In Norway, for instance, state level agencies are used to coordinate between different government sectors. Examples are *Innovation Norway* and the *Norwegian Research Council*. In other countries, agencies are better known as “regional development agencies”. NPM is still promoted by the OECD as a “platform”, with extensive use of “peer review” between policymakers in national administrations. Another example is the national innovation system or NIS policies which were launched in OECD in the 1990s. One might say the NIS policies as a point of departure used USA as a hegemonic model. The application of NIS by the EU in the Lisbon policies of 2000 to a large extent drew upon the desire of EU to compete with USA. NIS is also promoted through “peer review” of national systems of innovation. A recent example is the OECD peer review of the Norwegian national system of innovation.

The third death of Bonaparte: Multilevel governance and world society

In many ways, OECD and EU can be seen as sister institutions, originally set up for some of the same purposes. They both try to stimulate transnational learning by setting up various forms of “platforms”. However, there is one crucial difference. Whereas the OECD still is able to speak with moral authority and recommend certain hegemonic “best practices”, the EU is flat. There are EU policies promoting certain solutions and principles. But there is no hegemonic national model inside the EU, and no convergence in the direction of a single national model, be it UK, Germany, France or the Nordic model. Instead, there is a strong emphasis on subsidiarity, decentralization, and horizontal policy-making tools and mechanisms seeking compromises and consensus. In terms of transnational learning, there are the research Framework Programs (FP), Interreg, Open Method of Coordination (OMC) and more recently Smart Specialization (S3), which also makes up the third generation of regional systems of innovation, or RIS3.

Within the context of multi-level systems, such as the EU, the focus may be the development of common EU level policies (Open Method of Coordination), or simply horizontal learning between member countries or regions. In the case of Interreg and FP, this is taking place as projects. A core limitation in terms of project based learning is the well-known project learning paradox: learning inside the project may be fast, and Interreg projects are good at identifying “good practices”. But a supply of good practices does not usually lead to innovation, simply because when the project is supposed to be implemented, it is terminated, and the living knowledge created through the project is lost. The solution to this problem is presented in the Hegelian method outlined in the book *Learning Transnational Learning*. Here, the dialectics of transnational learning may be seen as played out at a micro level, as the SECI process (Mariussen and Virkkala 2013).

Here, the learning subjects are transnational communities and local and regional communities of practice.

But by extending this line of thought, Learning Transnational Learning also points to a new logic which seems to question the subject of learning in an even more radical way. It is the increasing problems states have in handling the burning common problems of humanity. We all know these problems. The list includes: global warming, over-population, and exhaustion of core collective global resources, such as food and water. We also know why these problems, despite numerous attempts, cannot be solved by states or cooperation between states. It is the well-known problem of the tragedy of the commons. Because the atmosphere

is a collective property, the outcomes of attempts to, say, prevent global warming by curbing CO₂ emissions, cannot be privatized. Accordingly, from the position of each individual state, there is no reason to try to solve the problem. This terrible result was confirmed in the Copenhagen conference on climate change, and the following stalemate. This indicates that rather than being the solution, the modern state in all its glory is preventing the solution to the most pressing and urgent problems of humanity, our ability to survive. Instead, our ability to survive, quite frankly, depends on transnational communities of science and political activism, promoting solutions to the common problems of humanity. The formation of these communities, and the debate they are involved in, is supported by international and transnational institutions. These communities and their supporting institutions constitute the emerging world society.

Quite recently, this position has been supported from the hegemon itself. The National Intelligence Council is one of the think-tanks of the US Government. In a recent publication, after assessing global trends and challenges, they identify megatrends, such as individual empowerment and diffusion of power which means that the future world will cease to have any hegemonic power. Based on this, the report discusses “game changers”, and finally draws four scenarios: stalled engines (an end to globalization), fusion (based on restored hegemony through cooperation between USA and China), Gini-Out-of-the-Bottle (conflicts based on increased inequalities) and finally a Non-state World:

“In this world, non-state actors – nongovernmental organizations (NGOs), multinational businesses, academic institutions, and wealthy individuals – as well s subnational units (megacities, for example), flourish and take the lead in confronting global challenges. An increasing global public opinion consensus among elites and many of the growing middle classes on major global challenges – poverty, the environment, anti-corruption, rule-of-law, and peace – form the base of their support. The nation-state does not disappear, but countries increasingly organize and orchestrate “hybrid” coalitions of state and nonstate actors which shift depending on the issue. (...) Even democratic countries, which are wedded to the notion of sovereignty and independence, find it difficult to operate successfully in this complex and diverse world. Smaller, more agile countries in which elites are also more integrated are apt to do better than larger countries that lack social or political cohesion. Formal governance institutions that do not adapt to the more diverse and widespread distribution of power are also less likely to be successful. Multinational businesses, IT communications firms, international scientists, NGOs, and others that are used to cooperating across borders and as part of networks thrive in this hyper-globalized world where expertise, influence, and agility count for more than “weight” or “position”.”

(The National Intelligence Council November 2012
page xiv)

A learning society?

A non-state world is a negation of a world organized through states. Beyond this negation is something positive, a world society, focusing on a global dialogue of the burning issues of humanity, which nation states are unable to solve. We owe the concept world society to the Hegelian sociologist Niklas Luhman. Despite Hegels fascination with Bonaparte and the formation of modern states, the core of Hegels theory centered around the *Phenomenology of Mind*, where “mind” must be understood as human Spirit on a global scale. But in the Hegelian vision, the reflection on a global scale was undertaken by the philosophers, remote from real action on the battlefield, where history was written. The Owl of Minerva, or the philosophers presenting their analysis, only flies at the dusk of dawn, or after the action has been decided on the battlefield. In his world, philosophers were just reflecting upon the actions of armies and generals, not influencing them.

One of the students of Hegel, Karl Marx, invented a vision of the global proletariat and referred to philosophers changing the world. But as “Marxism” was converted into an ideology of how to organize a socialist state, this global vision and its International disappeared. The scenario of The National Intelligence Council draws heavily upon the new theory of global governance outlined by Djelic and Quack (2010). In this world, science and other knowledge based global communities play a key role in setting the agenda and promoting action in confronting global challenges. As pointed out by the National Intelligence Council, in this world, larger states with a desire for autonomy will face a hard time, whereas smaller units, like small states and learning regions, feel more at home.

Under this scenario, there are no hegemonic powers left. Bonaparte is gone. But the problem-solving method of Hegel seems as relevant as ever, with philosophers operating in broad daylight, close to the field of battle. In a learning world society, it goes without saying, the learning region has a core position. The practical application of the Hegelian method of learning on regional development, through SECI, the micro-level version of Hegelian dialectics developed by Nonaka and Takeuchi, is documented and applied in the book *Learning Transnational Learning* (Mariussen and Virkkala, 2013).

References

Djelic, M. L. & Quack, S. (eds.) (2010). *Transnational Communities Shaping Global Economic Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.

The National Intelligence Council December (2012). *GLOBAL TRENDS 2030: ALTERNATIVE WORLDS NIC 2012-001*. [Verkkodokumentti] Saatavissa: www.dni.gov/nic/globaltrends.

Hegel, G.W.F. (2003). *The Phenomenology of Mind*. Translated, with an introduction by J.B. Baille. New York: Dover, Philosophical Classics.

Kojeve, A. (1969). *Introduction to the Reading of Hegel Agora*. Paperback Edition. New York: Cornell University Press.

Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

Luhman, N. (1982). The world society as a social system. *International Journal of General Systems* 8: 3, 131–138.

Mariussen, Å. & Virkkala, S. (2013). *Learning Transnational Learning – The Case of Regional Development*. London: Routledge.